

WOLF MÁRIA

**ÁRPÁD-KORI EREDETŰ TELEPÜLÉSEK
ABAÚJ VÁRMEGYE DÉLI RÉSZÉN**

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
30

Wolf Mária

**ÁRPÁD-KORI EREDETŰ
TELEPÜLÉSEK
ABAÚJ VÁRMEGYE DÉLI RÉSZÉN**

Herman Ottó Múzeum
Miskolc, 1989

Lektorálta:
KOVALOVSKY JÚLIA
KUBINYI ANDRÁS

Szerkesztette:
SZABADFALVI JÓZSEF
VERES LÁSZLÓ

Fotó:
VALENT EDE

Rajz:
JÓZSÁNÉ HOMOLA KRISZTINA

Borító:
KAMARÁS JENŐ

ISSN 0324 4563
ISBN 963 01 8298

Felelős kiadó: DR. SZABADFALVI JÓZSEF megyei múzeumigazgató

Bevezetés

Dolgozatom témájaként Abaúj vármegye Árpád-kori településeinek vizsgálatát választottam. Ez a megye az Árpád-korban rendkívül sűrűn települt be, 250, oklevélben említett, lakott helyet ismerünk ez időből. Ezek közül 70 település az idők folyamán elpusztult. Régészeti kutató munkát csak a mai Magyarország területén végezhattünk, ezért a ma Szlovákiába eső településeket csak a településtörténeti következtetések során vettük figyelembe.

Kutatásaink alapját azok az elpusztult falvak képezték, amelyeknek helynévben megmaradt a nevük, ez szám szerint 28 település. Ezek feltételezett, vagy többé-kevésbé meghatározott helyén terepbejárást, illetve két esetben hitelesítő ásatást végeztünk. Az ásatások helyét a terepbejárási eredményeket és a források adatait egyeztetve választottam ki. Kemejre azért esett a választásom, mert a lelőhely meglehetősen nagy kiterjedésű, és a falu hosszú időn át szerepel a forrásokban, Kelecsényre pedig azért, mert bár a lelőhely kisebb mint a kemeji és nem is tisztán középkori, itt a források toronyhelyet említenek. A tornyok, várak, várkastélyok középkorban betöltött óriási szerepére *Fügedi Erik* kutatásai (1975. 63–86) világítanak rá.

Jóval nehezebb a dolgunk azoknak a falvaknak a régészeti azonosításával, felkutatásával kapcsolatban, amelyeknek emléküik helynévben nem maradt meg. Ezek felfedezésében gyakorlatilag csak a véletlen segíthet. Sajnos, egyre inkább a véletlenre vagyunk utalva a helynévben megmaradt falvak esetében is. Megyénkben ugyan gondos alaposággal megtörtént a földrajzi nevek összegyűjtése (Magyarország földrajzinév-tára, Borsod-Abaúj-Zemplén megye Bp., 1980.), ebben a kiadványban azonban csak a falvakban ma is ismert helynevek szerepelnek, a régi és az újabb térképek adatait, amelyek pedig a mi munkánkat jelentősen megkönnyítenék, nem dolgozták fel.

A termelőszövetkezetekben lefolyt tagosítással értelmüket veszítették és eltűnőben vannak a régi dűlőnevek, dűlőutak és a falvakban is egyre kevesebben emlékeznek ezekre. Közismert és egyre gyakrabban hangoztatott tény, hogy nemcsak a földrajzi nevek, hanem a régészeti lelőhelyek összegyűjtésével és feltérképezésével is az utolsó órában vagyunk. Egyre újabb és újabb területeket vonnak mezőgazdasági művelés vagy ipari termelés alá, és a hatalmas erőgépek rövid idő alatt többet pusztítanak, mint a korábbi, a föld mélyét alig-alig megbolygató művelés. A régészeti lelőhelyek térképén mutatkozó fehér foltok felszámolásához szeretnénk hozzájárulni jelen munkánkkal is.

Az írásos források alapján igyekeztünk nyomon követni azoknak a falvaknak a történetét, amelyeknek a neve nem maradt ránk helynevekben és amelyeknek elhelyezkedésére ma már legfeljebb csak következtethetünk. A teljesség kedvéért összegyűjtöttük a ma is álló, Árpád-kori eredetű falvak első okleveles említését, és a határukban előkerült középkori leleteket is. A mai Magyarország területére eső Abaúj megyében 99, az Árpád-korban oklevéllel említett, ma is álló település van. Ezeknek szinte mindegyikéből került elő őskori leletanyag is, amelyeknek részletes összegyűjtése és ismertetése azonban nem lehet e dolgozat feladata.

Az elpusztult falvak írásos említéseinek ismertetésénél azt tartottuk szem előtt, hogy az illető faluval kapcsolatban egyszer már összegyűjtött adatokat rövidebben, az eddig még nem gyűjtötteket pedig részletesebben ismertetessük. Ez különösen a dikális összeírások és dézsmajegyzékek adataira vonatkozik.

A falunekkel kapcsolatos nyelvészeti problémák megoldásában *Kiss Lajos*, a vasanyag meghatározásában *Müller Róbert* nyújtott segítséget. Szívességüket ezúton is köszönöm. Köszönettel tartozom továbbá lektoraimnak, *Kovalovszki Júliának* és *Kubinyi Andrásnak*, akik értékes tanácsaikkal támogattak munkám megírásában.

I. Abaúj vármegye fekvése, főbb tájegységei, rövid története 1715-ig

Abaúj vármegye a *Hernád* folyó széles, termékeny völgyében, mintegy 70 km hosszúságban terül el. A folyó Kassáig szűk völgyben folyik, amely lejjebb kiszélesedik. Hernádszurdoknál kiszakad belőle a *Kis Hernád*, másnéven a *Bársonyos*, amely a völgy nyugati oldalán, a Hernáddal párhuzamosan folyik, és Borsod megyében, Böcsnél egyesül ismét a Hernáddal.

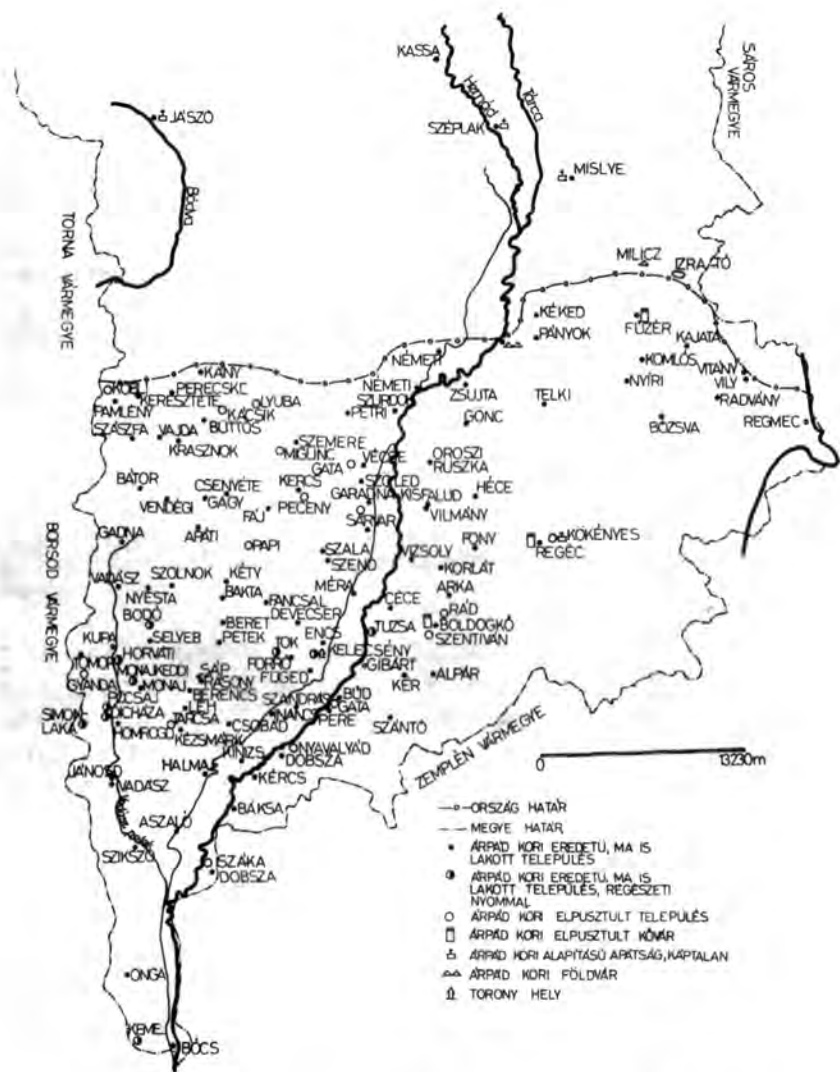
A számtalan patak és csermely közül, amelyek a Hernádba ömlenek, jelentősek a jobb oldali *Miszla* (Miszlóka) vagy *Szartos-patak*, amely Hidasnémetinél, és a bal oldali *Ósvát* fölvevő *Tárca*, amely Kassa alatt ömlik a Hernádba.

Jelentős folyói még a *Bódva*, amely a megye északnyugati részén folyik át, és a *Ronyva*, amely a Zempléni hegyvonulaton folyik keresztül és a Bodrogba ömlik. Mindkét folyó csak rövid szakaszon folyik megyénkben. A megye egyetlen jelentősebb tava a Kis- és a Nagymilic mögötti, Szalánc Huta és Pusztafalu között elterülő *Izra-tó* volt. Megyénk területén a nagyobb folyók (*Hernád*, *Bódva*, *Ida*, *Tárca*) neve ismeretlen eredetű.¹

A Hernád völgyétől tájilag elkülönül a Zempléni-hegység, amely a Hernád bal partján húzódik, és a megye természetes határát alkotja, legmagasabb hegye a Nagymilic; a megye északnyugati részén elterülő Szomolnok-Kassai-hegység, ennek legmagasabb hegye a Hegyes-hegy; e hegységből tör elő a Bódva és a belé folyó *Ida-patak*, amelynek mocsaras síksága alkotja a következő tájegységét. Ezt a mocsarat a múlt században csapolták le. Az e síkságtól délre elterülő dombvidék, a *Cserehát* szintén megyénk része.

A Hernád és a Bódva termékeny síkságain kívül számtalan, kisebb

1. Györffy Gy., 1963. 41. 35. j.

1. kép. Abaúj vármegye Árpád-kori eredetű települései

patak alkot településre alkalmas völgyet, mint pl. a *Szárazvölgy*, vagy a *Vadász (Mánta)*-patak völgye, amelyek a régészeti leletek tanulsága szerint a neolitikumtól kezdve sűrűn lakottak voltak.

Újvár megye területe az államalapítás korában jóval nagyobb volt, mint a későbbi középkorban, magába foglalta a XII. század végén, XIII. század elején kialakuló sárosi, tornai és pataki erdőispánságok területét, és a vele területileg össze nem függő Heves megyét is. Abaúj vármegye területi elkülönülése a XIII. század második felében következett be, és az akkor kialakult határai nagyjából változatlanok maradtak a múlt század végéig.²

A megye kezdetben határvármegye volt, központja, Abaújvár, fontos, az országból kivezető út mentén épült fel. Az ispánsági várban 1974 óta régészeti ásatás folyik. A munkálatok első részeként átvágták a földvár sáncát. A rekeszes faszerkezetű sánc építési kora X-XI. század, ez nem mond ellent annak a krónikai hagyománynak, amely szerint a várat Aba Sámuel király építtette. A faszerkezetű sánc fölötti kőfal (amelynek csak nyomait lehetett megfigyelni), korát a XIII. századra teszi az ásató.³ A földvár belsejében kőalapozású, kvader kövekből épített félköríves szentélyzáródású templomot találtak, melynek belső hossza 16 m, szélessége 7 m. A hajó nyugati szakaszában pillér párok kerültek elő, ezen a részen és a feltételezett bejárat környékén beomlott téglaboltzat nyomait figyelték meg.⁴ A templom körüli temetőből több mint ezer sírt tártak fel, ennek leletei a XII-XV. századból valók.

A templomtól északra a legalsó sírok alatt egy, a temetkezéseknél korábbi település nyomaira bukkantak. A gödrök feltöltésében sok állatcsontot, Árpád-kori cseréptöredéket találtak és vastag égés réteget figyeltek meg. A templomtól délnyugatra a várbelső településrendszerének tisztázása céljából próbaásatást végeztek.⁵ Az ásatások még folynak és befejeztükkel bizonyára pontosabb képet kapunk ispánsági váraink berendezéséről, a bennük folyt életéről. Abaújvár vára sokszor szerepel az írásos forrásokban, 1046-ban az Oroszországból jövő Endre és Le-

2. Györffy Gy., 1963. 45.

3. Gádor J.-Nováki Gy., 1980. 37-48.

4. R.F.I. Ser. I. No. 31 (1978) 79.

5. R.F.I. Ser. I. No. 32 (1979) 84.

vente itt találkozott a lázadó Vataival, 1106-ban Álmos herceg foglalta el Lengyelországból hozott csapataival. Kálmán király ostromolta a várat, de végül is megbékélt öccsével. 1242-ben úgy említik a várat, mint amelyet még nem tudtak elfoglalni a tatárok. 1251-ben IV. Béla intézkedik a vár őrzéséről.⁶ A vár egészen 1556-ig erősségeként funkcionált, hiszen ekkor még I. Ferdinánd megostromoltatta és leromboltatta,⁷ de mint megyeszékhely már a XIII. század második felében elvesztette jelentőségét.

Újvár mellett fontos szerepet töltött be a megyében már a tatárjárás előtt a német telepesek által alapított Gönc, amely a királyné német telepes falvainak egyike, és Forró, amely alesperességi központ is volt. A XII. században alapították a jászói premontrei monostort és a széplaki bencés apátságot. A mislyei társas káptalan alapításáról nincs pontos adatunk. A tatárok 1242-ben feldúlták az addigra már sűrűn betelepült megyét, azonban a pusztulás mégsem volt olyan mérvű, mint az Alföldön, mert megyénkben az erdők védelmet jelentettek a lakosság számára. A tatárjárás után megyeszerte több hospestelepülés létesült, melyek közül a legjelentősebb Kassa.

A XIII. század második felében a királyi vármegye felbomlásával párhuzamosan alakul ki a nemesi vármegye, és noha akkorra Abaúj vármegye területileg különvált Heves és Sáros megyéktől, gyűléseit együtt tartják. Az Újvári esperes ekkor már az egri káptalan tagja és ott is lakik, bár az államalapítás korában székhelye az ispánnal együtt az abaújtúri vár volt. A nemesi megye gyűléseit Abaújtúron kívül Göncön, Vizsolyban, Garadnán, Szinán, Petriben, Forróon, Középnémetiben, Buzitán, Enyickén tartja. Különösen gyakori színhelye a gyűléseknek Gönc, amely az akkori Magyarország egyik leghatalmasabb tartomány urának, Aba-nembéli Amadé nádornak is székhelye volt. Amadé nádor gönci várában vendégül látta Károly Róbertet is, seregei visszaverik a Gönc várát ostromló Vencel király híveit, a szépesi és kassai szászokat.

Az Aba-nem az államalapítás korától a megye leghatalmasabb birtokosa. *Györffy György* az ő birtoklásukkal hozza kapcsolatba a megye területi alakulását is.⁸ A rozgonyi csatavesztés után azonban az Abák ha-

6. *Györffy Gy.* 1963. 62.

7. *Borovszky S.* 285.

8. *Györffy Gy.*, 1963. 42.

talmas birtokait a Drugeth család kapja meg, az Anjouk idejében ők a megye ispánjai is. Gönc továbbra is fontos erősség marad, de a megyei életnek jelentős színtere lesz Vizsoly is, a Drugethek udvarbírárt tartanak itt, több peres ügyet intéznek, okleveleket adnak ki. A Drugethek ispánsága alatt indul el a felemelkedés útján a Perényi család, amely egy megyebeli német hospes faluról, Perényről nyerte nevét, és amely az elkövetkező évszázadokban fontos szerepet játszott a megye és az ország életében.⁹

Az Anjouk uralkodása a békés építő tevékenység kora a megye életében. Nagy Lajos 1347-ben szabad királyi városi rangra emeli Kassát,¹⁰ továbbá segítvén a fejlődésnek azon útján, melynek során a XVII. századra a megye központjává válik.

A több mint két évszázadig tartó szakadatlan háborúk sorozata az 1440-es években, az I. Ulászló és V. László közötti pártvillongásokkal kezdődik, ennek során Erzsébet királynő Giskrára bízta Felső-Magyarország és benne Abaúj megye kormányzását. Az ekkor kezdődött fosztogatásoknak csak Mátyás vetett véget 1462-ben. Mátyás halála után megyénk és különösen Kassa környéke a trónkövetelők valóságos felvonulási területévé vált. II. Ulászló öccse, Albert 1490, 1492, 1497-ben megszállta a vidéket a trón elnyerésének reményében.

Ugyancsak fontos terület volt a megye az I. Ferdinánd és Szapolyai János közötti harcok során, többször is gazdát cserélt. A Perényiek a megye leggazdagabb családja, egyben főispánjai is, hol ide, hol oda pártolnak, ingadoztak a két király között, magukkal rántva országrésznyi birtokaikat is, amelyek minden egyes elpártolással csak nőttek. Perényi Péter Abaúj vármegye főispánja, koronaőr, Szapolyai János 1526-ban történt megkoronázása után, rövid ideig Füzér várában őrizte a koronát, majd 1527-ben már Ferdinándhoz pártolt és magával vitte a koronát is. János király seregei csúfos vereséget szenvedtek ekkor Kassa mellett Szinánál, Szapolyai Lengyelországba menekült. Kassa és a megye 1536-ig Ferdinánd kezén volt, ekkor ismét János királyé lett, ismét hozzá pártolt Perényi Péter is. Végül is hosszú harcok után 1552-ben Izabella királyné I. Ferdi-

9. *Feld I.-J. Cabello* 1980. 33., vö. *Komáromi A.*, 1899. 3–8.

10. *Borovszky S.*, 481.

11. *Borovszky S.*, 489.

nánd hadparancsnokának, Serédy Györgynek átadta Kassát és ezzel együtt a megyét is. Ám ezzel a harcok korántsem szüntek meg, hiszen a Perényiek más hatalmas főurakkal együtt továbbra is folytatták ingadozó politikájukat, most már Izabella királyné és Ferdinánd között, tovább nyugtalanítva a vidéket csapataikkal.

Ekkorra azonban a pártoskodó főurak mellett újabb veszély is fenyegette a megye lakosságát. A törökök 1558-ban törtek először területünkre. Ekkor elpusztították Szikszót.¹¹ Noha ekkor még a felső-magyarországi főkapitány a rablásból visszatérő török csapatokat megsemmisítette, a török támadások ezután sűrűn megismétlődtek (1566, 1567, 1575, 1588), és ennek következtében a megye egy része (Szikszó, a Vadász-patak völgye egészen Felsővadászig, Monaj, Selyeb vidéke és a megye legdélibb szöglete, Onga, Kemej) hódoltsági területté vált. A török elleni harcokban vált ismertté a Rákóczi család, amely az 1517-ben II. Lajostól nyert Felsővadászról felsővadászinak nevezte magát.¹²

Megyénkben nem állt végvár, a területet a török ellen a szendrői vár védelmezte. A megye már 1569-ben úgy intézkedett, hogy minden megyebeli jobbágy 12 napi ingyen munkával tartozik hozzájárulni a vár erősítéséhez. 1573-ban portánként 80 dénárt vetnek ki a szendrői várban végzendő munkák kifizetésére.¹³

A XVII. század is szakadatlan harcokban telt el. Abaúj vármegye és Kassa sokat szenvedett az itt állomásozó és garázdálkodó idegen katonaságtól, amely a török támadástól sem védte meg a vidéket.

Kassa, ahol ekkor már nemcsak az abaúji, hanem a felső-magyarországi megyék vezetői és képviselői is összegyűltek, 1605-ben Bocskay pártjára állt. Bocskay haláláig, 1606 végéig, innen intézte ügyeit, ide két ízben is országgyűlést hívott össze. A megye 1619-ben Bethlen Gábor hadvezére, Rákóczi György hadai előtt ismét meghódolt. Bethlen még az évben országgyűlést hívott össze Kassára, amelyen elrendelte a vasasfelekezetek egyenjogúságát.

Az 1530-as évektől megyénkben több kiváló prédikátor buzgólkodott a protestantizmus terjesztése ügyében. Elég ha csak néhány adatra utalunk ennek bizonyságául: 1527-ben Dévai Bíró Mátyás, akit a magyar

12. Borovszky S., 491.

13. Borovszky S., 494.

Luthernek is szoktak nevezni, Boldogkövávalja káplánja,¹⁴ Károli Gáspár 1563-tól Göncön tanít, itt fordítja először magyar nyelvre a bibliát, amelyet 1590-ben Vizsolyban nyomtatnak ki. Göncön tanítványa Szenci Molnár Albert is.¹⁵ Szepsi Csombor Márton 1615-ben telkibányai tanító.¹⁶ A Perényiek, a vidék leghatalmasabb földesurai már az 1530-as évek végén a reformáció hívei lettek, ami nyilván nagymértékben hozzájárult az új hit gyors terjedéséhez. A reformáció nagyban elősegítette Kassa, Gönc, Szepsi és más német városok lakosságának elmagyarosodását. Nyilvánvaló, hogy a vallási türelmetlenség, amely másfél évszázadon keresztül fel-fellángolva véres kegyetlenkedéseket okozott mindkét részről, volt az egyik indító ok, az idegen zsoldosok okozta garázdálkodások, a török veszély és a Habsburg-gyűlölet mellett, amely az erdélyi fejedelmek, illetve politikájuk felé sodorta a megye és Felső-Magyarország lakosságát. Mindezek együttvéve készítették arra is, hogy részt vegyen a század során meg-megújuló összeesküvésekben, szabadságharcokban. És az is nyilvánvaló, hogy a Habsburg királyoknak pedig szükségük volt erre a területre, hiszen ez a felvidéki gazdag és fontos bányavárosok, kereskedelmi utak kulcsa volt. Így azután a Rákóczi-szabadságharc utáni 1715-ös összeírás elszomorító képet fest a megyéről. A falvak nagy többsége pusztán áll, ahol lakik is néhány ember, nyomorúságosan élnek. Nagy pusztítást vitt végbe a megye lakosságának körében az 1707-ben kitört és évekig dühöngő pestisjárvány is.¹⁷

Az 1427-ben összeírt 5184 portából a két évszázadig tartó háborúk után, az 1715-ös összeírás szerint mindössze 922 porta maradt, melyek közül 584 jobbágyoké, 279 zselléréké és 59 taksás nemeseké.¹⁸

A megye már 1714-ben úgy intézkedett, hogy minden letelepülni szándékozót segít és ha házat is épít, adóját 3 évre elengedik.¹⁹ A telepítési intézkedések következtében újabb német telepesek kerültek ide, főleg a megye északnyugati sarkában lévő három városban Stószon, Alsó-

14. Tört. Közl. Abaúj-Torna IV. 1913/3. 152.

15. Tört. Közl. Abaúj-Torna IV. 1913/3. 159.

16. Tört. Közl. Abaúj-Torna IV. 1913/3. 159.

17. Acsády I., Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21.; vö. Molnár, 1935. 12.

18. Thallóczy L., 172–180.; Borovszky S., 515.

19. Borovszky S., 515.

és Felsőmezenczéken éltek jelentős számban. Kassa környékére is ekkor települt az a jelentékeny szlovák lakosság, amely csaknem összefüggő tömböt alkotott a vármegye északi és északkeleti részén. Több kisebb tömbben éltek azonban a megye déli felében is,²⁰ így pl. Forrón napjainkig megtalálhatók leszármazottaik.

Abaújban az őstörténet kutatása már a múlt században megindult, *Csoma József* nevéhez fűződik a máig is egyedülálló összefoglaló munka a megye őstörténetéről.²¹ Ugyancsak ő alapozta meg családtörténeti és heraldikai tanulmányaival a középkori kutatásokat is. Sokat köszönhetünk *Kemény Lajos* munkásságának is, aki a ma már nehezen hozzáférhető Kassa városi levéltárak és a vármegyei közgyűlések, iratok adatait földolgozta és közreadta a század elején.²²

A megye középkorának rendszeres régészeti kutatása mintegy 10 éve az abaúji ispánsági központ feltárási munkálataival indult meg. Kezdetben ehhez kapcsolódóan kezdtük meg a terepbejárásokat is, később azonban a megye egész területére kiterjesztettük azt. Az utóbbi évben több lelőhelyen hitelesítő ásatást is végeztünk.

Ugyancsak a megye egész területére kiterjed és minden régészeti korszakot felölel a földvár-felmérési program, amely évek óta folyik területünkön.

A közelmúltban indult meg a megye területén a középkori templomok alaprajzi felmérése és írásos említései összegyűjtése. Néhány éve folyt a füzéri vár rövid, szondázó jellegű ásatása is, amely a kéked-i reneszánsz kastélyban folytatott ásatásokkal együtt értékes adatokkal járul hozzá a megye építészeti, család- és művelődéstörténeti képének megrajzolásához.²³

A történeti Abaúj megye ma Szlovákiába eső részén a szlovák kollégák folytattak középkori településtörténeti kutatásokat, amelynek elsődleges célja ugyan az Árpád-korban itt élt szláv népréteg történetének vizsgálata²⁴ volt, eredményeik ismeretében azonban módunkban állt a megye egész területét áttekinteni.

20. *Borovszky S.*, 375.

21. *Csoma J.*, Kassa 1890. Klny. a Felsőmagyarországi Múzeumegylet XI. Évkönyvéből

22. *Kemény L.* publikációi a Tört. Közl. Abaúj-Torna köteteiben

23. *Feld I.-J. Cabello* 1980. 33.

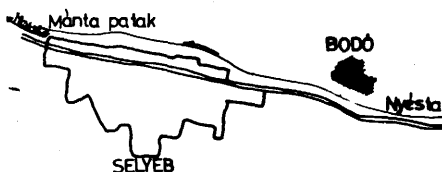
24. *R. Varsik* 1964. 1974.

II. Elpusztult Árpád-kori települések

A) RÉGÉSZETILEG AZONOSÍTHATÓ FALVAK

Bodó

A lelőhely az Abaújszolnokról Selyebre vezető út jobb oldalán, a *Mánta-patak* partján, a *Bodószőlők* aljában helyezkedik el (2. kép). Kiterjedése kb. 800x150 m-es, leletanyaga vegyes, neolitikus, a bükki kul-

2. kép. Bodóföldre
elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

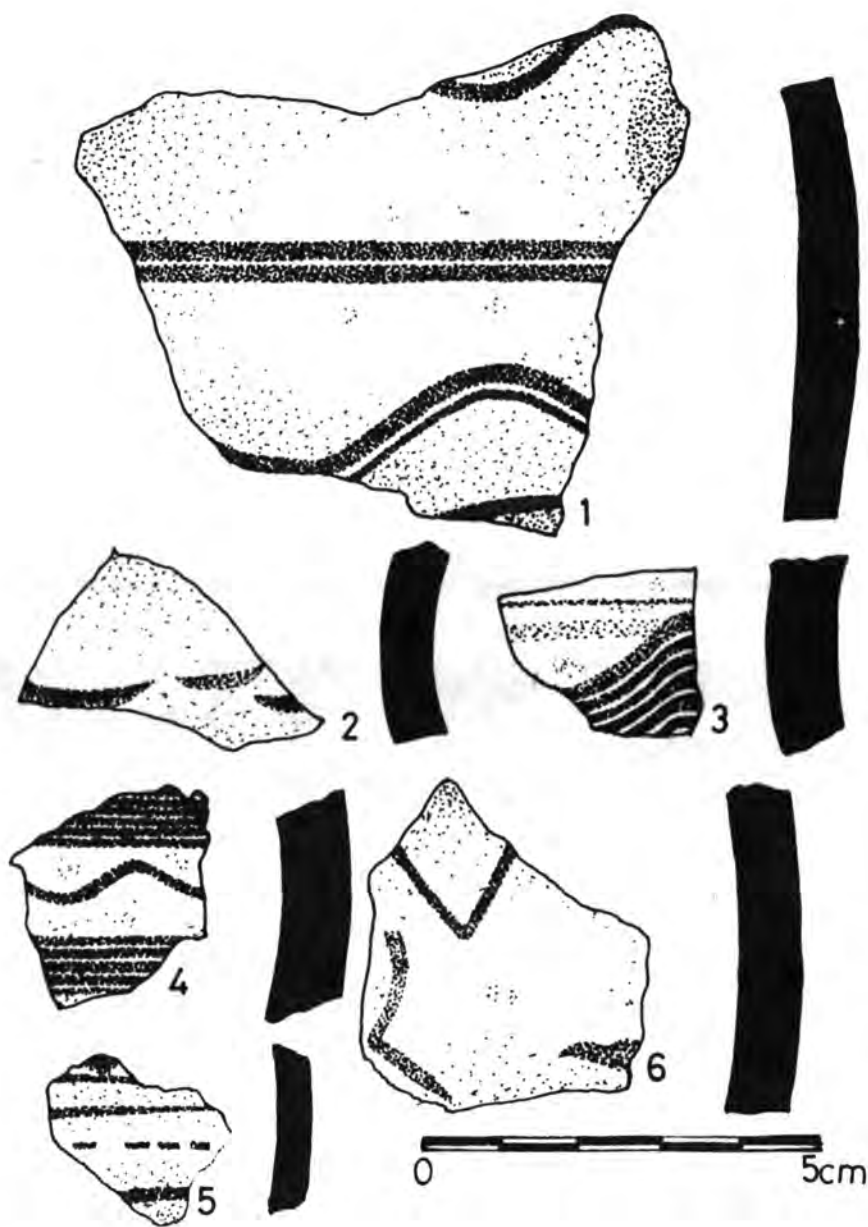
túra jellegzetes házi és díszkerámiái, bronzkori és kevés, de igen jellegzetes középkori cseréptöredékekből áll. Ez utóbbiak kora IX–XIV. századra tehető (3. kép). A lelőhelyen több nagyobb, égett foltot, valószínűleg házak nyomát lehetett megfigyelni.²⁵

Bodó egyszer szerepel az írásos forrásokban: 1327-ben a király mint örökösök nélkül elhalt ember birtokát Petre fia Andrásnak adja *Bodoufeldet*, amely in comitatu de Vyuar fekszik.²⁶ A beiktatáson szomszédként többek között részt vett Kupai Luka, a Kunnak mondott Miklós fia János, akiről tudjuk, hogy ebben az időben Dicháza birtokosa volt.²⁷ Ezt az oklevelet Monaji Jakab 1370-ben átíratja. Györffy György az oklevélben említett szomszédok, és azon tény alapján, hogy Monaji Jakab íratja át a Bodóra vonatkozó oklevelet, feltételezi, hogy a falu Monaj

25. Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 83.45. 1–58.

26. MOL.Dl. 83326. vö. Györffy Gy. 1963. 69.

27. Zsigmond kori I. 5439.

3. kép. Bodó. 1. Sötétszürke, apró mészkő zúalékkal soványított, vastag falú, fésűsen bekarcolt, egyenes és hullámvonal díszítéssel. átm.: 8 cm, IX–X. sz., 83.45.5. 2. Oldaltöredék. Szürkésbarna, szemcsés homokkal soványított, elnyújtott körömbenyomásos díszítéssel. Átm.: 3,5 cm, XII–XIII. sz., 83.45.15. 3. Oldaltöredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, vastag falú, fésűsen bekarcolt hullámvonal díszítéssel. Belül kormos. Átm.: 2,7 cm, XII–XIII. sz., 83.45.25. 4. Oldaltöredék. Barnásszürke, apró mészkőzúalékkal soványított, vastag falú, fésűsen bekarcolt egyenes vonal között hullámvonal díszítéssel. Átm.: 3,5 cm, IX–X. sz. 83.45.8. 5. Oldaltöredék. Fehér, homokkal soványított, bekarcolt vonalak között fogaskerek mintás díszítés. Átm.: 2,4 cm, XII. sz., 83.45.23. 6. Oldaltöredék. Barnásszürke, apró kavicsal soványított, vastag falú, bekarcolt hullámvonalak díszítik. Átm.: 5 cm, XII–XIII. sz., 83.45.10.

környékén fekhetett. Monaj környékén azonban sem a térképeken nincs, sem a helybeliek nem ismerik ezt a helynevet. Szerepel azonban Selyeb határában egy *Bodószőlő* helynév *Pesthynél* és a múlt századi kéziratok térképeken is.²⁸ A mai térképek is ilyen néven jelölik ezt a területet. A fentiek alapján bizonyosra vehetjük, hogy *Bodósfölde* elpusztult középkori település azonos az általunk Selyeb határában, a Bodószőlő aljában talált lelőhellyel. Nem mond ennek ellent az oklevélben szomszédként említett falvak fekvése sem, mert noha nem Monaj közvetlen közelében feküdt Bodósfölde, mint ahogyan azt *Györffy György* föltételezte, Kupa és Dicháza mindenképpen szomszédainak számítottak.

Bodósfölde többé nem szerepel az írásos forrásokban, mint láttuk 1327-ben eredeti birtokosai örökösök nélkül elhaltak. Valószínű, hogy a XIV. század folyamán területe többször cserélt gazdát, erre utal az 1327-es beiktatáson történt ellentmondás is.

1370-ben bizonyára a Monaji család kezébe került, ezért állt érdekében, hogy a rávonatkozó oklevelet átírassák. Valószínű, hogy a település ez után, a XIV. század utolsó évtizedeiben pusztult el végérvényesen, területét pusztaként sem említik, határa beolvadt a környező falvak határába. Ha nem így történt volna, az 1427-es adóösszeírásban valamilyen formában szerepelnie kellett volna. Pusztulása valószínűleg spontán következett be, hiszen ebben az időben semmiféle nagyobb szabású háborús esemény nem zajlott vidékünkön.

28. BML. XXXII/7. Pesthy kéziratok helységnevtára; U. 585., 586., 587.

Valószínűnek látszik, hogy Bodófölde nem volt igazi falu, hanem inkább egy kisnemesnek, Bodónak és családjának a birtoka, telephelye. Erre látszik utalni a település neve is. A család kihaltával a település is el-sorvadt, sohasem vált igazi faluvá. Területére, mint jó szántóföldre, igye-keztek rátenni a kezüket a szomszédok.²⁹ A régészeti adatok a település X–XIV. századi életéről tanúskodnak. Mivel azonban a leletek viszony-lag nagy területen szétszóródva és őskori anyaggal keveredve kerültek elő, a település kiterjedésére nem nyújtanak támpontot.

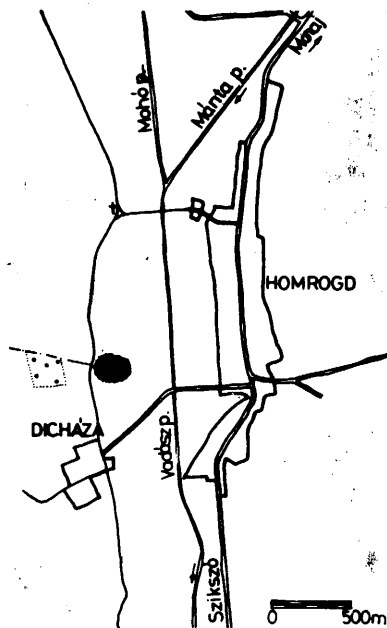
A helynév feltehetőleg pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, amelyhez a későbbiek során járult a *-földe* utótag.

Dicháza

A lelőhely a Homrogd mellett DNy-ra ma is álló Dicháza tanyától északra, kb. 300 m-re, egy kisebb erdő alatt fekszik (4. kép). A kb. 50x100 m-es területen több égett fekete foltot figyeltem meg, ezekből származik a leletanyag többsége, és nagyszámú paticstöredék is. A lelet-anyag néhány császárkori kerámiatöredéktől eltekintve, a X–XVI. szá-zadból való, zömében azonban XIV. századi. Viszonylag sok kályha-szemtöredék került elő a területről.³⁰ (5–7. kép)

Dicháza eredeti neve a források szerint *Erdőfalva* volt. Ezen a néven említik először 1221-ben is, ekkor *Erdőfalvi Miklós* vádolja (Ládi) Iha-dot, a tapolcai monostor szolgáját, két márka kártétel miatt.³¹ 1272-ben Erdőfalva határát említik.³² 1302-ben Homrogd Tamás átengedte *Erdő-falva* nyugati felén lévő földrészét Dedich ispánnak,³³ 1329-ben határjá-

29. Az elpusztult települések szántóföldként való hasznosítására Földes László világít rá. Ugyancsak ő fejti ki, hogy a XIII. sz. második felében elterjedő, személynévből és -falva, -laka, -háza, -földe, -teleke utótagból álló településnevek ebben az időben valószínűleg nem igazi falvakat, hanem egy-egy kisnemes birtokát, telephelyét jelölték. Ezek jó része elpusztult, néhányból pedig igazi falu fejlődött. *Földes L.*, 1983. 334., 338.
30. Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 81.17. 1–102.
31. V.R. 221–22 §. 267–8, 225 §., 268. vö. *Györffy Gy.*, 1963. 77.
32. Dl. 3637 = 94901. vö. *Györffy Gy.* 1963. 77.
33. *Györffy Gy.*, 1963. 77.

4. kép. Dicháza elpusztult
középkori falu területén talált lelőhely

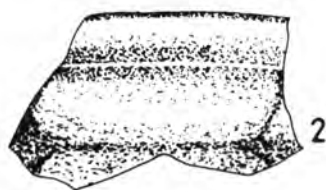
rásban említik már mind *Dydychet*,³⁴ 1344-ben Dedych fia Jánosé volt a falu.³⁵ 1398-ban *erdelthelekei* Kwn (dictus) János hatalmaskodásban vett részt,³⁶ 1399-ben a jászói konvent előtt Sassa-i Pál özvegye leendő vejére bízta egyéb Abaúj és Borsod megyei birtokaival együtt *Erdewtelke*, másnéven *Dedychaza* birtokon lévő szerzett és öröklött birtokrészeit.³⁷

34. MOL. DI. 1581. vö. Györffy Gy. 1983. 77.

35. MOL. DI. 3637–94901. vö. Györffy Gy., 1963. 77.

36. Zsigmond kori I. 5439.

37. Zsigmond kori I. 5855.

5. kép. Dicháza 1. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül vörös festéssel. Átm.: 4,3 cm, XIV–XV. sz., 81.17.1. 2. Peremtöredék. Vörösesfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, erősen tagolt. Átm.: 6,3 cm, XIV. sz., 81.17.6. 3. Oldaltöredék. Barnásszürke, apró kavicssal soványított, rosszul iszapolt, vékony falú, durva felületű, több sorban bekarcolt hullámvonal díszíti. Átm.: 5,2 cm, X–XI. sz. 81.17.33. 4. Oldaltöredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül vörös festéssel, belül jól látszik a korongolás nyoma. Átm.: 5,5 cm, XIV. sz., 81.17.34. 5. Oldaltöredék. Kívül világosbarna, belül szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, körömbenyomások díszítik. Átm.: 3,6 cm, XII. sz. 81.17.45. 6. Oldaltöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, mélyen bekarcolt körbefutó vonalak díszítik. Átm.: 4,5 cm, XIV–XV. sz., 81.17.36. 7. Oldaltöredék. Szürkésfehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú pohár (?), sűrű, mély hornyolatok díszítik. Átm.: 3,7 cm, XV. sz., 81.17.65. 8. Oldaltöredék. Sötétszürke, apró kavicssal soványított, durva anyagú, mélyen bekarcolt, körbefutó vonalak díszítik. Átm.: 3,7 cm, XIII. sz., 81.17.61. 9. Oldaltöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú pohár (?), sűrű hornyolatok díszítik. Átm.: 3,4 cm, XI. sz., 81.17.30. 10. Oldaltöredék. Világosbarna, homokkal soványított, finoman iszapolt, bepecsételt díszítéssel. Átm.: 3,2 cm, XV. sz., 81.17.35. 11. Oldaltöredék. Fehér homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú, sűrű hornyolások díszítik. Átm.: 3,4 cm, XV. sz., 81.17.39. 12. Oldaltöredék. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, körbefutó hornyolások díszítik. Átm.: 4 cm, XIII. sz., 81.17.44. 13. Oldaltöredék. Fehér, apró kavicssal soványított, jól iszapolt, vékony falú, mély hornyolatok díszítik. Átm.: 3,2 cm, XIV. sz., 81.17.57.

1410-ben határjárásban említik *Dychazat*,³⁸ 1411-ben *Alsowdychaza*,³⁹ 1423-ban *Dydichaza*⁴⁰ néven. 1427-ben, Abaúj vármegye első dikális összeírásában *Dydichhazan* négy portát írnak össze, amely Balázs fia Jánosé, aki innen való, ugyanakkor *Alsowdichhaza* ugyaninnen származó Andrásé.⁴¹ 1446-ban homo regiusnak jelölik *Erdeuteleki* Leustákat egy Borsod vármegyei birtokbeiktatáson.⁴² 1455-ben Dicsházi András fia

38. Zsigmond kori II. 7752. „possessionem de Dichaza vocatam possessionem de Dyckhaza dictam”

39. MOL. DI. 9784. vö. *Csánki* I. 205.

40. *Csánki D.*, 1890. I. 205.

41. *Thallóczy L.*, 1879. 177.

42. *Sugár I.*, 1980. 411. – HML Me Nr. 676.

6. kép. Dicháza. 1. Peremtöredék. Vörös, szemcsés homokkal soványított, finoman iszapolt, enyhén kihajló, belül tagolt. Átm.: 6 cm, XV. sz., 81.17.21. 2. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kihajló, tagolt. Átm.: 5,1 cm, XIV–XV. sz., 81.17.8. 3. Peremtöredék. Sárgásfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén kihajló, tagolt. Átm.: 5,9 cm, XIV. sz., 81.17.17. 4. Peremtöredék. Sárgásfehér, törésfelületében szürke szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 5,2 cm, XIV. sz., 81.17.24. 5. Peremtöredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, sekély hornyolatok díszítik. Átm.: 4,6 cm, XIV. sz., 81.17.10. 6. Peremtöredék. Fehéresszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, enyhén kihajló. Átm.: 3,8 cm, XIII–XIV. sz., 81.17.23. 7. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, erősen tagolt. Átm.: 4,3 cm, XV. sz., 81.17.18. 8. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott, kívül jól látszik a korongolás nyoma. Átm.: 6 cm, XIV–XV. sz. 81.17.20. 9. Peremtöredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, erősen tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 4,5 cm, XIV. sz., 81.17.28. 10. Peremtöredék. Szürkésbarna, homokkal soványított, finoman iszapolt, erősen kihajló. Átm.: 4,5 cm, XV. sz., 81.17.3. 11. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, vékony falú, erősen tagolt. átm.: 3,1 cm, XIV–XV. sz., 81.17.25.

Péter *Dicsháza* alias *Erdőtelek* birtokot Hangácsi Albertnek köti le a váradi káptalan előtt,⁴³ és még ez évben el is ad *Dicsháza* faluból egy darab földet neki 100 Ft-ért.⁴⁴ 1456-ban iktatja be az egri káptalan ide a Hangácsiakat.⁴⁵ 1478-ban a jászói konvent előtt Hangácsi Mihály kifizeti a *Dicshaza* után járó jegyajándékot *Dicshazi* Simon özvegyének.⁴⁶ 1517-ben *Dicshazai* Bytho leánya eladja *Dicshaza* Abaúj vármegyei faluban lévő egész részét Balajti Istvánnénak és gyermekeinek.⁴⁷ 1519-ben *Dicházán* a Boldogságos Szűz tiszteletére épült kápolna állt.⁴⁸ 1531-ben *Dichhazan* 8,5 porta adózott, 1552-ben Homrogd és *Dichaza* Balajthy Pál tulajdona, a két faluban összesen 16,5 porta adózik, a terület „turcis subiectae”, hódoltság. 1553-ban Homrogd et *Dichhaza* nobilium, nemeseké, 16

43. BML XVI/17. A Réthy cs. lt. elenchusából, *Borovszky* S. jegyzetei

44. i. m.

45. i. m.

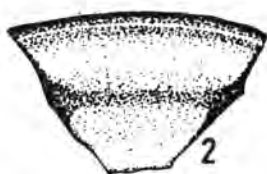
46. i. m.

47. BML XVI/17. Pothraczky gyűjtemény, *Borovszky* jegyzetei

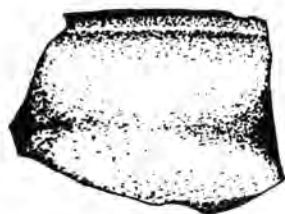
48. Kassa v.ny.lt.999. Abaúj-Torna Tört. Közl. II. (1911) 4. sz. 222.

1

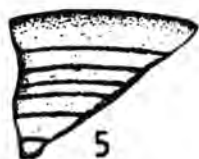
2

3

4

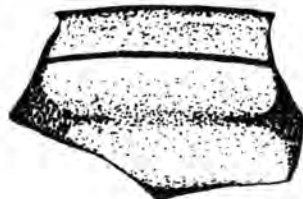
5

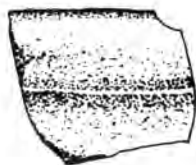
6

7

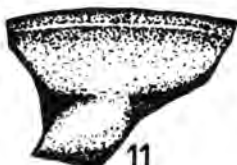
8

9

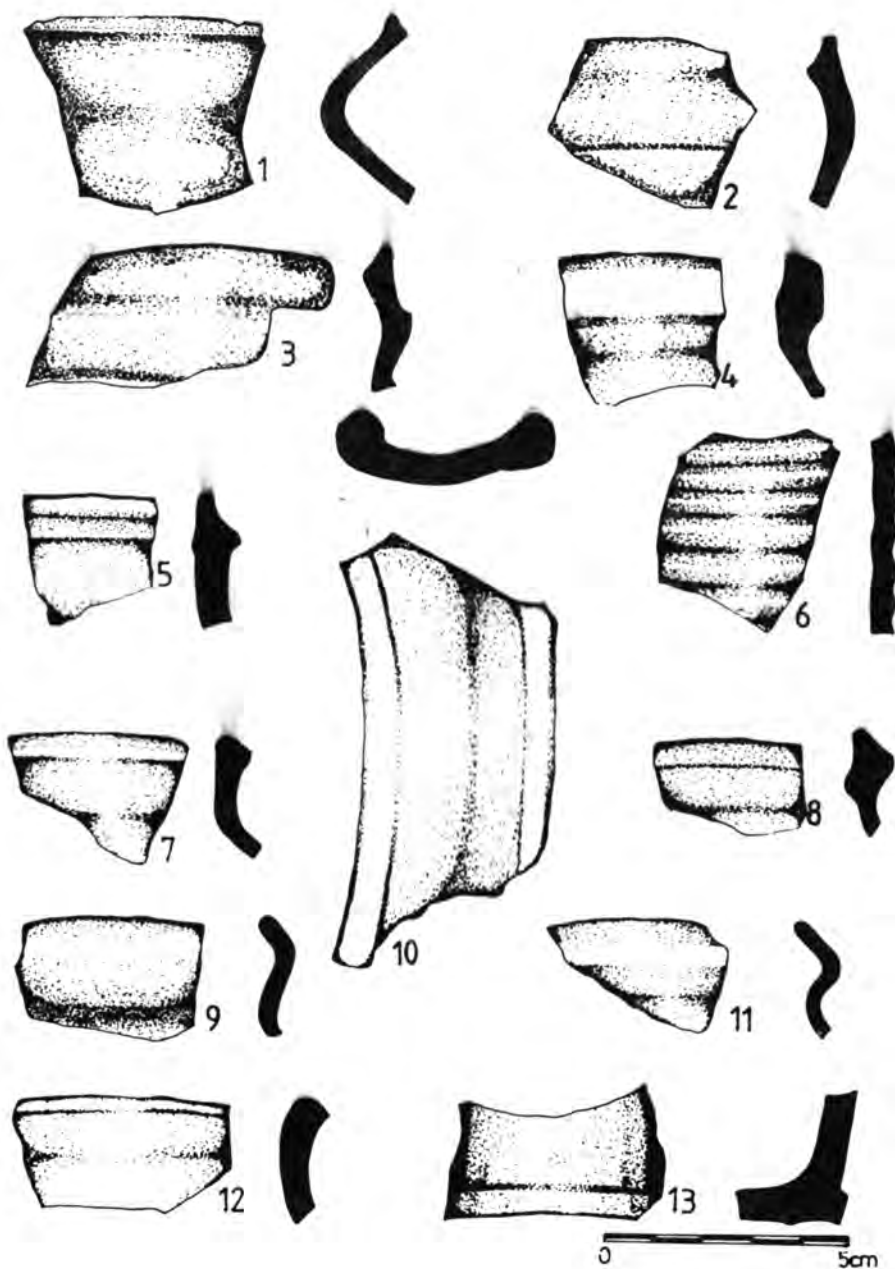

10

11

7. kép. Dicháza. 1. Peremtöredék. Szürkésbarna, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott, belül sekély mélyedés a fedő számára. Átm.: 5,3 cm, XIV. sz., 81.17.7. 2. Peremtöredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, tagolt, kívül hornyolat díszíti. Átm.: 4,3 cm, XIV. sz., 81.17.27. 3. Peremtöredék. Szürke, homokkal soványított, finoman iszapolt, erősen tagolt, enyhén behúzott. Átm.: 6,6 cm, XIV. sz., 81.17.15. 4. Peremtöredék. Fehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, belül a mélyedés a fedő számára, kívül perem alatt hornyolás. Átm.: 4,2 cm, XIII–XIV. sz., 81.17.22. 5. Peremtöredék. Barnásszürke, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, tagolt. Átm.: 3,3 cm, XIII–XIV. sz., 81.17.14. 6. Oldaltöredék. Kívül vörös, belül szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, sűrű, mély hornyolatok díszítik. Átm.: 4,5 cm, XV. sz. 81.17.58. 7. Peremtöredék. Világosbarna, homokkal soványított, finoman iszapolt, enyhén kihajló. Átm.: 3,9 cm, XV. sz., 81.17.2. 8. Peremtöredék. Világosbarna, homokkal soványított, jól iszapolt, tagolt. Átm.: 3,4 cm, XIV. sz., 81.17.9. 9. Peremtöredék. Szürke, homokkal soványított, finoman iszapolt, enyhén behúzott. Átm.: 4,2 cm, XIV–XV. sz., 81.17.19. 10. Fültöredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, széles, két oldalát behúzott borda díszíti. Átm.: 8,9 cm, XV–XVI. sz., 81.17.74. 11. Peremtöredék. Fehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú pohár (?), tagolt, belül a peremen sekély hornyolás. Átm.: 3,7 cm, XV. sz., 81.17.5. 12. Peremtöredék. Világosbarna, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén kihajló, tagolt, belül jól látszik a korongolás nyoma. Átm.: 4,6 cm, XV. sz., 81.17.16. 13. Fenéktöredék. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kör alakú fenékbélyeg nyomával. Átm.: 4,7 cm, XII–XIII. sz., 81.17.90.

porta adózik itt és a két faluban 6,5 curia a nobilitaria, nemes porta is van. Ugyanez évi összeírásból megtudjuk azt is, hogy pestis következtében három jobbágy meghalt itt és ezek portáit elfoglalták a pestis-gyanús emberek. 1554-ben Homrogd és *Dichihaza* nobilium, nemeseké és 16,5 porta adózik, 1557-ben Homrogd et *Dychhaza* Balaythy Pálé, 16,5 porta adózik.⁴⁹ 1558-as dézsmajegyzékben *Felsew Dycsyben* négy dézsmált van,⁵⁰ de még ez évben üresnek mondják,⁵¹ *Alsó Dycyben* 5 dézsmált lakik. 1560-ban utraque *Diczhaza* dézsmáját több más faluéval együtt Bebek György beszedte, és hatalmaskodva saját gagyi várába vitette.⁵²

49. BML XXXII/7 Dica, Abaúj

50. BML XXXII/7 Dézsma, Abaúj.; „ezeknek dezma y okat Regy Kelemen wetthe el merth pwzta falv helyvtan való vetemeke voltak raŷta”.

51. BML XXXII/7 Dézsma, Abaúj: „Felsew dyz vacat”

52. BML XXXII/7 Dézsma, Abaúj

1593-ban Reghy Kelemen és Sándor minden szomszédot eltílt a Borsod megyei *Felső Ditzháza* praedium, puszta használatától.⁵³ 1688-ban *Dicháza* pusztát (praedium) újra Borsod megyéhez számítják, használatától Barbély Balázs tilt mindenkit.⁵⁴ 1737–39-ben a Borsod megyei *Diczháza* a Szatmári Király családé.⁵⁵

Lipszky Homrognál is és Hegymeg és Damak között is jelöl egy-egy *Diczházát*.⁵⁶

Fényes *Diczházát* népes pusztának mondja, amely Léh filiája, ugyanakkor megemlíti Hangácsnál is *Diczháza* pusztát, amelynek önálló határa van.⁵⁷ Hangács határosa *Dicháza* puszta a múlt századi kéziratos térképeken is.⁵⁸ Hangácshoz tartozó tanyaként említi *Dicházát* Borsod vármegye monografiája is.⁵⁹

Az okleveles adatok alapján nyomon kísérhetjük, hogyan alakult át a falu eredeti neve, Erdőteleke, Erdőfalva, a XIV. század eleji birtokos Dedich ispán nevét tartalmazó helynévvé. Mintegy 100 éven keresztül mindkét neve élt a falunak, a XV. század közepétől azonban már csak *Dicháza* néven szerepel a forrásokban.

Dicházával kapcsolatban *Kubinyi András* lehetségesnek tartja, hogy a település az eredeti *Erdei* vagy *Erdő* nevű falu határában keletkezett. Ez nem feltétlenül azonos a későbbi *Erdőfalva*, másként *Dicháza* faluval. Feltételezése szerint az eredetileg egy házból vagy telekből (Dedich ispán telke) fejlődött ki a későbbiek során a falu. Lehetségesnek tartja továbbá azt is, hogy *Dicháza* esetében úgynevezett „költözködő” faluval állunk szemben, amely később a tatárjárás előtti helyére költözött vissza. Ezért látjuk úgy, hogy az általunk talált lelőhely a falu X–XVI. századi életéről tanúskodik. Véleményünk szerint azonban itt mindössze arról van szó, mint azt már fentebb is kifejtettük, hogy a birtokos megváltozása

53. BML Act. iud. prot. spec fasc. I. No. 152.

54. BML Act. iud. non prot. spec X. fasc. I. No. 176

55. BML Act. iud. prot. XVII. fasc. III. No. 637., 638., spec. III. fasc. I. No. 22.

56. *Lipszky J.* Tab. XXX. quad. 4.

57. *Fényes E.*, 1851. I. 260., II. 86.

58. BML U. 284. 1843., U. 286. 1867.

59. Borsod vármegye 1939. IV. 61.

miatt a falu neve megváltozott. Az eredeti *Erdőfalva* helynév a korabeli névadási szokásoknak megfelelően *Dicházára* változott. Erre az ország egyéb területeiről is számtalan példa van.⁶⁰

Bizonyos, hogy régészeti módszerekkel nem tudunk választ adni a településsel kapcsolatban fölmerülő összes kérdésre. Dicháza határában egyelőre nem találtunk más középkori lelőhelyet, mint az általunk Erdőfalva-Dicházával azonosított, a X–XI. századtól a XVI. századig lakott települést. Természetesen a későbbiek folyamán előkerülhet még ilyen lelőhely, hiszen ezek felszínre bukkanása és megtalálása meglehetősen esetleges. Ha előkerülnének ilyen kisebb lelőhelyek, ezek esetleg bizonyíthatnák, hogy Erdőfalva az úgynevezett „költözőkődő” falvak csoportjába tartozott, vagyis, hogy a gazdálkodása diktálta rendszer szerint a saját határain belül időnként máshova telepedett.⁶¹ Kétségtelen tény az is, hogy a terepbejárás során előkerült leletanyagból nem lehet kimutatni, hogy egy település néhány évig vagy esetleg néhány évtizedig lakatlan. Az írásos források azonban, úgy véljük, tisztán kirajzolják ennek a falunak a sorsát. A Váradi Regestrumban 1221-ben megjelenő „villa Erdei-Erded”-t a Regestrum összeállítói és *Györffy György* is azonosnak vélik az 1272-ben szereplő Erdőfalva településsel. Ebben nincs okunk kételkedni. A Váradi Regestrumban még „villa Erded” alakban, tehát latinul leírt helynév az 1272-es oklevélben már magyarul, Erdőfalvaként jelenik meg. Dedich ispán 1302-ben szerzett meg egy földdarabot Erdőfalva területén. Ekkor engedi át számára a *Szikszó patakig*, amely elválasztja Homrogdot Erdőfalvától, terjedő földet Homrogdí Tamás. Ez a patak, ma *Vadász patak* választja el most is Homrogdot Dicháza pusztától, a rajta álló újkori tanyától és a közelében talált lelőhelyünktől. Erdőfalva ebben az időben már minden valószínűség szerint állandó helyen élő település volt, még ha feltételezzük is, hogy korábban „költözőkődő” falu volt. A kérdés kutatói úgy vélik ugyanis, hogy az 1260–70-es évek a felső határa annak a korszaknak, amelyben faluköltözéssel számolhatunk.⁶² Ha tehát feltételezzük, *Kubinyi András* elképzelése szerint, hogy az állandó helyen élő Erdőfalva határában keletkezett Dedich ispán telke és

60. Szabó I., 1966. 133.

61. Földes L., 1983. 342., vö. Szabó I., 1969. 57.

62. Földes L. 1983. 342.

az ebből kialakuló falu, az ispánnak olyan helyen kellett volna berendezkednie, ahol karnyújtásnyi távolságban volt tőle keleten Homrogd, északon Monaj, Horváti, Kércs, Pocsaj, nyugaton Erdőfalva, délen pedig Jánosd. Vadász, Vízvölgy. Itt legfeljebb az ispán háza, telephelye fért el, önálló falu nem alakulhatott ki. Arra viszont nem gondolhatunk, hogy Dedich ispán Erdőfalva határában máshol hozott létre önálló telephelyet, mert itt ugyan tágasabb volt a határ, de ez nem az ő birtoka volt. Ugyancsak erős kétkedéssel kell fogadnunk azt az elképzelést is, hogy Dedich ispán házából kialakuló falu a „költözködő” falvak közé tartozott volna. Mint láttuk, az 1260–70-es évekkel lezárul a faluköltözések korszaka. Ha csak 10 évnyi időt számolunk arra, hogy a Dedich ispán által 1302-ben megszerzett földterületen kisebb település, majd önálló falu alakuljon ki, akkor is 40–50 évvel a faluköltözések korszakának lezárulta után vagyunk. Valószínű azonban, hogy egy falu kialakulásához 10 év nem elegendő idő. Számunkra valószínűbbnek látszik, hogy miután az ispán 1302-ben megszerzett Erdőfalva határából egy részt, beköltözvén a faluba, igyekezett magának abból minél nagyobb területet biztosítani. Hogy ez bizonyára sikerült is neki, azt a névváltozáson kívül az is mutatja, hogy 1344-ben már fiának, Jánosnak a kezében volt egy Erdőfalva határára vonatkozó korábbi oklevél is. Frissen szerzett birtokának védelmében valószínűleg szüksége volt a falu határaitól szóló korábbi oklevélre is, hiszen ez a vidék olyan sűrűn lakott volt, hogy bizonyára nem voltak ritkák a határperek, az ezekkel kapcsolatos összetűzések. Határperekről tudunk például a közeli Bodó és Horváti esetében is. Ha új település jött volna létre Erdőfalva területén, akkor valószínűleg ennek a határait rögzítette volna írásban az ispán fia. A helynév alapját képező személynév szláv eredetű, a Ded-„nagyapa” főnév származéka, amely kiegészül a birtokos személyraggal ellátott ház főnévvel.

Az írott forrásokból úgy tűnik, hogy Felső Dicháza 1558-ban elnéptelenedik és attól kezdve lakatlan, pusztaként említik 1593-ban is. Hogy Alsó Dicháza mikor pusztult el, nincs rá pontos adatunk, annyi azonban bizonyos, hogy 1560-tól nem szerepel sem a dikális sem a dézsma összeírásokban.

1593-tól Dicházát Borsod megyéhez számítják és noha pusztaként említik még 1739-ben is, határát megkülönböztetik a környező falvak határától. Nincs rá pontos adatunk, hogy mikor települt a ma is álló tanyája,

de *Fényes* a múlt század közepén már népes tanyaként említi. Amint a lelőhely leírásából is láttuk, az újkori tanya a középkori falutól kissé távolabb települt.

Azt a tényt, hogy Dicházát 1593-tól Borsod megyéhez számítják, valószínűleg azzal magyarázhatjuk, hogy azoknak a birtokosoknak, akik 1593 után birtokolták területét, nagyobb birtokaik voltak Borsod megyében, és így odaszámították Dicházát is, amelynek határa különben is a Borsod megyei Hangácsig terjedt, amint ez a múlt századi kéziratos térképeken is jól látszik. Hasonló helyzetben volt az Abaúj megyei Köbli is.

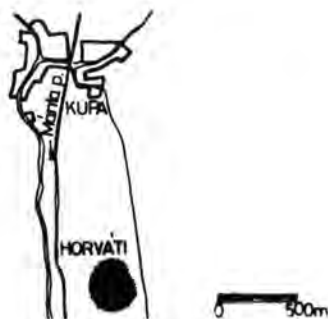
Valószínűleg birtokos változással van kapcsolatban az is, hogy 1558-ban Alsó és Felső Dicházát különböztetnek meg, holott az előző években (1554, 57-ben) nemcsak hogy nem említene két Dicházát, hanem Homroddal együtt számlálják össze portáit. Az adás-vételre a rendelkezésre álló forrásokban nincs adatunk, nyilvánvaló azonban, hogy 1557-ig egy birtokosé, Paulus Balajthy-é Homrogd és Dicháza, 1558-ban pedig már valószínűleg két birtokosa van Dicházának is, ezért volt szükség a két falurész megkülönböztetésére.

Ugyanilyen oka lehet a XV. század eleji rövid ideig tartó megkülönböztetésnek is. Valószínűleg a XVI. századra vonatkozhatnak az egri főegyházmegye Szt. János könyvének adatai is, noha 1643-ban készült a ráánkmaradt változat. Ezt az adóösszeírásokban és itt szereplő azonos névalakok is bizonyítják (utraque Dichaza, Alsó dicháza, Dizhaza utraque).⁶³ Így, sajnos, adataiból nem következtethetünk Dicháza XVII. századi fennállására.

Horváti

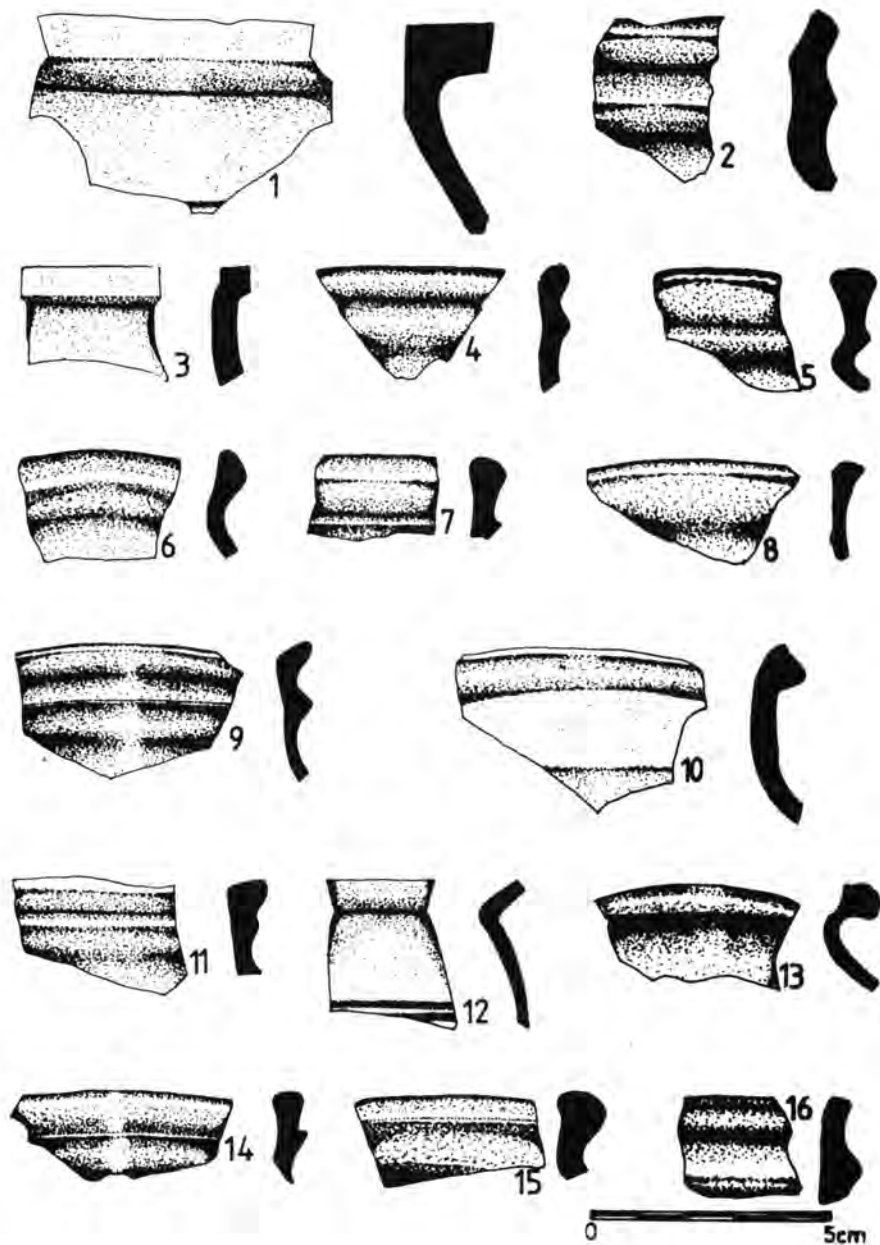
A lelőhely, a homroldi Lencsés-tanyán át, Kupára vezető országút jobb oldalán egy élesen kiugró domb oldalában helyezkedik el (8. kép). A terület nem összefüggő, ezért számmal jelöltem a tulajdonképpeni lelő-

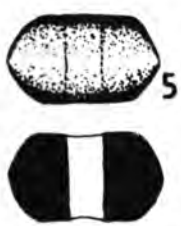
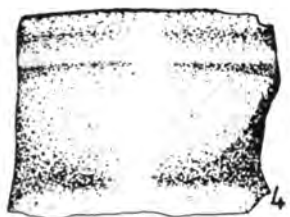
63. *Kandra K.*, Az 1843. Egri . . . 497., 490., 507. A szerző úgy vélekedik, hogy a Szt. János könyv nagy részben XVI. századi adatokat tartalmaz, több részlete azonban kimutathatóan régebbi (399). Újabban *Kovács Béla* (Archívum 3. 1974.) 5–27. foglalkozott vele.

8. kép. Horváti elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

9. kép. Horváti. 1. Bogrács peremtörödéke. Sötétszürke, törésfelületében világosszürke, szemcsés homokkal soványított, perem alatt bekarcolt körbefutó vonallal. Átm.: 6,5 cm, Árpád-kor, 79.2.11. 2. Edény peremtörödéke. Barnásszürke, kavicsal soványított, kézikorongon készült, vastag falú, erősen tagolt. Átm.: 4 cm, XII–XIII. sz., 79.3.6. 3. Talpas pohár fenéktörödéke. Szürke, homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt. Átm.: 3,9 cm, XIV–XV. sz., 79.3.161. 4. Edény fenéktörödéke. Vörös, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tagolt. Átm.: 4 cm, XIII–XIV. sz. 79.5.24. 5. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tagolt, sávolt piros festés díszíti. Belül körbefutó mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,8 cm, XIV. sz., 79.3.18. 6. Edény peremtörödéke. Sötétszürke, homokkal soványított, korongolt, jól iszapolt, enyhén behúzott, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,4 cm, XIII. sz. 79.3.5. 7. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, homokkal soványított, korongolt, vékony sávok piros festéssel. Átm.: 2,6 cm, XIII–XIV. sz. 79.3.26. 8. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, belül körbefutó mélyedés a fedő számára. Átm.: 4,4 cm, XIII. sz., 79.2.13. 9. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, tagolt. Átm.: 4,7 cm, XIV. sz., 79.2.4. 10. Edény peremtörödéke. Barnásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Belül jól látszik a korongolás nyoma. Átm.: 5 cm, XII–XIII. sz., 79.3.37. 11. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, vékony falú, jól iszapolt, tagolt. Átm.: 4 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.38. 12. Pohár peremtörödéke. Fehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, korongolt, erősen kihajló, perem alatt bekarcolt vonal, a vállon hornyolatok. Átm.: 4,1 cm, XV. sz., 79.2.8. 13. Edény peremtörödéke. Barnásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 4,3 cm, XII–XIII. sz., 79.3.4. 14. Edény peremtörödéke. Szürke, homokkal soványított, finoman iszapolt, korongolt, tagolt, belül széles mélyedés a fedő számára. Átm.: 4,7 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.7. 15. Edény peremtörödéke. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén behúzott. Belül kis mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,7 cm, XIII. sz., 79.3.40. 16. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tagolt. A perem felül kis mélyedés. Átm.: 3,1 cm, XII–XIII. sz., 79.3.17.

10. kép. Horváti. 1. Edény oldaltörredéke. Fehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, vékony falú, a hornyolatokat vékony piros sáv, alatta vastagabb piros sáv díszíti. Átm.: 2,5 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.62. 2. Edény oldaltörredéke. Fehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, korongolt, bepecsételt díszítéssel. Átm.: 4 cm, XV. sz., 79.3.55. 3. Pohár oldaltörredéke. Fehéresszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, bepecsételt díszű. Átm.: 3,6 cm, XV. sz., 79.3.117. 4. Edény perem- és oldaltörredéke. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, vastag falú, durva anyagú, tagolt. Kívül-belül simított. Átm.: 7,2 cm, XII. sz., 79.2.6. 5. Orsógomb. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, kettős csanakakúp alakú. Átm.: 3,2 cm, Középkor, 79.3.1. 6. Edény oldaltörredéke. Világosbarna, homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, széles, sekély hornyolatok díszítik. Belül kissé megégett, kívül ujjlenyomatok látszanak rajta. Átm.: 3,6 cm, XIV. sz., 79.3.146. 7. Palack (?) oldaltörredéke. Szürke, apró kavicsal soványított, korongolt. Belül jól látszanak a korongolás nyomai. Átm.: 4,8 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.54. 8. Edény oldaltörredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, hornyolt. Kívül kissé kormos. Átm.: 4,5 cm, XIV. sz., 79.3.49. 9. Edény oldaltörredéke. Sárgásfehér, homokkal soványított, korongolt, jól iszapolt, sűrű sekély hornyolatok díszítik. Átm.: 3,9 cm, XIV. sz., 79.3.102. 10. Edény fenéktörredéke. Szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, vastag falú, érdes felületűvé képzett, bécsi edényt utánozó. Átm.: 6 cm, XIV. sz., 79.3.167. 11. Palack törredéke. Belül fehér, kívül vörös, homokkal soványított, finoman iszapolt. Átm.: 3,9 cm, XIII–XIV. sz. 79.2.60. 12. Edény fenéktörredéke. Fehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, korongolt, bekarcolt sűrű kis hullámvonalakkal. Átm.: 3,2 cm, XIV–XV. sz. 79.2.72. 13. Orsógomb. Sötétszürke, homokkal soványított, kettős csanakakúp formájú, szabálytalan alakú. Átm.: 2,9 cm, Középkor, 79.3.2. 14. Edény oldaltörredéke. Fehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Kívül kissé kormos. Sűrű, keskeny hornyolatok díszítik, minden hornyolaton barnáspiros festés. Átm.: 3,3 cm, XIV. sz., 79.3.80.

helyeket. Világosan látszik azonban, hogy egy viszonylag hosszan élő település maradványai ezek (9–II. kép).

I. lelőhely:

Kupa D-i szélénél kezdődik, 500 m hosszan és 200 m szélességben húzódik a patak partján, a domb oldalában. Leletanyaga vegyes, többnyire középkori (XII. századtól a XVI. századig), kevés késő bronzkori cseréppel keveredve.

II. lelőhely:

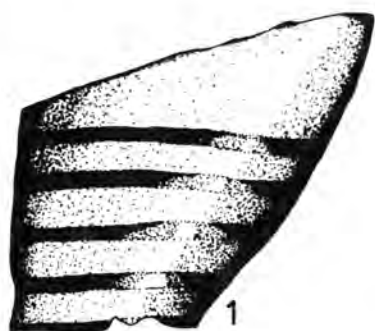
Az előbbitől mintegy 300 m-re, egy élesen kiugró domb aljában helyezkedik el, kb. 150x100 m-es területen. Leletanyaga meglehetősen egységes, XII–XIII. századi cserépdarabokból áll, de van közte XIV–XV. századi is. Kevés patics és állatsont is került elő innen.

11. kép. Horváti. 1. Kályhaszemtöredék. Sárgásfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tál alakú, sekély, széles hornyolatok díszítik. átm.: 10 cm, XIV. sz. 79.3.153. 2. Edényfül töredéke. Sárgásfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Ahol az edényhez csatlakozott, ott a fül közepén ujjal benyomott kerek mélyedés. Barnáspiros ovális és sávós festés díszíti. Átm.: 7,3 cm, XIV. sz., 79.3.150. 3. Kályhaszemtöredék. Sárgásfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tál alakú, széles, sekély hornyolatok díszítik. Átm.: 7,3 cm, XIV. sz., 79.3.151. 4. Edény peremtöredéke. Szürke, kavicsal soványított, korongolt, jól kiégetett, a perem felül kissé befelé lejtő, sima bordát képez. Átm.: 4,8 cm, XII–XIII. sz., 79.3.29. 5. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, erősen tagolt, belül körbefutó borda fölött mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,9 cm, XIV. sz., 79.3.39. 6. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, tagolt, belül 7 mm-es borda fut körbe. Átm.: 6,3 cm, XIII. sz., 79.2.9. 7. Edény peremtöredéke. Sárgásszürke, apró kavicsal soványított, korongolt, erősen tagolt. Kívül kissé kormos. Átm.: 6 cm, XIII. sz., 79.2.5. 8. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén behúzott. Belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,6 cm, XII–XIII. sz., 79.3.31. 9. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, homokkal soványított, korongolt, vékony sávós piros festéssel. Átm.: 2,6 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.26. 10. Edény peremtöredéke. Fehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, belül profilált. Átm.: 2,8 cm, XII–XIII. sz., 79.3.23.

III. lelőhely:

Közvetlenül a II. lelőhely fölött, az élesen kiugró domb D-i lejtőjén helyezkedik el kb. 50x50 m-es területen. Ezen a kis lelőhelyen újkori törmelékek, állatcsont és nagyon sok XIV–XV. századi cserépdarab került elő, több kályhaszemtöredékkel együtt. Ezen a lelőhelyen is találtam azonban egy-egy darab bronzkori, császárkori, több XII. századi cserepet és néhány vasszőget.⁶⁴ A három lelőhely tulajdonképpen egyetlen középkori falu nyoma, amelynek életéről a XVI. századig tanúskodnak régészeti leletek. Az első lelőhelyen viszonylag nagy területen szétszóródva kerültek elő a leletek, valószínűleg inkább szórványnak tekinthetők. A második és a harmadik lelőhely területén azonban mindenhol sok paticsot, égett fekete foltot találtam, ezek talán házak nyomai. A harmadik lelőhely fölött, a domb tetején egy helyen nagyon sok patics került elő, lehet azonban, hogy ezek a lebontott Fecske-tanya (erről a tanyáról kapta a mai nevét az egész dombsor) maradványai, keltező cserépdarabokat nem találtunk a területen.

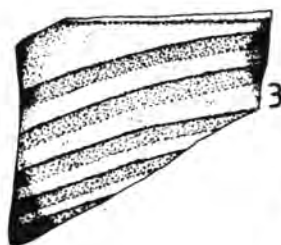
64. Herman Ottó Múzeum ltsz.: 79. 1–53.; 79.2. 1–73.; 79.2. 1–74.

1

2

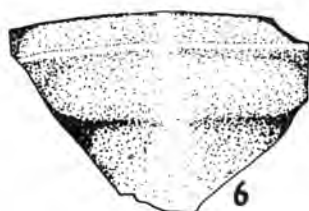
3

4

5

6

7

8

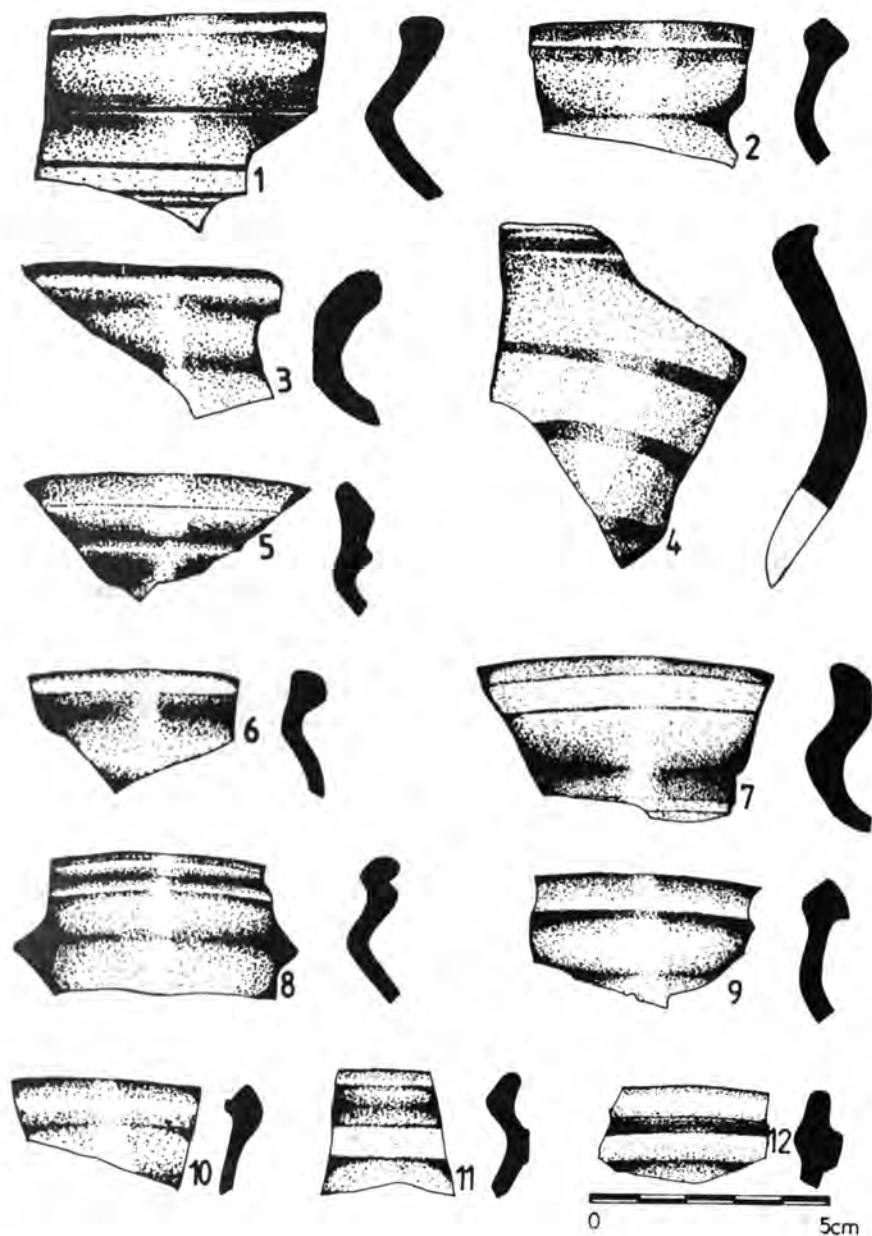

9

10

12. kép. Horváti. 1. Edény peremtöredéke. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Kívül a vállon hornyolatok díszítik. Átm.: 7,1 cm, XIV. sz., 79.3.16. 2. Edény peremtöredéke. Szürke, homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, enyhén kihajló. Belül mélyedés a fedő számára, kívül kissé megégett. Átm.: 5,2 cm, XII–XIII. sz., 79.3.27. 3. Edény peremtöredéke. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 5,6 cm, XIII. sz., 79.3.1. 4. Kályhaszemtöredék. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tál alakú, széles, sekély hornyolatok díszítik, pereme enyhén kihajlik. Átm.: 7,9 cm, XIV–XV. sz., 79.3.154. 5. Edény oldaltöredéke. Belül fehér, kívül szürke, törésfelületében fehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Belül jól látszanak a korongolás nyomai. Átm.: 5 cm, XIII. sz., 79.3.22. 6. Edény peremtöredéke. Vörösesfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, belül kis mélyedés a fedő számára. Kissé égett. Átm.: 4,5 cm, XIII. sz., 79.3.14. 7. Edény oldaltöredéke. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, mélyen bekarcolt vonalakkal. Belül jól látszanak a korongolás nyomai. Átm.: 5 cm, XIII. sz., 79.3.32. 8. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, tagolt. Belül kb. 5 mm-es borda, alatta mélyedés. Kívül kissé égett. Átm.: 6 cm, XIII. sz., 79.2.3. 9. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, tagolt. Átm.: 4,7 cm, XIII. sz., 79.2.7. 10. Edény peremtöredéke. Halványpiros, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Belül körbefutó borda, Átm.: 3,8 cm, XIII. sz., 79.3.30. 11. Edény peremtöredéke. Vörösesfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, erősen tagolt. Átm.: 3,6 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.28. 12. Edény peremtöredéke. Sárgásfehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, kívül, belül tagolt. Átm.: 3,5 cm, XIII–XIV. sz., 79.3.14.

Possessio *Horváthot* 1256-ban említik először Monajkeddi határjárásban.⁶⁵ 1273-ban IV. László a *Horuatiból* való várjobbágy fiúkat öröklött földjükkel együtt státusukból kiveszi és a királyi szerviensek közé emeli.⁶⁶ 1319-ben az országbíró előtt lefolyt perben István fia Miklós és Miklós fia János *Huruati-Huruatot* vásárolt birtokának mondja, míg Tiba fia Hous és Mark szerint ez a föld nem Horváti, hanem Kupa nevet visel és az ő öröklött földjük.⁶⁷ 1358-ban homo regiusnak jelölik egy birtokper-

65. F. VII/5. 319.; vö. Györffy Gy., 1963. 92.

66. MOL. Dl. 160 88, Reg. Arp. 2430: „Sebastiani, Angelus et Zentus filiorum Mykus ac Bodou filii Laurentii de Horuati de filiis jobbagionum castri de Abauyvar . . . prenomi-
natos . . . a memorata conditione eorum . . . exhimentes in numerum . . . nobi-
lium servientum regalium . . . duximus transferendos . . .” vö. Györffy Gy., 1963. 92.

67. MOL. Dl. 39921. vö. Györffy Gy. 1963. 92.

ben *Horuathy*-i Miklóst.⁶⁸ Még ez évben *horwathi* Bálint Kazsók asszony-
nak, aki a mondott *Horuath*ba való Mihály leánya, kiadja apja birtokából
az őt megillető részt.⁶⁹ 1379-ben egy kupai birtokbeiktatáson homo regius
Horuathy-i Sándor fia Dénes.⁷⁰ 1401-ben Horuarhy-i Bálint fia Szaniszló
átad az általa véletlenül megölt *Horuathy*-i Balázs gyermekeinek *Ho-
ruathy*-i birtok részéből egy kúria helyet tartozékaival együtt.⁷¹ 1422-ben
a Horváti család birtokol itt.⁷² 1423-ban a Horvátiak között folyt birtok-
per kapcsán *Horwathy* határát megjárják, említik a kupai nemeseket és a
Kupáról jövő utat.⁷³ 1447-ben Csatóházával kapcsolatban említik *Hor-
wathi* Demeter feleségét.⁷⁴ 1477-ben a Figedi család Horvátiban bírt ré-
szeiben másokat iktatnak be.⁷⁵ 1478-ból újra a Horváti család itteni bir-
toklásáról van adatunk.⁷⁶ 1531-ben *Horwathi* nemeseké, egy portát írnak
össze, 1552-ben *Horwathy* Horwath Alberté, 3,5 portát írnak össze, terü-
let „turcis subiectae” hódoltság. Ugyanez évben a dézsmajegyzékben is
szerepel *Horuath*. 1553-ban *Horwatty-Horwath* nemeseké, 3,5 paraszt,
1,5 zsellér és 1 nemes porta van benne, hódoltsági terület.⁷⁷ 1554-ben
Horuati nemeseké 3,5 portát írnak össze benne, 1557-ben *Horwathot*
újra Horwath Albert birtokaként írják össze. *Horwathy* szerepel az 1558-
as dézsmajegyzékben, területe továbbra is „turcis subiectae”. 1560-ban
dezsmáját Bebek György hatalmaskodva beszedte és saját gagyi várába
vitette.⁷⁸ 1570-ben *Horvathon* 5 portát írnak össze, 1572-ben *Horwath* az
Alaghi családé, 5 ép és 1 fél porta van benne. 1578-ban *Horwathit* deser-
ta, üres faluként említik. Ugyanígy szerepel 1582-ben (*Horuat* deserta)
is. 1588-ban csak nevét említik, *Horwattj*, a dikális összeírásban. 1596-
ban *Horuattjt* felsorolják azok között a falvak között, amelyek „carent
portis”, nincsenek bennük porták.

68. A. IV. 505.

69. A. VI. 325.

70. Herman Ottó Múzeum, Kriston-család levéltára I/4.

71. Zsigmond kori II. 1353.

72. Csánki D., 1890. I. 226.

73. Csánki D., 1890. I. 209.

74. Herman Ottó Múzeum Kriston család levéltára I. 21.

75. Csánki D., 1890. I. 225.

76. Csánki D., 1890. I. 226.

77. BML XXXII/7. Dica, Abaúj; ez évből két összeírás is ránkmaradt, mindkettőben sze-
repel Horváti.

78. BML XXXII/7. Dézsma, Abaúj

Kupa közelében két elpusztult középkori falut is lokalizál Györffy György: Kércset és Horvátit. Mindkettőről azt írja, hogy valaha Kupától délre feküdtek, közelebbi iránymegjelölést azonban nem ad.

Az első katonai felmérés nem említi ennek a területnek a nevét. Lipszky térképén Kupa közelében, tőle délre szerepel egy *Kupa-Kércs* helynév⁷⁹ és kissé távolabb, ugyancsak D-re *Horváti praedium*.⁸⁰ A második katonai felmérésen Kupától DNy-ra a tomori határral szomszédos dombosoron, a mai Lencsés tanya közelében jelölik Kuppá-Kércset,⁸¹ nem jelölik azonban Horvátit. *Pesthy Frigyes* is említést tesz kéziratos helységnevtárában Kupa mellett egy Horváthi pusztáról, de semmi közelebbit nem mond róla. *Borovszky Samu* az Abaúj vármegyében elpusztult falvak között említi Horvátit („puszta Kupa mellett”), szintén iránymegjelölés nélkül.⁸² Kupa 1860-as úrbérrendezési térképén⁸³ Horváti puszta a Kupától DK-re fekvő dombosoron (itt van az általam talált lelőhely is), sőt még a *Vadász patak* túloldalán, a mai Lencsés tanya helyén is, terül el. Kércs helynév nem szerepel ezen a térképen. Érdekes megemlítenünk, hogy a 9 évvel később, az úrbérrendezés után készült térképen⁸⁴ már nem szerepel Horváti puszta, mint ahogyan a modern térképeken sem, és nem tudnak ilyen elnevezésről a kupaiak sem.

A fentiek alapján az általam talált középkori települést, amely Kupától DK-re van, Horváti elpusztult faluval azonosítom. Noha több helyen említik Kupa határában *Kércset* is, amint ezt láttuk, az egyetlen térképen (a második katonai felmérés térképe), amelyen pontosan megjelölik a helyét az én lelőhelyemmel szemközti domboldalra, Kupától DNy-ra lokalizálják. Kupa úrbérrendezés előtti térképe világosan mutatja, hol volt Horváti puszta, ennek helye pedig egybeesik az általam talált lelőhellyel.

Kércs egyetlen okleveles említésének tartja Györffy György a Váradi Regestrum 1222-es adatát.⁸⁵ Itt azonban egy *Qecy* név alak szerepel,

79. Lipszky J., 1803. 229., Tab. II. Quad 42.

80. Lipszky J., 1803. 251., Tab. II. Quad 42.

81. A második katonai felmérés XXXIX. 42. 1856–60.

82. Borovszky S. 515.

83. BML U. 384.

84. BML U. 385.

85. Váradi Regestrum 201.§. (279).; vö. Györffy Gy., 1964. 111.

amelyet a Váradi Regestrum összeállítói Kétynek értelmeznek és ezt a Forrótól ÉNy-ra lévő mai Baktakékre vonatkoztatják. A Qecy névalak számomra is a Kéty olvasatot teszi inkább elfogadhatóvá, nem tartom valószínűnek, hogy a Váradi Regestrum említett helye a Kupa közelében lévő Kércsre vonatkozna. Kérccsel kapcsolatban valószínűbbnek látszik egy 1256-os adat. Monajkeddi határjárásában több környező, részben ma is meglevő (Homrogd, Selyeb), részben már elpusztult (Pocsaj, Horváti) falu között nemes *Kych* határát is említik. A névalak és a vele együtt felsorolt falvak fekvése arra enged következtetni, hogy itt valóban Kupa közelében lévő Kércsről van szó.⁸⁶

Horvátit 1578-tól elhagyott (deserta) faluként, 1596-tól pedig egyáltalán nem említik az összeírások. Úgy tűnik, hogy a falu hirtelen és végérvényesen pusztult el, területére többé nem települtek. Pusztulását talán kapcsolatba hozhatjuk a törökök 1575-ös hadjáratával, amely az egész megyét végigpusztította. Az 1567-es dikális összeírásból tudjuk, hogy a Horváti közvetlen közelében lévő falvak, Kupa, Tomor, teljesen leégtek (totaliter combusta). Ez az összeírás nem említi Horvátit, nem tudjuk, ezt is érte-e a támadás. Annyi azonban bizonyos, hogy 1570-ben 5, 1572-ben 5,5 portát írnak még össze a faluban, tehát ha érte is támadás az 1567-es hadjárat alkalmával, azt viszonylag rövid idő alatt kiheverte. Úgy tűnik azonban, hogy az 1575-ös hadjáratot már nem tudta kiheverni a falu. Lakosai vagy elmenekültek és többé vissza sem tértek erre a területre, vagy elpusztultak. 1635-ben Kupa taksált nemesei között feltűnik egy *Horuath Geörgy*, aki feltehetőleg az elpusztult Horvátiból való, és így nevében találkozunk utoljára a falu nevével.

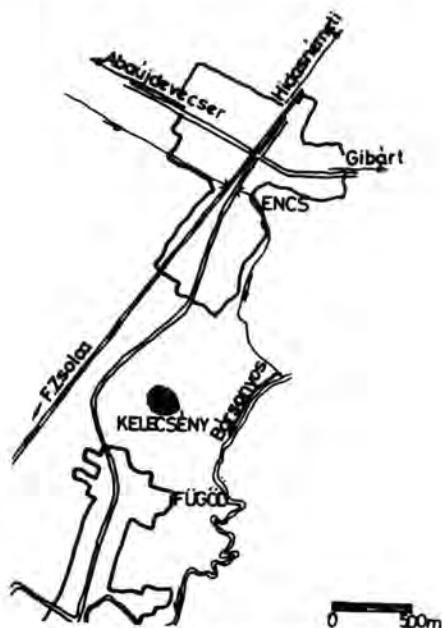
A Horváti helynév a horvát népnévből keletkezett, birtoklást kifejező képzővel, értelme: „Horvát(ok)é”. Nevét bizonyára az idetelepített horvát népességről kapta, amely az abaúji vár védelmében játszott szerepet. Az 1273-as oklevél világosan utal az ittlakók státusára: abaúji várjobbágyok voltak, akik a dikális összeírások tanúsága szerint a későbbiekben nemesekké váltak.⁸⁷

86. F VII/5. 316–321. „ . . . Dehinc tendit supra ad montem versus occidentem, per antiquas metas terreas, usque ad metas possessionis nobilium de Kych . . .”; vö. Györffy Gy., 1964. 120., 132.

87. A településről egy rövid közlemény már megjelent a HOM Évk. XX. (1981.) 95–121.

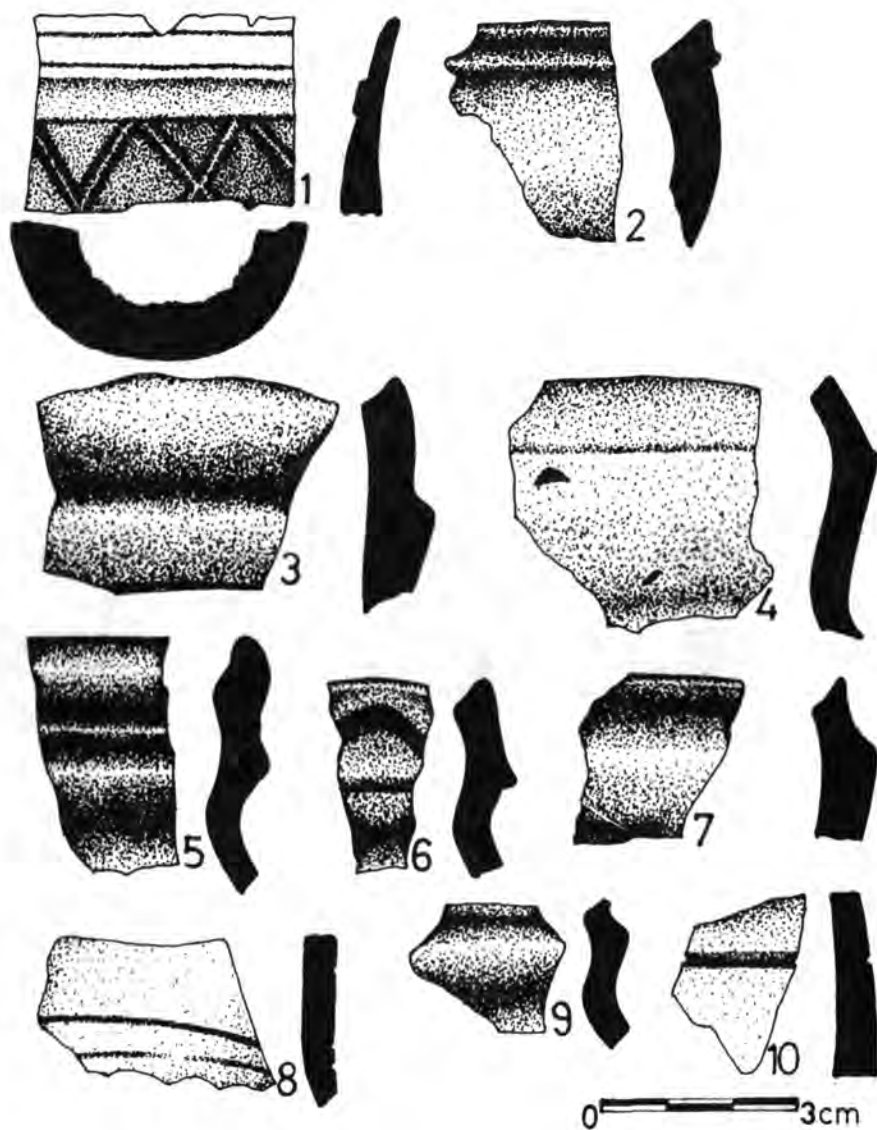
Kelecsény

A lelőhely az Encsről Fügödre vezető országút jobb oldalán, az Encs határát jelző tábla vonalában egy, a Hernád régi ártere fölé magasodó dombon, mintegy 100x300 m-es területen helyezkedik el (13. kép). A leletanyag vegyes, neolitikus, valamint Árpád-kori cseréptöredékekből áll.⁸⁸ Az írásos források toronyhelyet említeneek itt, amelyeknek gazdasági és politikai jelentőségére már a bevezetőben utaltunk. Úgy véltük, Kelecsény jelentős hely lehetett a középkorban, ha vele kapcsolatban egy várnak tekinthető épület emelésének gondolata felmerült.⁸⁹ Azt re-

13. kép. Kelecsény
elpusztult középkori falu területén talált lelőhely.

88. Herman Ottó Múzeum Itsz.: 85. 17. 1–92.

14. kép. Kelecsény. 1. Öntőminta (?) Bronz, félhenger alakú, belül domború, geometrikus díszítés. Átm.: 4,8 cm, Középkor, 85.17.92. 2. Peremtöredék. Fehér, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, vastag falú, enyhén behúzott, tagolt. Átm.: 4,9 cm, XI–XII. sz., 85.17.69. 3. Peremtöredék. Fehér, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, durva anyagú, kívül-belül tagolt. Átm.: 5 cm, XII. sz., 85.17.89. 4. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, enyhén behúzott, tagolt. Átm.: 4,6 cm, XII–XIII. sz., 85.17.66. 5. Peremtöredék. Vörös, apró kavicsal soványított, vékony falú, erősen tagolt. Átm.: 3,6 cm, XIV. sz., 85.17.91. 6. Peremtöredék. Vöröses-szürke, apró kavicsal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, egyenes, tagolt. Átm.: 2,9 cm, IX–X. sz., 85.17.83. 7. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, vastag falú, enyhén behúzott, tagolt. Átm.: 3,8 cm, XIII. sz., 85.17.80. 8. Oldaltöredék. Szürkésfehér, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, vékony falú, mélyen bekarcolt vonalak díszítik. Átm.: 4 cm, XII. sz., 85.17.90. 9. Peremtöredék. Szürkésfehér, homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, enyhén behúzott, tagolt. Átm.: 2,6 cm, XII–XIII. sz., 85.17.76. 10. Oldaltöredék, fehér, homokkal soványított, jól iszapolt, vastag falú, mélyen bekarcolt vonal díszíti. Átm.: 3 cm, XII. sz., 85.17.73.

méltuk, a hitelesítő ásatás során sikerül ennek a településnek néhány részletét feltárnunk. Az ásatás során a lelőhely több pontján próbáltuk megtalálni a középkori települést, sajnos sikertelenül. Szelvényeinkben egy neolitikus ház részletein kívül csak szórványos Árpád-kori kerámia-töredékek kerültek elő, településre utaló nyom azonban nem (14. kép). A helybéli lakosok elmondták, hogy a háború előtt ezen a területen szántás közben az eke gyakran forgatott ki nagyobb köveket, habarcsdarabokat, ezek pontos helyére azonban már nem tudnak visszaemlékezni. A felszínen ma már nincs nyomuk.

Kelecsény első okleveles említése 1273-ban történik, *Kerechen*, ekkor IV. László visszaadja földjét Thekusnak és fiainak, akiktől V. István korábban elvette.⁹⁰ 1294-ben *Kerechenen* Thekus és fia János rokoni egyezség keretében egy toronyhelyet adnak át, Tivadar fia Péternek, ekkor határát is megjárják.⁹¹ 1299-ben *Kelechen* részbirtok lett az előbbi adományozás miatt pereskednek a rokonok.⁹² 1300-ban

89. Fügedi Erik tanulmánya mutat rá, hogy a középkori szóhasználat szerint a „torony” megjelölése is várat jelent. Ugyancsak Ő hívja fel a figyelmet arra is, hogy micsoda óriási erőfeszítést kíván egy-egy vár felépítése. *Fügedi E.*, 1975. 64., 68.

90. Reg. Árp. 2415., vö. *Györffy Gy.* 1963. 109.

91. MOL. DI. 86555, W.V. 10–6., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 109.

92. MOL. DI. 66653, H. VIII. 398., Vö. *Györffy Gy.*, 1963. 109.

Thekus János és anyja *kerecheni* részbirtokát meghagyja Péter mester kezén.⁹³ 1389-ben és 1410-ben a Perényi család is birtokol *Kelecény* területén.⁹⁴ 1427-ben *Kelechenen* ugyanide való Sigismundus 4 portát bír.⁹⁵ 1449-ben és 1454-ben ismét a Perényiek itteni birtoklásáról van adatunk.⁹⁶ 1488-ban a Belzei család birtokol *Kelechenen*.⁹⁷ 1520-ban Báthori Istvánt, Magyarország nádorát iktatják be *Kelecsén* valamint más abaúji és tornai birtokokba.⁹⁸ Az 1552-es dézsmajegyzék már desertanak mondja *Kelechent*, melynek egy részét a Rákóczi család birtokolja. 1558-ban *Keleczen* prediumon 4 dézsmáltat írnak össze. 1560-as dézsmajegyzék szerint *Kelechyn* dézsmáját Bebek György beszedette és saját gagyí várába vitette. 1568-ban ismét praediumként említik.⁹⁹ 1571-ben *Kerecien* praediumon 8 dézsmált van és 10 méhészt is említenek. Ugyanezen év összeírásában két helyen is szerepel *Kelecsény* pusztja.¹⁰⁰ 1572-ben *Kelechen* prediumon 5 dézsmáltat írnak össze.¹⁰¹ Pusztaként említik *Kelechent* 1573-ban és 1574-ben is.¹⁰² Szerepel *Kelechen* az egri főegyházmegeye Szt. János könyvében is, sajnos mint láttuk, ez nem nyújt pontos időbeli fogódzót a falu életével kapcsolatban.¹⁰³ A falu neve nem szerepel az I. katonai felmérés térképein. *Pesthy Frigyes* Felső Fügödnél említi: „szomszédságában állott egy Kelecsény nevű helyiség, mely a hazánkat

93. Gyulay cs. lt. elench., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 109.

94. MOL. DI. 7479, DI. 9672, 9704., vö. *Csánki D.*, 230.

95. *Thallóczy L.*, 1879. 176.

96. MOL. DI. 14244, DI. 24541., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 230. Kérdés, hogy a Perényi-család levéltárában szereplő adatokat a mai Kelecsényünkre vonatkoztathatjuk-e. Nincs kizárva, hogy az adatok egy része a Kassa környéki Kelecsényre vonatkozik, amely a XVI. századi összeírásokban gyakran szerepel, nincs azonban írásos említése az Árpád-korból.

97. MOL. DI. 18835, 19358., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 222.

98. BML Acta pol. XII. V. 176.

99. BML XXXII/7. Dézsma, Abaúj, „in Kelechyn qui habuerunt seminitas terra de Ench quia est predia.”

100. BML XXXII/7. Dézsma, Abaúj, „Enchy et predium Kerecyen Deuecyer, Fancyal et predium Kerecyen.”

101. BML XXX/7. Dézsma, Abaúj, újra Devecser mellett említik: „in Deuecher et ex predio Kelechen”.

102. BML XXX/7. Dézsma, Abaúj. Mindkét esetben Devecser mellett sorolják fel: „Deuecher cum predio Kelechen”

103. *Kandra K.*, 1843. 405. , 490.

pusztító tatár vad csorda által feldúlott, hol még korábban az elhamvadt épületek nyomai annyiban látszottak, amennyiben oszlop- és kődarabok halmaza találtatott.”¹⁰⁴ Fügöd határában jelölik Kelecsény pusztát a múlt századi úrbérrendezési térképek,¹⁰⁵ nem ismerik azonban ezt a helynevet a mai térképek. A helybéliek azonban nemcsak a helynevet, hanem az elpusztult faluról szóló legendát is őrzik, sőt mint láttuk, maguk is találkoztak maradványaival.

A Kelecsény helynév *Kiss Lajos* szerint szlovák eredetű, jelentése feltehetőleg „szikla mellett lakók”.¹⁰⁶ *Kemény Lajos* szerint a Kelecsény helynév a klecane „karó, rőzse” szóból származik.¹⁰⁷ A szlovák kutatók a Kelecsény helynevet a IX. századi nagymorva szolgálonépi berendezkedés emlékének tartják.¹⁰⁸ Mint látjuk, a helynév magyarázata bizonytalan, csak annyi látszik biztosnak, hogy szláv eredetű.

Amikor a falu megjelenik az írásos forrásokban, kisnemesek birtokolják, úgy tűnik azonban, hogy a XV. század folyamán területe nagybirtokosok kezébe kerül. Az összeírások már 1552-ben elhagyottnak mondják, és utána is mindig praediumként szerepel. Ez talán összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy 1520-ban Báthori Istvánt iktatták be ide, akit országos méltósága és másfelé fekvő hatalmas birtokai nyilván elfoglaltak, itteni jobbágysai pedig a folytonos dúlások és háborúk elől békésebb vidékre költöztek.

Láttuk, hogy 1568-ban földjét az encsiek művelték, kérdés azonban, hogy később szereplő jobbágysai is encsiek voltak-e, vagy ideiglenesen máshonnan érkezettek telepedtek le földjén, mint ahogyan erre az ország más vidékéről is van példa.¹⁰⁹ Ugyanezt a kérdést veti fel az 1571-es és 1573-as, 74-es összeírás is. 1571-ben Encsnél is és Fancsal, Devecser mellett is felsorolják Kelecsény pusztát, 1573–74-ben már csak Devecsernél

104. BML XXX/7. Pesthy kéziratos helységnévtára

105. BML U. 25, 26.

106. *Kiss L.*, 1978. 216–17.

107. Abaúj-Torna Tört. Közl. III. (1912) 22.

108. *Györffy Gy.*, ismerteti Ratkos a Nyitra melletti Kelecsény (Klacany)-nyel kapcsolatos nézeteit. *Györffy Gy.*, Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. Tört. Szemle XV. (1972) 3–4. sz. 261–321., 309.

109. *Kiss L.*, 1960. 1018., 1023.

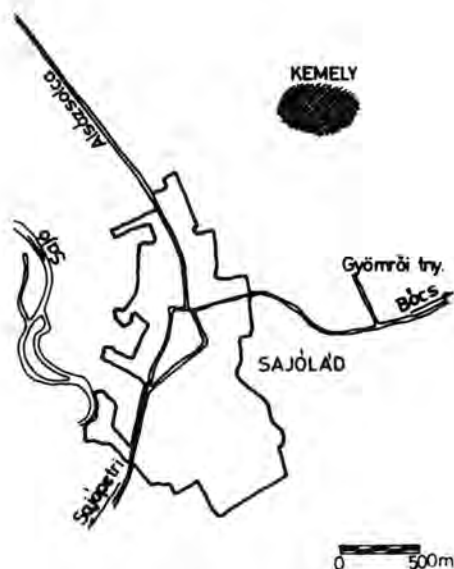
szerepel. Valószínűnek látszik, hogy az adott időben encsiek és devecseriek, illetve később csak devecseriek művelték területét, ezért sorolták fel a dézsmálók ezekkel együtt Kelecsény pusztát. Ezt határának fekvése is valószínűvé teszi. Tisztázatlannak látszik a toronyhely kérdése. Az 1294-es említésből nem derül ki világosan, hogy itt valóban állt-e torony, vagy csak építeni szándékoztak ide, ezért határolták el ilyen pontosan területét, vagy egyszerűen csak ez a hely látszott alkalmasnak torony építésére. A település ugyanis, mint már említettük, egy kisebb dombon állt, amelyet ma is vizenyős, mocsaras terület vesz körül. A falut a XIII. században, amikor a toronyhelyet is említik, kisnemesek birtokolják, akikről feltehető, hogy ha meg is volt a torony építéséhez szükséges királyi engedélyük és alkalmas helyük, anyagi erejükből nem futotta egy ekkora vállalkozás véghezvitelére. Az is elképzelhető, hogy egy a kőtoronynál egyszerűbb és olcsóbb fatornyot építettek.¹¹⁰ Sajnos, a torony a későbbiek folyamán egyáltalán nem szerepel a forrásokban, és nem vonatkoztathatjuk erre *Pesthy*, sem a helybeliek adatait a köépület nyomairól, mivel ezek lehettek egy későbbi épület maradványai is. A hitelesítő ásatás során pedig semmi köépületre utaló nyomot nem találtunk.

A terepbejárás alkalmával talált leletanyag a XII–XIV. századból való, különösen érdekes egy félkör formájú öntőminta töredéke (14. kép I.).

Kemej

A lelőhely az Alsózsoltcáról Sajólád felé vezető út bal oldalán, a „Sajólád” táblától ÉK-re kb. 1500 m-re, a Miskolc–Szerencs vasútvonal felé kezdődik. Nagy kiterjedésű, kb. 500x200 m területű. Több nagyobb fekete foltot valószínűleg házak nyomait figyeltük meg itt (15. kép). A lelőhely gazdag, Árpád- és késő középkori leletanyagot, valamint sok patics-töredéket találunk. Ezek alapján rövid hitelesítő ásatást végeztünk a területen. Mivel a vizsgált településeink közül Kemej az egyik leghosszabb életű, reméltük, hogy az ásatás során sikerült a település valamely korszakához tartozó objektumot feltárnunk. A lelőhely különböző pontjain

110. Fügedi E., 1975. 68.

15. kép. Kemej
elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

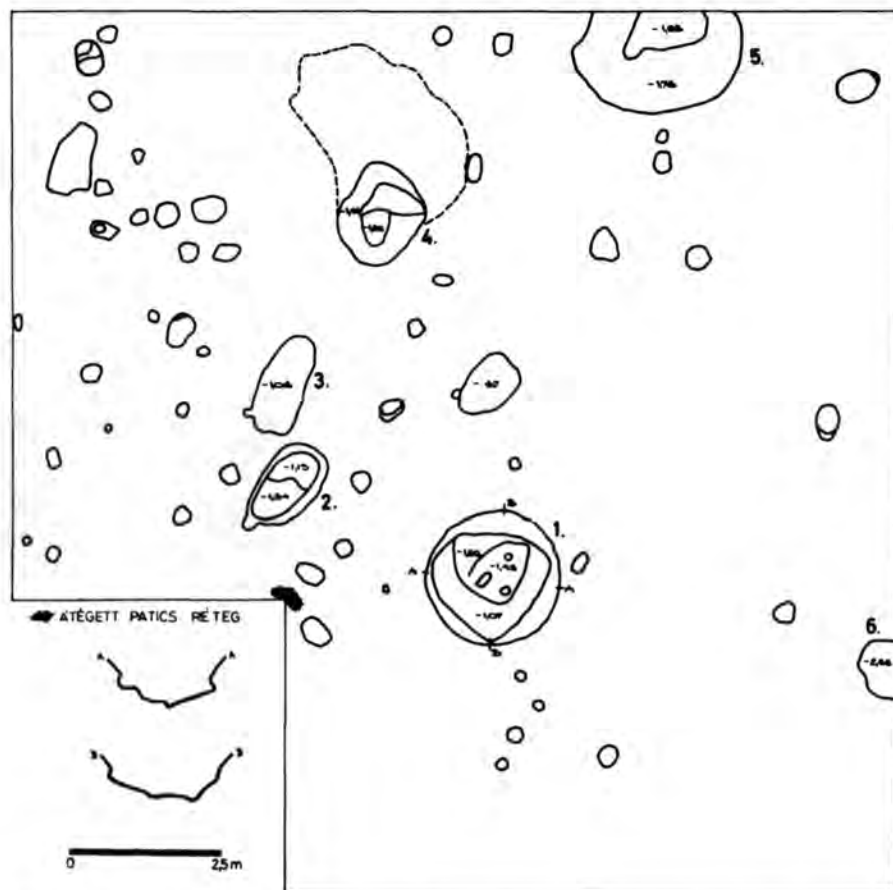
ásott szelvényeinkben több kisebb-nagyobb gödröt, valamint egy földfelszínre épített objektum maradványait találtuk meg.

A gödör (53. kép): Az ovális alakú, 1,5 m átmérőjű gödröt a mai felszíntől 137 cm mélységbe ásták be. K-i oldalán kis padka fut körbe, betöltése faszenes, hamus volt. A gödörből több apró cseréptöredék, állatcsont, paticsdarab, ajtósarokvas, láncdarab mellett 3 hosszú használatot mutató fazék töredéke is előkerült (34., 35., 40. kép). A gödörben több kisebb követ is találtunk. Valószínű, hogy a gödröt, a belőle előkerült leletek tanúsága szerint, a XII–XIII. században szemetesgödörnek használták.

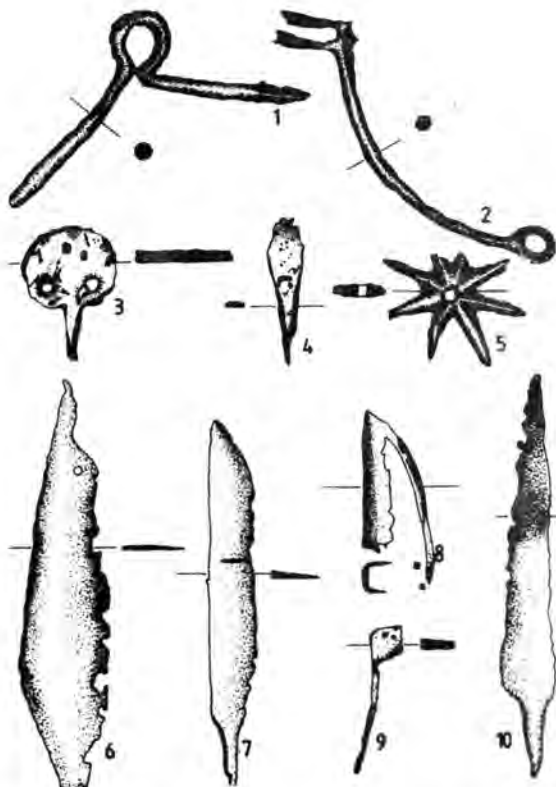
Az előbbi szemetesgödörtől kb. 90 méterre É-ra, viszonylag kis területen (15x15 m) 5 különböző méretű gödröt és egy földfelszínre épített objektum maradványait tártuk fel (16. kép). A földfelszínre épített objektumra az előkerült karó- és cölöplyukakból következtethetünk. Ezek egy helyütt, az objektum Ny-i oldalán, szabályos sorban követik egymást, mintegy kirajzolva az objektum falát, máshol azonban szabálytalanul csoportosulnak. Ennek következtében az építmény pontos méretét és

SÁVOLD-KEMEJ

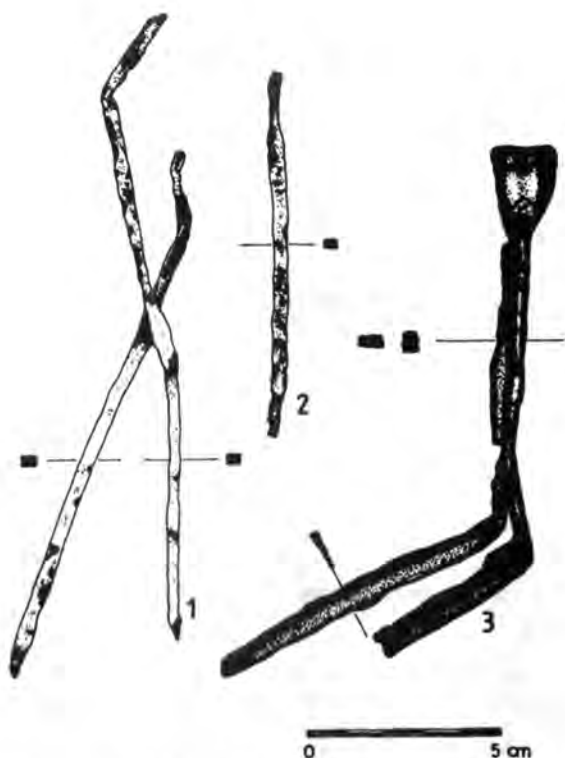
FÖLDFELSZÍNRE ÉPÍTETT OBJEKTUM
MARADVÁNYAI ÉS A GÖDRÖK

16. kép. Kemej. A földfelszínre épített objektum maradványai és a közelében talált gödrök

17. kép. Kemej. 1. Vastárgy. Kovácsoltvasból készült, hengeres testű, közepén hurokba hajlított. Zabla? Sasszeg? Átm.: 10,6 cm, Árpád-kor 2. Sarkantyú. Kovácsoltvasból készült, hengeres testű, egyik szárnya letörött, másik végén kerek lyuk a felerősítésre, forgója kiesett. Átm.: 12,2 cm, XIV–XV. sz. 3. Sarkantyúfelerősítő. Kovácsoltvasból készült, kerek feje szélein hullámos, két kis kerek lyuk. Átm.: 4,4 cm, IX–X. sz. 4. Nyílhegy. Kovácsoltvasból készült, elnyújtott rombusz alakú, nyéllyújtványa letörött. Átm.: 4,7 cm, XI–XII. sz. 5. Sarkantyúforgó. Kovácsoltvasból készült 8 ágú, két ága letörött. Átm.: 5,1 cm, XIV. sz. 6. Kovácsoltvasból készült kés. Széles pengéjű, hegyben végződő, hegye letörött. Nyéllyújtványa keskeny, közvetlenül fölötté kicsi, kerek lyuk. Valószínűleg összecusukható bicska volt. Kissé elkopott. Penge sz.: 2,7 cm, XI–XII. sz. 7. Kés. Kovácsoltvasból készült, széles pengéjű, hegyben végződik. Nyéllyújtványa letörött. H.: 12,2 cm, penge sz.: 1,6 cm, Árpád-kor 8. Kovácsoltvasból készült ún. balti szerelésű kés tokvédője. Átm.: 5,9 cm, IX–X. sz. 9. Vastárgy. Kovácsoltvasból készült, végén négyzetes megvastagodás. Átm.: 4,9 cm, Középkor 10. Kés. Kovácsoltvasból készült, elkeskednyedő pengéjű. Kissé meghajlott. Nyéllyújtványa letörött. H.: 11 cm, penge sz.: 1,3 cm, Árpád-kor

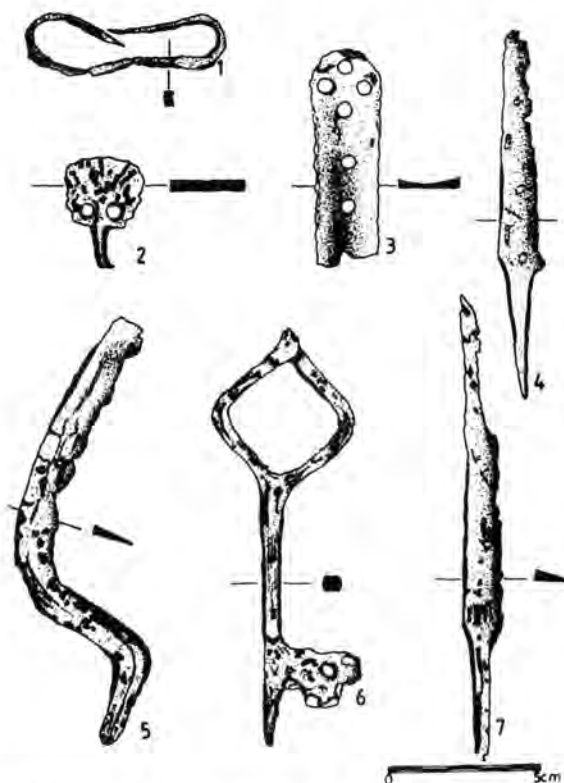
18. kép. Kemej. 1. Kovácsoltvasból készült, négyszögletes átmetszetű ollószzerűen illeszkedik, egyik vége görbült. Rács töredéke? H.: 16 cm, Árpád-kor 2. Kovácsoltvasból készült, négyszögletes átmetszetű. Előbbi rács része? H.: 9,5 cm, Árpád-kor 3. Olló. Kovácsoltvasból készült, kissé hajlott. H.: 17,5 cm, Árpád-kor

funkcióját nem tudjuk biztosan meghatározni. Az innen előkerült nagy mennyiségű használati eszköz: cseréptöredékek (27., 35. kép) és vaseszközök (17. kép 2, 5.; 18. kép 3; 19. kép 2–3; 20. kép 1, 2.) azonban valószínűvé teszik, hogy egy lakóház maradványait sikerült feltárnunk.

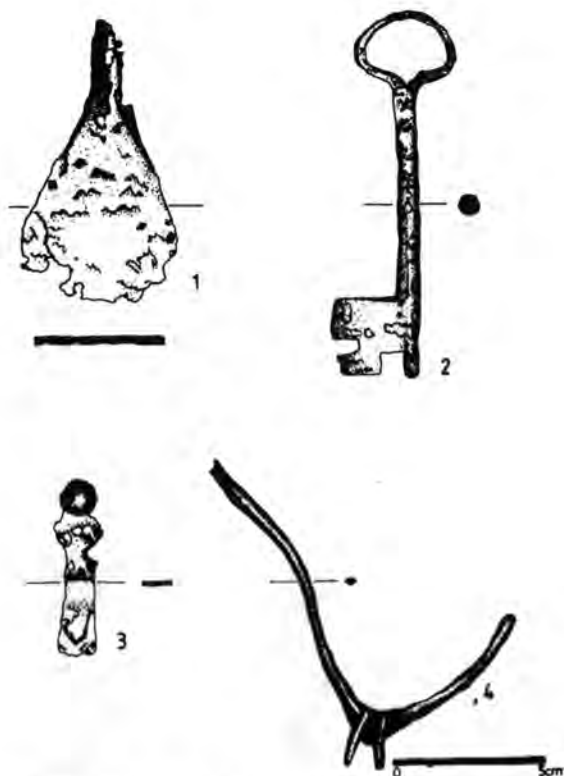
A cölöplyukak mérete hasonló, átmérőjük 25–30 cm, mélységük a mai felszíntől számítva 75–100 cm között változott. A cölöplyukakban nem tudtuk megfigyelni a beléjük állított cölöpök helyét.

Az építmény Ny-i sarkában egy 20–25 cm vastag vörösre égett paticsréteget találtunk, amelyből néhány cseréptöredék és tapasztásdarab

is előkerült. E réteg előtt az egykori járósínt alá kb. 10–15 cm-re mélyülve szabálytalan alakú erősen átégett foltot bontottunk ki. Úgy véljük, hogy ezek az objektum tüzelőberendezéseinek maradványai lehetnek.

19. kép. Kemej. 1. Láncszem. Kovácsoltvasból készült, piskóta alakú. Átm.: 6,5 cm, Árpád-kor 2. Sarkantyú felerősítő. Kovácsoltvasból készült, levágott oldalú, körformájú, széle cakkos, közepén két kis kerek lyuk. Átm.: 3,7 cm, IX–X. sz. 3. Késnyél. Kovácsoltvasból készült, ún. huszita kés nyele, szegélye végén virág alakban 4 lyuk, alatta további kettő, törött. H.: 6,9 cm, sz.: 2,1 cm, XIV–XV. sz. 4. Kés. Kovácsoltvasból készült, elkeskenyedő hegyű, hegye törött, nyélnyújtványa ép. H.: 12,2 cm, penge sz.: 1,2 cm, Árpád-kor 5. Sarló. Kovácsoltvasból készült, kisméretű, vége és nyélnyújtványa letörött. Átm.: 14,1 cm, Árpád-kor 6. Kulcs. Kovácsoltvasból készült, feje lekerekített, rombusz alakú, tolla egyszerű. Átm.: 13,8 cm, XII–XIII. sz. 7. Vaskés. Kovácsoltvasból készült, széles fokú, elkeskenyedő pengéjű. Nyélnyújtványa letörött. H.: 15,2 cm, penge sz.: 1,2 cm, Árpád-kor

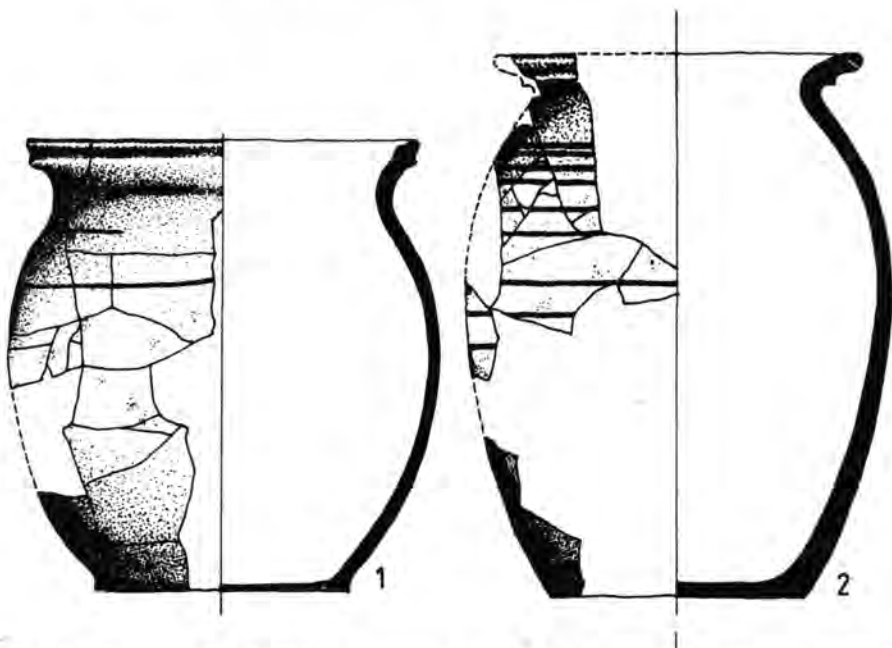
20. kép. Kemej. 1. Ösztöke. Kovácsoltvasból készült, éle és köpűjének egy része letörött. Átm.: 9,2 cm, Középkor 2. Kulcs. Kovácsoltvasból készült, feje kör alakú, tolla egyszerű. Átm.: 12,2 cm, XII–XIII. sz. 3. Vastárgy. Kovácsoltvasból készült, végén két félgömbből összedolgozott vasgömb. Átm.: 6 cm, Középkor 4. Sarkantyú. Kovácsoltvasból készült, két vége letörött, forgója kiesett. Átm.: 12 cm, XIV–XV. sz.

Az objektum közvetlen közelében, tőle Ny-ra, egy nagyméretű, kerek gödröt találtunk.

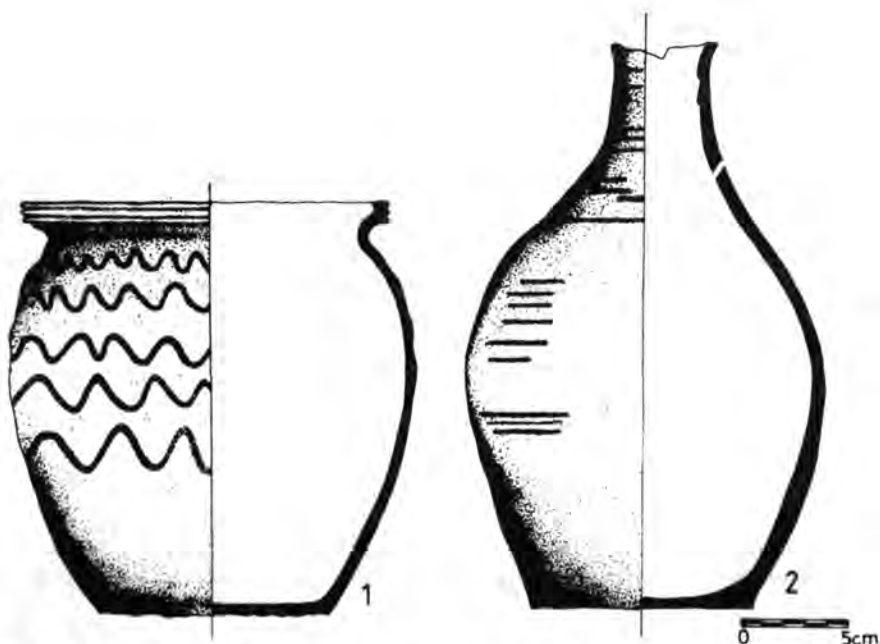
1. gödör (54. kép): Átmérője 2,5 m, mélysége a mai felszíntől számítva 1,43 m. Alakja szokatlan, fölül kerek, majd a gödör fala 25–30 cm mélységig rézsűsen halad lefelé, ez alatt mintegy 5–10 cm-re bevájtak a rézsű alá, ebből a vájathoz körben igen sok vasszög került elő. A vájat alatt lekerekített sarkú négyszög alakú padka fut körbe, alatta pedig egy kisebb ovális gödörben 3 karólyuk volt. A gödör zsíros, fekete földdel

töltődött be, igen sok lelet került elő belőle. Többek között egy csaknem ép fazék (21. kép 2.), fedő (48. kép), sarkantyú felerősítő (17. kép 3.), orsógomb, bogrács töredék, bronz pityke és övverettöredékek, díszített csontlapocska.

A gödör formája rendhagyó, élesen eltér az Árpád- és késő középkori faluásatásokon eddig előkerült gödrökétől. Analógiáit egyelőre nem ismerjük. Nem tudjuk meghatározni eredeti rendeltetését sem. Bizonyára nem gondolhatunk sem szemét, sem tárológödörre, hiszen ezt formája valószínűtlenné teszi. A gödör alján előkerült karólyukak és a rézsű alatti vajatból származó vasszögek arra engednek következtetni,

21. kép. Kemej. 1. Fazék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, lefelé vastagodó falú, pereme enyhén kihajlik, tagolt, belül mélyedés a fedő számára, nyakán bekarcolt csigavonal. Kívül erősen égett, kormos, ráégett ételmaradékkal. F.á.: 12 cm, sz.á.: 18,8 cm, m.: 20,4 cm, XII–XIII. sz. 2. Fazék. Szürke, homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, alja felé vastagodó falú, pereme enyhén kihajlik, tagolt, nyakán sűrűbben, testén ritkábban sekély hornyolt vonalak. Kívül erősen kormos. F.á.: 12 cm, sz.á.: 17,2 cm, m.: 25,8 cm, XII–XIII. sz.

22. kép. Kemej. 1. Fazék. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, pereme enyhén kihajlik, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testén körbefutó laza hullámvonal díszítés. Fenekén jól látszik a deszka lenyomata, amelyre letették száradni. F.á.: 10,4 cm, sz.á.: 18,5 cm, m.: 18,5 cm, XII–XIII. sz. 2. Palack. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, kézikorongon készült, pereme kissé csorba. F.á.: 10,3 cm, sz.á.: 4,9 cm, m.: 25,5 cm, XII–XIII. sz.

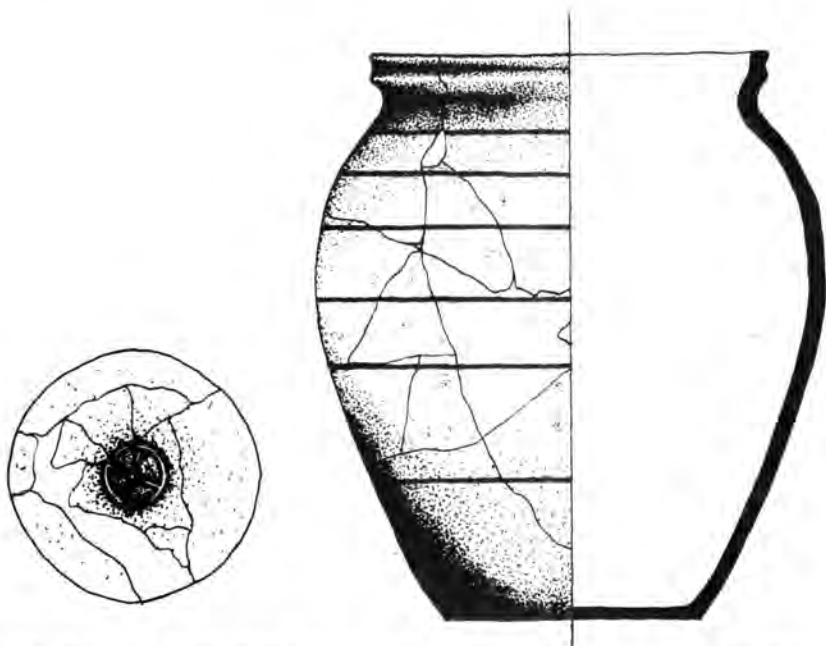
hogy valamiféle faszerkezet is lehetett benne. A gödör körül néhány karólyukat is találtunk, amelyek talán egy tetőt tarthattak fölötte.

2. gödör: Az előzőtől mintegy két méterre, K-re helyezkedik el. Ovális, átmérője 1,8 m, a mai felszíntől 1,34 m mélységbe ásták be. É-i oldalán, egy kis cölöplyukat bontottunk ki, D-i végében pedig a gödör aljánál kb. 20 cm-rel magasabb padka húzódik. Betöltése zsíros, fekete föld volt, hamu és faszénnyomokat nem észleltünk benne. Leletanyaga gazdag, több nagyobb állatcsont darab mellett sarló töredéke (19. kép 5.), ép kulcs (19. kép 6.), több fazék töredékei (25., 26., 29., 44. kép), egy kis méretű durva anyagú pohár töredéke (33. kép), egy harang alakú,

csaknem ép fedő (46. kép), egy nagyméretű edény, valószínűleg bogrács töredéke (31. kép), valamint egy teljesen összeállítható fazék (22. kép 1. ua. 50. kép) került elő belőle.

Lehetséges, hogy a gödör eredetileg nem szemétgödör volt, csak eredeti funkcióját elvesztve használták annak. Az innen előkerült leletanyag általában XII–XIII. századi.

3. gödör: Az előző közvetlen közelében, ovális, átmérője 1,7 m, mélysége a mai felszíntől számítva 1,08 m. É-i oldalán itt is kisebb cölöplyukat bontottunk ki. Alakja, elhelyezkedése, betöltése nagyban hasonlít az előző gödöréhez, belőle azonban túlnyomó többségben állatsontanyag került elő. Ez minden bizonnyal szemétgödör volt. Kora megegyezik az előző gödörével.

23. kép. Kemej. 1. Fazék. Világosbarna, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, pereme enyhén kihajlik, tagolt, testén körbefutó bekarcolt vonal, fenékén kisméretű fenékbélyeg: körben kereszt. F.á.: 11,9 cm, sz.á.: 18,2 cm, m.: 26,5 cm, XII–

XIII. sz.

24. kép. Kemej. Edénytöredék. Szürkésbarna, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, durva anyagú többször kiégett, pereme enyhén kihajlik, tagolt. Testén több sorban bekarcolt hullámvonalak díszítik. Néhol koromnyomok. Átm.: 15 cm, XII–XIII. sz.

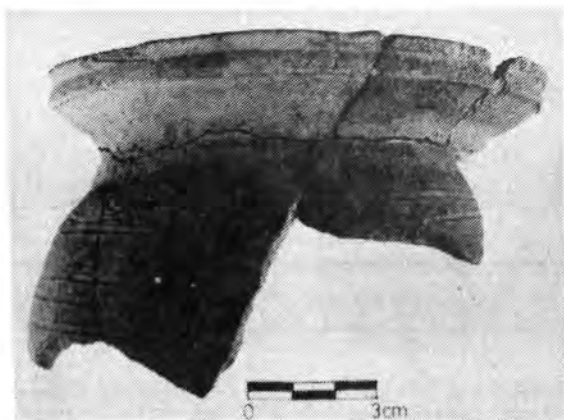
4. gödör: Az előzőtől D-re, kb. 1,5 m-re került elő, ovális, átmérője 1,8 m volt. A mai felszíntől 1,96 m-re ásták be, K-i oldalán egy az aljánál 50 cm-rel magasabban lévő padka húzódik. A gödör lefelé jelentősen szűkül. K felől egy erősen letaposott szürke folt (a rajzon szaggatott vonallal jelölve), valamint néhány cölöplyuk övezte. A gödör betöltése faszenes, hamus volt, belőle többek között vaskés (19. kép 4.), edénytöredékek (38. kép, 42. kép), valamint két fazék került elő (21. kép 1. ua. 49. kép, 23. kép ua. 51. kép). A gödör eredetileg bizonyára tárológödör volt, amelyet a körülötte elhelyezkedő cölöplyukak tanúsága szerint valamilyen tető is védhetett. Az innen előkerült leletanyag XII–XIII. századi.

25. kép. Kemej. Fazék töredéke. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, pereme enyhén kihajló, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testét körbefutó bekarcolt csigavonal díszíti. Sz.á.: 13,6 cm, m.: 11,2 cm, XIII. sz.

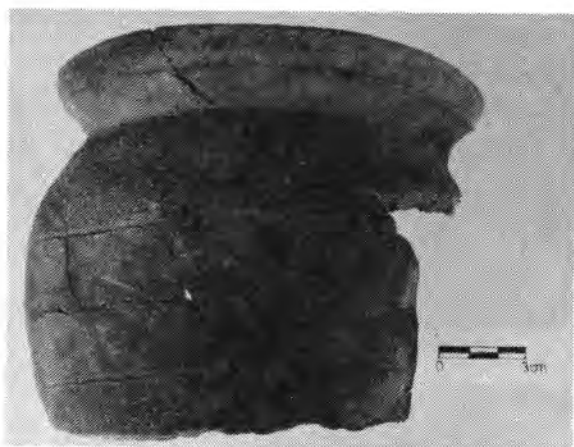
26. kép. Kemej. Fazék töredéke. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, jól kiégett, pereme enyhén kihajlik, tagolt, belül mélyedés, a fedő számára. Nyakán bekarcolt laza hullámvonal. Alatta körbefutó csigavonal. Átm.: 16 cm, XIII. sz.

27. kép. Kemej. Fazék töredéke. Szürkésbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, kisméretű, vékony falú, pereme enyhén kihajló, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Nyakán bekarcolt hullám, alatta csigavonal. Kissé kormos. Átm.: 13 cm, XI–XII. sz.

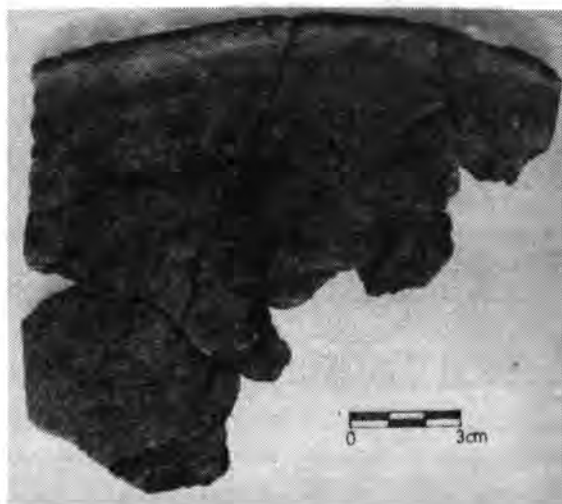
28. kép. Kemej. Edénytöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, jól kiégetett, pereme erősen kihajlik, belül mélyedés a fedő számára. Testét bekarcolt laza hullámvonalak díszítik. Átm.: 13,8 cm, X–XI. sz.

29. kép. Kemej. Fazék töredéke. Szürkésbarna, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, durva anyagú, többször kiégett. Pereme enyhén tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testén körbefutó, bekarcolt csigavonallal. Átm.: 18,8 cm, XII–XIII. sz.

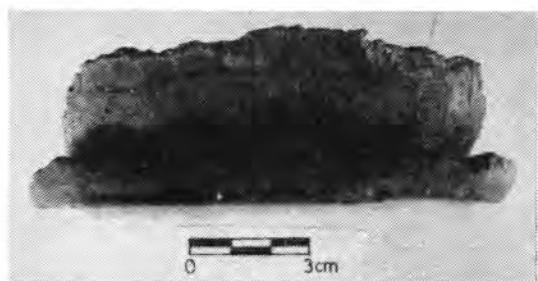
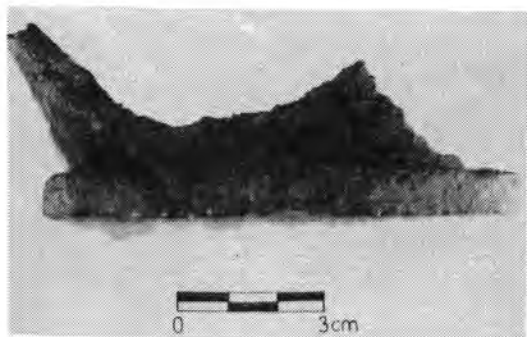
30. kép. Kemej. Fazék töredéke. Szürkésbarna, törésfelületében szürke szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, vékony falú, kisméretű, pereme enyhén kihajlik, tagolt, testén körbefutó bekarcolt csiga-, nyakán hullámvonal. Átm.: 14 cm, XI–XII. sz.

31. kép. Kemej. Bogrács töredéke. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, durva anyagú, érdes felületű, néhol kormos. Átm.: 15,2 cm, Árpád-kor.

5. gödör: Az előzőtől 3,5 m-re, D-re helyezkedik el. Ovális, átmérője 2,3 m, mélysége a mai felszíntől 1,98 m. A gödör részben túlnyúlt az ásatási területünkön, így eredeti mérete valamivel nagyobb lehetett az általunk mértnél. Lefelé erősen szűkül, Ny-i oldalán egy, az aljánál 20 cm-rel magasabban lévő padka fut körbe. Betöltése zsíros, fekete föld volt, belőle néhány kerámiatöredéken kívül többnyire vastárgyak (17. kép 8–9.), kések (17. kép 7, 10), rács töredékei (18. kép 1–2), valamint egy vasolvadék darab került elő. E körül is találtunk cölöplyukakat, amelyek valószínűvé teszik, hogy ezt is tető védte. Eredeti szerepe talán ennek is tárológödör lehetett, az azonban elgondolkasztató, hogy szinte kizárólag vastárgyak kerültek elő belőle. Kora megegyezik az előző gödörével.

Az 1. számú gödörtől DNy-ra, kb. 5 m-re, egy 1 m átmérőjű, a mai felszíntől számított 2,66 mély gödröt bontottunk ki (a rajzon 6. számmal jelölve). Benne egy szájával Ny-ra fordított ép palackot találtunk, amely teljesen üres volt (22. kép 2. ua. 52. kép). Mellette sertés és ló lábszár-

32–33. kép. Kemej. Pohártöredékek. Sötétszürke, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, vastag falú, fenekén elég széles „gallér”, testén bekarcolt csigavonal díszítés. Átm.: 10,5 cm, Átm.: 9,4 cm, X–XI. sz.

csontjai, valamint egy emberi combcsont feküdt.¹¹¹ A palack és a körülötte lévő csontok valószínűleg építési áldozat emlékei. Építési áldozatként földbe ástott korsót találtak Budán, a Szt. Péter mártírról elnevezett plébániatemplom szentélyében.¹¹² Itt a korsóba félig elégett baromficsontokat tettek. Építési áldozatként elásott kakas csontvázát találták Kardoskúton is.¹¹³ Fazékba rejtett kakascsontokat találtak építőáldozatként Vácszentlászló-Pusztá-templomnál is.¹¹⁴

111. Az állatcsontanyag meghatározásáért Vörös Istvánnak tartozom köszönettel.

112. H. Gyürky K., 1967. 80–84.

113. Méri I., 1964. 16–17.

114. Kvassay Judit szíves szóbeli közlése.

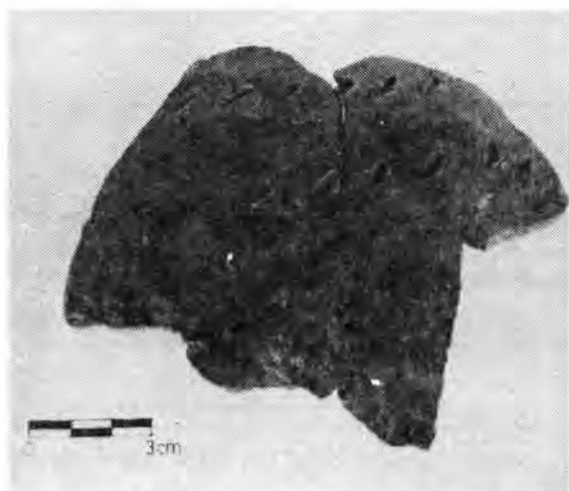
34. kép. Kemej. Fazék töredéke. Fehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, hosszúkás formájú, pereme enyhén behúzott, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testén körbefutó, bekarcolt vonal. Átm.: 13,5 cm, XII–XIII. sz.

35. kép. Kemej. Fazék töredéke. Sötétszürke, apró kavicsal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, pereme enyhén tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testén bekarcolt csigavonal, belül ráégett ételmaradékok. Átm.: 17 cm, XII–XIII. sz.

36. kép. Kemej. Fazék töredéke. Szürkésbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, kisméretű, bekarcolt hullámvonal, alatta csigavonal. Átm.: 9 cm, XI–XII. sz.

37. kép. Kemej. Edénytöredék. Szürkésbarna, apró kavicszal soványított, érdes felületű, durva anyagú, valószínűleg palack, nyakán két sorban körömbenyomásos dísz, alatta körbefutó bekarcolt vonal. Átm.: 12,8 cm, XII. sz.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a hitelesítő ásatás során előkerült gödröket az Árpád-korban, közelebből a XII–XIII. század folyamán használhatták. Valószínű, hogy ekkor készült a földfelszínre épített objektum is, a belőle előkerült leletek nagy része ugyanis szintén XII–XIII. századi. Az épület bontása közben azonban találtunk néhány XIV–XV. századi (17. kép 2., 5.; 19. kép 4.; 20. kép 4.), valamint IX–X. századnak tartott vastárgyat is (17. kép 3., 8.; 19. kép 2.)¹¹⁵

¹¹⁵ Jellegetesen IX. századi leletnek tartja Müller Róbert a 17. kép 3. darabját, amely az úgynevezett balti szerelékű kés tokvédője, és amely általánosan elterjedt viseleti tárgy volt a IX. században a Dunántúl szláv népességének körében. Hasonló tárgyat találtak megyénkben Muhin (*Éri I.–Bálint A.* 1959. XXI. t. 9.), Kácson (*Parádi N.*, 1982. 18–19. 12. kép 4.), valamint Abaújháron (*Gábor J.–Nováki Gy.*, 1980. 60, 74., VI. t. 13.). Ugyancsak IX. századi jellegzetességnek tartja Müller Róbert a 17. kép 3. és a 19. kép 2. darabjait, amelyek sarkantyűfelerősítők voltak. Hasonlókat közöl Habovštiak: SA. IX. 1–2. 1961. 470. 27. kép 1–2. vas dísz tárgy felfüggesztőinek gondolja őket és korukat XI–XII. századra becsüli. *Jiří Sláma: Mittelböhmen im frühen Mittelalter* Prace historica V. (Praha) 1977. 26. kép 22. 113.

38. kép. Kemej. Edénytöredék. Sötétszürke, homokkal soványított, rosszul iszapolt, kis-méretű, erősen kihajló peremű, testén sűrűn, egymás alatt, széles fejű szerszámmal bekar-colt hullámvonal. Belül ráégett ételmaradékok. Átm.: 8,7 cm, XI. sz.

39. kép. Kemej. Palack nyaktöredéke. Vörös, szemcsés homokkal soványított, érdes felüle-tű, durva anyagú, nyakát két kiugró borda díszíti. Átm.: 7,3 cm, XIII–XIV. sz.

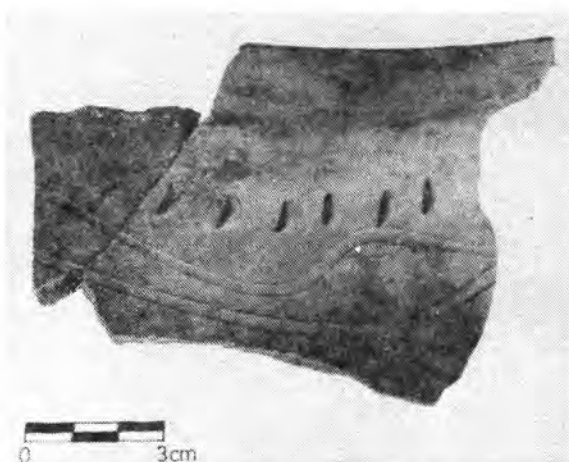
40. kép. Kemej. Fazék töredéke. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, pereme enyhén kihajlik, tagolt, testén körbefutó bekarcolt vonal. Helyenként kormos.
Átm.: 13,7 cm, XII–XIII. sz.

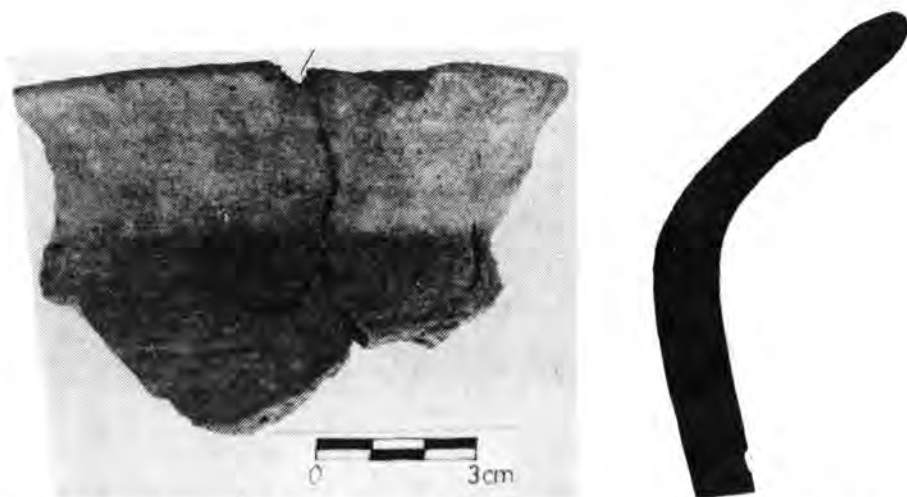
41. kép. Kemej. Fedő töredéke. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, egyszerű peremű. Peremen belül bekarcolt hullámvonal díszítés. Átm.: 8,3 cm, XI–XII. sz.

42. kép. Kemej. Fazék töredéke. Sötétszürke, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, durva anyagú, kis méretű. Pereme enyhén kihajlik, testét körbefutó bekarcolt csigavonal díszíti. Sz. átm.: 9,7 cm, m.: 9,8 cm, X-XI. sz.

43. kép. Kemej. Edénytöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, jól kiégetett, pereme erősen kihajlik, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Nyakán körömbenyomásos dísz, alatta bekarcolt hullám, alatta egyenes vonal. Helyenként kormos. Átm.: 12,2 cm, XII-XIII. sz.

44. kép. Kemej. Edénytöredék. Szürke, apró kavicszal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, pereme enyhén kihajlik, tagolt. A nyakán körömbenyomásos dísz, alatta bekarcolt vonal. Néhol kormos. Átm.: 10,2 cm. XII. sz.

Annak ellenére, hogy az előkerült objektumok mind Árpád-koriak, bőven találtunk a késő középkori falura utaló nyomokat is. Nagy mennyiségű késő középkori kerámiaanyag, köztük festett és bepecsételt díszítésű töredékek kerültek elő a szelvényeink felső rétegeiből.

Kemej 1275-ben szerepel először az írásos forrásokban, akkor *Kemey* dézsmája ügyében intézkedik az egri püspök.¹¹⁶ 1311-ben *Kemey-i Miklós* Amadé nádor kezése.¹¹⁷ 1325-ben *Kemey-i Miklós* rokoni és szomszédi joggal magához váltja a Borsod vármegyei Bábolna egy részét.¹¹⁸ 1326-ban, 1328-ban, 1332-ben *Kemey-i Miklós* megbízottként szerepel.¹¹⁹ A falu egyházát és papját 1332-ben, 1334-ben, 1335-ben említik.¹²⁰ 1337-ben¹²¹ és 1339-ben¹²² birtokügyekben szerepel *Kemey-i Miklós*. 1341-ben

116. Egri K.m.et. I. 1.1.2.; F V/2 304.; vö. Györffy Gy., 1963. 109–110.

117. Kassa v. lt. A. Cassovia 7.; vö. Györffy Gy., 1963. 109–110.

118. A II. 194.; vö. Györffy Gy., 1963. 109–110.

119. Dl. 2392, Dl. 2503.; vö. Györffy Gy., 1963. 109–110.

120. Györffy Gy., 1963. 109–110.

121. A. III. 461.

122. A. III. 556.

homo regiusnak jelölik Lőrincet, *Kemey-i* Miklós fiát.¹²³ Még ez évben *Kemey-i* Miklós comes elcseréli Esztergom megyében lévő Kapa nevű birtokát az Újvár megyei Hidvég birtokra.¹²⁴ 1343-ban *Kemey-i* Miklós bepanaszolja Abafi Pétert, hogy az bábolnai birtokáról elhajtotta a csordáját.¹²⁵ Még ez évben *Kemey-i* Miklós és fiai Dancssal és fiával megegyeznek a Borsodi megyei Bábolna és Múcsony cseréjéről.¹²⁶ 1344-ben homo regiusnak jelölik *Kemey-i* Miklós fiát Jánost.¹²⁷ Még ebben az évben *Kemey-i* Miklós és fia Benedek, kötelezik magukat arra, hogy visszaszereznek egy bizonyos Konkoly nevű birtokot és azt Magyar Pál gyimesi várnagy birtokába bocsátják.¹²⁸ 1345-ben a jászói konvent jelenti a királynak, hogy *Olkemey* István az egri káptalan Busk nevű falujában, amely Borsod vármegyében van, hatalmaskodott és a káptalan kicséplésre váró gabonáját elhordatta.¹²⁹ 1347-ben¹³⁰ és 1351-ben¹³¹ *Kemey-i* Miklós comes és fiai birtok ügyekben szerepelnek. 1391-ben *Kemey* Lőrinc fia János poroszlói szállására rátörtek, famulusait, lovaít, ruháit és más javait elvitték.¹³² 1396-ban *Kemey-i* János és fia Lőrinc visszaadták Bereck ungi főesperesnek, egri kanonoknak a Tamás fehérvári kanonoknak a Borsod megyei Bábolna felét.¹³³ 1404-ben Benyeki János fia Lőrinc eladja az Abaúj megyében fekvő *Felsewkemey* nevű öröklött birtokát a reá vonatkozó oklevelekkel, valamint összes tartozékaival, köztük a Szt. György tiszteletére emelt kőegyházzal együtt a Pelsőci Bebek családnak.¹³⁴ 1406-ban a Pelsőci Bebek család a Hernád folyó mellett, Borsod megyében fekvő *Kemey* „Possessio seu predium”-ot, amely őket vétel címén illeti meg az

123. A. IV. 67.

124. A. IV. 113.

125. A. IV. 326.

126. A. IV. 380–84.

127. A. IV. 397.

128. A. IV. 446–447. „Nicolaus filius Johannis de Kemey et Benedictus filius eiusdem de genere Koppan . . .”

129. HML. Me. Nr. 317.

130. HML. Me. Nr. 251.

131. A. V. 537.

132. Zsigmond kori I. 1896. a Porozouban lévő „descensus seu hospicium”-ra.

133. Zsigmond kori I. 4299., 4306., 4467.

134. Zsigmond kori II. 3391.

45. a. kép. 1. Fenéktöredék. Szürkésbarna, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kisméretű, körbekomponált kereszt alakú, erősen domborodó fenékbélyeggel. Átm.: 3,5 cm, XIII. sz. 2. Fenéktöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 4,6 cm, XIII. sz. 3. Fenéktöredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, durva anyagú, körben homorú, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 5,7 cm, XII–XIII. sz. 4. Fenéktöredék. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 4,1 cm, XII–XIII. sz.

45. b. kép. 1. Fenéktöredék. Szürkésvörös, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, geometrikus fenékbélyeggel. Átm.: 6,9 cm, XIII–XIV. sz. 2. Bogrács töredék. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, a felfüggesztésre szolgáló lyukkal. Átm.: 5,7 cm, Árpád-kor. 3. Fenéktöredék. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, kisméretű körbekomponált, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 3,6 cm, XIII. sz. 4. Fenéktöredék. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, jól kiégetett, fenékbélyege: három függőleges és egy vízszintes vonallal felosztott kör. Átm.: 6,9 cm, XIII. sz.

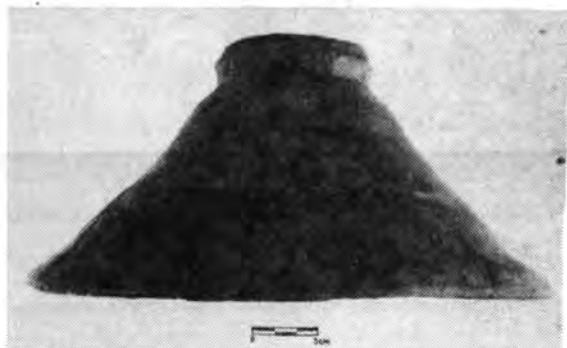
45. b. kép.

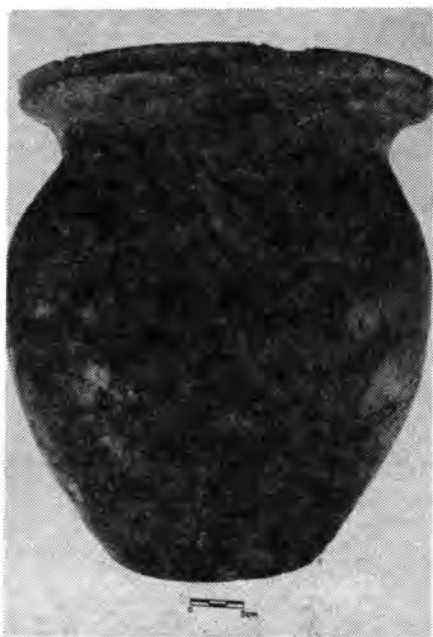
46. kép. Kemej. Fedő. Szürke, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, harang alakú, bekarcolt csigavonal díszíti. Gombja letörött, pereme enyhén tagolt, belül kormos. Gomb átm.: 7,8 cm, száj átm.: 16,8 cm, m.: 5,5 cm, XI–XII. sz.

47. kép. Kemej. Fedő. Szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, rosszul iszapolt, harang alakú, széles nagy gombbal, sima peremmel. Kissé kormos. Gomb átm.: 7 cm, száj átm.: 14,9 cm, m.: 7,8 cm, XIII. sz.

48. kép. Kemej. Fedő. Barnásszürke, szemcsés homokkal, apró kavicsal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, harang alakú. Gomb átm.: 4,7 cm, száj átm.: 13,2 cm, m.: 10,5 cm, XI–XII. sz.

49. kép. Kemej. Fazék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, lefelé vastagodó falú, pereme enyhén kihajlik, tagolt, belül mélyedés a fedő számára, nyakán bekarcolt csigavonal. Kívül erősen égett, kormos, ráégett ételmaradékkal. F.átm.: 12 cm, száj átm.: 18,8 cm, m.: 20,4 cm, XII–XIII. sz.

50. kép. Kemej. Fazék. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, pereme enyhén kihajlik, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Testén körbefutó laza hullámvonal díszítés. Fenekén jól látszik a deszka lenyomata, amelyre letették száradni. F.átm.: 10,4 cm, száj átm.: 18,5 cm, m.: 18,5 cm, XII–XIII. sz.

őseik által alapított gombaszegi Szűz Mária kolostornak adja.¹³⁵ 1409-ben *Kemey-i János Lőrinc* elzálogosítja a Borsod megyei Bábolna birtokon lévő részeit.¹³⁶ 1427-ben *Kemey* heremitarium, 8 porta van benne, *Alsó-kemeyen* Perényi Jánosnak 11 portája van.¹³⁷ A Perényi család XIII–XIV. századi itteni birtoklásáról több oklevél is van a család levéltárá-

135. Zsigmond kori II. 5006.

136. Zsigmond kori II. 6690.

137. *Thallóczy L.*, 176–177.

51. kép. Kemej. Fazék. Világosbarna, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, érdes felületű, pereme enyhén kihajlik, tagolt, testén körbefutó bekarcolt vonal, fenékén kisméretű fenékbélyeg: körben kereszt. F.átm.: 11,9 cm, száj átm.: 18,2 cm, m.: 26,5 cm, XII–XIII. sz.

52. kép. Kemej. Palack. Fehér, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, kézi korongon készült, pereme kissé csorba. F.átm.: 10,3 cm, száj átm.: 4,9 cm, m.: 25,5 cm, XII–XIII. sz.

ban.¹³⁸ 1473-ban Ficza Demeter a Gagyiaiktól zálog címén megszerzi *Kemej* részét.¹³⁹ 1476-ban a gombaszögi Boldogságos Szent Szűz kolostor birtokainak határát megjárják, említik *Felseo Kemej* possessiot is.¹⁴⁰ 1520-ban Bátári Ferenc a jászói prépost és a konvent előtt az Abaúj megyei *Kemey* possessioban lévő részbirtokát elzálogosítja Keresztesi Szilveszternek.¹⁴¹ Még ez évben Bátorai Istvánt, Magyarország nádorát beik-

138. Csánki D., 1890. I. 23.

139. Csánki D., 1890. I. 225.

140. BML Acta pol. XII. V. 170–177.

141. BML IV. A. 501/b mat. XII. fasc. V. Frust. 177/5.

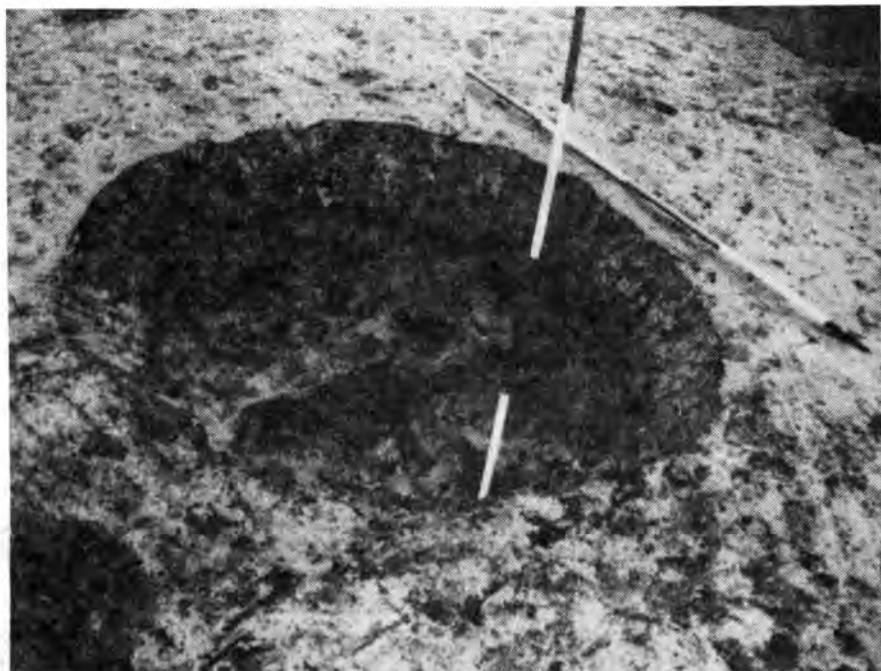
53. kép. Kemej. A XII–XIII. században használt szemétgödör. (A. gödör)

tatják *Alsó Kemej* és más abaúji és tornai birtokaiba.¹⁴² Az 1531-es dikális összeírás *Alsó Kemeyen* 5 ép és 1,5 zsellérportát, *Felsew Kemejen* 6 ép és 1 zsellér portát talál. 1552-ben *Alsó Kemey* Bebek Ferencé, 5,5 portája van itt, mindkettő „turcis subiectae”, hódoltsági terület. 1553-ban *Alsó Kemey* Bebek Ferencé, 6,5 ép portája, 2,5 zsellérportája van, *Felső Kemejen* 5,5 portájuk van a gombaszögi pálosoknak. 1554-ben csak *Felső Kömejt* említi az összeírás, ez heremitarium, 6,5 ép, 0,5 elhagyott porta van benne.¹⁴³ 1556-ban *Also* és *Felseo Kemey* nemeseké, 13,5 porta van bennük. 1557-ben *Also Kemelj* Bebek Ferencé, 6,5 portája van itt, *Felsew Kemey* a gombaszögi pálosoké, 6,5 portájuk van benne.¹⁴⁴ Még ez évben

142. BML Acta pol. XII. V. 176.

143. BML XXXII/7. Dica, Abaúj

144. BML XXXII/7. Dézsma, Abaúj

54. kép. Kemej. 1. számú gödör

Balassy Jánost beiktatják *Also Kemej* és más borsodi és tornai birtokai-ba.¹⁴⁵ 1564-es dikális összeírás szerint *Also Kemey* nemeseké, 5 porta van itt, *Felsew Kemeyen* a gombaszögi pálosoknak 5,5 portája van. Az 1565-ös dézsmajegyzékben *Felseo Keomeyen* 22 dézsmáltat írnak össze, *Also Keomeyen* tizenkettőt és 4 zsellért. Az ez évi dikális összeírás szerint *Also Kemmeyen* a nemeseknek 5 portájuk van, *Felsew Kemmeyen* a gombaszögi pálosoknak 3,5. 1566-ban Bebek György *Also Kemejen* lévő egész részét Babay-i Kálmánnak és Gergelynek adja hűségese szolgálataikért.¹⁴⁶ Az ez évi dikális összeírás szerint *Also Kömeyen* a nemeseknek 5 portája van, *Felső Kömey* szintén nemeseké, 4 porta van itt. 1567-ben *Also Kemey* nemeseké, 3,5 porta elhagyott benne, *Felsew Kemeyen* 12

145. BML Acta pol. XII. V. 176.

146. BML Acta pol. XII. V. 176.

dézs máltát, *Felseo Keömeyen* szintén 12 dézs máltát írnak össze. 1569-ben *Also Keomeyen* senkinek nincs vetése, *Felseo Keomeyen* 4 dézs mált van. 1570-ben *Also Kemeyen* 6 fél és 2 zsellér porta van, *Felsew Kemeyen* sem ép, sem fél porta nincs, 4 negyed portát írnak össze, ezek közül is egy nem fizet a szegénysége miatt. Az 1570-es gabonadézsma számadásai szerint Újfaluból, Ongáról és mindkét *Kemey*ből összesen 1 Ft-nyi összeget gyűjtöttek össze. Együtt dézs málják 1571-ben is Ongát és a két *Kemeyt*. 1572-ben Thomory György több más borsodi, tornai birtokkal, nemesi kúriával együtt megvette *Kemen* lévő birtokát is Barczay Szaniszlótól. Még ez évben Zendy Zoradus elzálogosítja *Also Kemen* lévő birtokait.¹⁴⁷ Az 1572-es dikális összeírás szerint *Also Kemejen* 5 fél és 11 zsellérportájuk van a nemeseknek, *Felsew Kemeyen* 1 ép, 1 fél és 9 zsellérporta nemeseké, ez évben szerepel mindkét falu a gabona és a báránydézs mákban is. 1573-ban *Also Kemeyen* 12 dézs mált van, *Felseo Kemeyen* 17. 1574-ben *Kemey* alsóban 19 jobbágy és 3 zsellér van, *Kemey* felsőben pedig 20 jobbágy. 1576-os dikális összeírásban *Also* és *Feolso Kemej* azok között a falvak között szerepel, amelyekben nincsenek porták. 1578-ban *Also Kemey* nemeseké, 5 fél és 11 zsellérporta van benne, *Felsew Kemey* Zemerey Sebestyéné, 2 fél, 8 negyed és 3 zsellérporta van benne, hódoltsági terület. 1579-ben *Also Kemeyen* 2,5 porta van, *Felseö Kemeyen* 3. 1582-ben Gyulay János és örökösei kapják meg néhai Thomory György gyermekeinek birtokait, közöttük *Felső et Also Kemejt* is.¹⁴⁸ Az 1582-es dikális összeírás szerint *Also Kemeyen* Bárczay Szaniszló és mások 3 fél, 4 negyed és 2 zsellér portát bírnak, 3 porta üresen állt. *Feölseo Kemey* Baso Mihályé, 10 negyed, 1 zsellér és 2 elhagyott porta van benne.¹⁴⁹ 1588-ban csak *Feölseo Kemejt* írják össze, ez Monaky Jánosé, 2 negyed és 11 zsellérporta van benne, valamint 3 elhagyott ház.¹⁵⁰ A falu hódoltsági területre esik. 1590-ben *Also és Felső Kemey* hódoltsági terület, összesen 24 ház van bennük. Ez évben Ravaz Eufrosina

147. BML Acta pol. XII. V. 176.

148. BML Acta pol. XII. V. 176.

149. BML XXXII/7. Dica, Abaúj, „iudex fide mediante fassus est antea habuisse ibidem portas integras duos in registro verő Alberti Barczay Anni 1578 conscripti sunt portarum tres.”

150. BML XXXII/7. Dica, Abaúj: „deserta domus propter mortem et transmigrationem 3”

Also Kemejen lévő részét Balay Dorothyának és férjének adja.¹⁵¹ 1594-ben *Also és Felső Kemejről* csak annyit jegyeznek föl, hogy hódoltsági terület. 1595-ben *Also Kemej* Rákóczi Zsigmondé és nemeseké, 9,5 ép, 6 zsellér porta, 6 leégett, 1 elhagyott ház van benne. *Felseo Kemej* a ládi barátoké, 4 negyed és 1 zsellér porta van benne. 1597-ben Gyulay János *Felső és Also Kemejen* lévő részeit Zrínyi Jánosnak adja el.¹⁵² 1598-ban *Also Kemej* nemeseké, 13 ház van benne, hódoltsági terület, *Felseo Kemei* a ládi pálosoké, 11 ház van benne, szintén hódoltsági terület. 1599-ben *utraque Kemej* desolata, elhagyatott. 1600-ban *Kemej* a nem dikálható falvak között felsorolva, 1601-ben *utraque Kemej*, ugyanez a helyzet. 1602-ben *utraque Keömei* nem dikálható a tatárok pusztításai miatt,¹⁵³ 1603-ban ugyanez a helyzet, *utraque Keömej*, 1604-ben a két *Kömej*ben összesen 2 házat találtak, hódoltsági területen vannak. 1605-ben *Also és Felso Kemej* hódoltsági terület, 1 ház van benne, 1608-ban *Also és Felseo Kemejen* 1-1 ház van, hódoltsági terület. 1609-ben *Also Kemejen* egy sem, *Felső Kemejen* 0,5 porta van, hódoltsági terület. 1610-ben *Also Kemejen* 0,25 jobbágy és 0,5 zsellérporta, *Felseo Kemejen* 0,75 jobbágy és 0,5 zsellérporta van. 1613-ban *Alsó és Felseo Kemejen* hasonló a helyzet, hódoltsági terület. 1618-ban csak *Felseo Kemejt* említ az összeírás, fél jobbágy és fél zsellér porta van benne, hódoltsági terület. 1620-ban *Also Kemeyen és Felseo Kemeyen* egy-egy negyed jobbágy- és zsellérporta van, hódoltsági terület. 1624-ben *Also és Felseo Kemej* hódoltsági terület. 1625-ben *Alsó Kemej* szerepel csak az összeírásban, fél jobbágy és fél zsellérporta van benne. 1530-ban *Also és Felső Kemeyen* 1-1 jobbágy és 1-1 zsellérporta van, hódoltsági terület. 1635-ben *Also Kemejen* fél jobbágy és fél zsellérporta, *Felseo Kemejen* fél jobbágy és negyed zsellérporta van. 1647-ben *Felkemej* birtok használatától tiltják a szomszédokat a ládi pálosok.¹⁵⁴ Az 1696-os dikális összeírásban *Also Kemej* possessióként szerepel. 1756-ban *Felkemej* birtok felett Döry Mariannak és a ládi pálosoknak van vitája.¹⁵⁵ 1757-ben *Felkemej* birtok elfoglalásától tiltják

151. BML Acta pol. XII. V. 170–171.

152. BML Acta pol. XII. V. 170–177.

153. BML XXXII/7. Dica, Abaúj: „utraque Keömei ex depopulatione Tartarorum sunt desertae.”

154. BML Acta iud. prot. Spec. X. fasc. III. No. 113.

155. BML Acta iud. prot. Spec. X. fasc. VIII. No. 1074.

Felsőzsolca lakosait a ládi pálosok.¹⁵⁶ 1764-ben Dőry András tiltja a szomszédokat *Felkemej* birtokhasználatától.¹⁵⁷ 1768-ban *Felkemej* és Alsózsolca határaitól perlekednek a ládi pálosok és a birtokszomszédok.¹⁵⁸ Még ez évben a ládi pálosok *Felkemej* nevű birtokán lévő kocsmájáról és kertjéről hallunk.¹⁵⁹ 1775-ben *Kemej*-pusztákat Borsod vármegyében lévőnek mondják.¹⁶⁰ A sajóládi pálosok birtokairól 1786-ban készült leltár szerint *Kemejen* italmérésük volt.¹⁶¹

Az I. katonai felmérésen Alsózsolcától K-re, a Hernád túloldalán, Sajóládától ÉK-re jelölik *Kemejt*, nevét Gömely alakra torzítva.¹⁶²

Lipszky Alsó- és Felsőzsolca közé jelöli *Al-Kemejt*.¹⁶³ *Fényes* szerint *Kemej* pusztája Alsó- és Felsőzsolca között, a Bársonyos partján fekszik, 200 holdnyi határa van, Sajóládához tartozik.¹⁶⁴

Alsózsolca határában jelöli *All Kemejt* a múlt század elején készült kéziratos térkép is.¹⁶⁵ *Pesthy* Onga leírásánál említi, hogy egyik határrésze *Kemelyig* nyúlik.

A modern térképek *Kemej* pusztát Alsózsolca határán, Böcs felé jelölik, körülbelül arra a területre, ahol a lelőhelyünk is fekszik. Ugyanakkor a Bársonyos túloldalára, Ongától D-re is jelölnek egy *Kemej* erdő nevű részt. Ezen a területen most az Ongai Csavaráru Gyárat körülvevő erdő fekszik, így nincs alkalmunk meggyőződni róla, hogy vajon van-e ott is egy lelőhely, tényleg két, egymástól teljesen különálló falu létezett-e a középkorban. 1345-ben különböztetik meg először *Alkemejt*, *Kemely* többi részétől. *Felsőkemejt* csak 1404-ben említik először. Ettől kezdve rendszeresen megkülönböztetik a források a két falurészt, de fekvésükre szinte alig nyújtanak támpontot. Említik őket együtt is, külön is, közöt-

156. BML Acta iud. prot. Spec. X. fasc. VIII. No. 962.

157. BML Acta iud. prot. Spec. X. fasc. IX. No. 1230.

158. BML Acta iud. prot. Spec. XVII. fasc. XIII. No. 2880.

159. BML Acta iud. prot. Spec. XVIII. fasc. XIII. No. 2881.

160. BML Acta iud. prot. Spec. XVII. fasc. XV. No. 3363. „De prediis *Kemej* quod in Borsod sunt.”

161. Doc. Art. 1 füzet 275–276.

162. I. kat. felm. Coll. XXI. sect. 13.

163. *Lipszky K.*, 1803. Tab. XXVIII. Quad 2.

164. *Fényes E.*, 1803. II. 197.

165. BML U. 115.

tük több falut felsorolva, de szerepelnek Onga, Böcs, Halmaj és Szikszó szomszédságában is. A XVIII. századi adatok mint láttuk, ugyanarra a területre, amely lelőhelyünkkel is egybeesik, felváltva *Al-*, illetve *Felkemejt* említene. Ezek alapján valószínűbbnek látszik, hogy Kemejt is csak a birtokosok szerint kezdték megkülönböztetni a XIV. század közepén, hasonlóan a megyebeli Dicháza, Papi falvakhoz és az országban előforduló számos ilyen esethez.¹⁶⁶

Nem egyedülálló eset Kemejjel kapcsolatban az sem, hogy hol Borsodhoz, hol Abaúj megyéhez számítják területét, hasonló helyzetben volt Dicháza, Gyanda és Köbli is.

A falu templomát és papját 1332-ben említik először, 1404-ben meg tudjuk, hogy Szt. György tiszteletére volt szentelve és kőből épült. A továbbiakban nem említik a templomot, sorsáról pusztulásáról valószínűleg csak akkor nyernénk bővebb adatokat, ha az ásatások során előkerülne.

Nehéz helyzetben vagyunk a falu pusztulásának megállapítását illetően. Kemej hamar hódoltsági, illetve török érdekeltségi területté vált, hasonlóan Monajkeddihez, már 1552-ben így szerepel az összeírásokban. Ennek ellenére csak 1569-ből van az első olyan adatunk, amely török pusztításra utal, ekkor néhány évig kevesebb adót fizetnek a kemejiek. 1576-ban azok között a falvak között sorolják föl, amelyekben nincsenek porták, két évvel később azonban újra összeírják portáit. Az ép porták száma megfogyatkozott és nőtt a zsellérporták száma, de az élet tulajdonképpen zavartalanul folytatódik, 1602-ben tatártámadás érte a falut, mint ahogyan ezt a jegyzékek említik is, amelyet már nem tudott teljesen kiheverni. 1599-től 1603-ig desolata, illetve dikálhatatlan faluként említik az összeírások, amelyben nincsenek porták. Nem biztos azonban, hogy ez idő alatt lakatlan volt, hiszen már korábbi, 1582-es adat (lásd 149. jegyzet) is arra vall, hogy a török támadások megerősödésével, a falu tényleges hódoltsági területté válásával egy időben itt is általánossá válik az a gyakorlat, hogy a dikátorok nem maguk mennek ki a hódoltsági falvakba, hanem a berendelt bírák vallomása alapján vetik ki az adót.¹⁶⁷ Nem biztos, hogy 1599 és 1603 között a közállapotok megengedték az

166. Szabó I., 1966. 131.

167. N. Kiss I., 1960. 1116.

utazást, vagy hogy volt-e egyáltalán bíró a faluban. Valószínű azonban, hogy az élet abban a szegényes formában, ahogyan 1604-ben újra elénk tárul, ez idő alatt is folyt a faluban. 1604–1635-ig nagyon szegényesen tengődik itt néhány ember. 1635 után azonban Kemej nem szerepel többé faluként az összeírásokban. Amikor 1647-ben, a ládi pálosok tulajdonaként említik, már csak pusztá, amelynek határát többször védelmezik az azt elfoglalni akaró szomszédoktól. Valószínű tehát, hogy ekkor már nem lakták és művelték területét, hiszen akkor a lakosok maguk is megvédték volna területüket.

Úgy tűnik tehát, hogy 1635 és 1647 között pusztult el véglegesen a középkori falu. Pusztaként említi Alsókemejt az 1686-os összeírás is. Semmilyen formában nem említi az 1715-ös összeírás, biztos, hogy területe ekkor lakatlan volt.

Az újkori pusztá, illetve tanya újratelepítésében bizonyára nagy szerepet játszhattak a ládi pálosok, akik az 1640-es években megszerezték az akkor már valószínűleg pusztá Kemej területét. A pálosok a Rákóczi-szabadságharc után nagy erővel láttak hozzá szétzilált birtokaik újraszervezéséhez, ekkor építették újjá – rövid idő alatt – az elpusztult sajlóádi kolostorukat is. Az ekkor újratelepített pusztá 1949-ig lakott, méghozzá elég népes pusztá volt, önálló kovácsműhellyel, iskolával, és az alsózsoltcai vasútállomásra szolgáló kis vasúttal. Ekkor rendelettel szüntették meg, lakosait Alsózsoltcára költöztették be.¹⁶⁸ Az újkori tanyaépületek a középkori falutól kb. 1 km-re É-ra álltak, nyomaikat a terepbejárás során megtaláltuk.

Kemej falu neve pusztá személynévből képződött magyar névadással, az alapjául szolgáló személynévet, Keme, 1273-ban említik. E személynév kicsinyítő funkciójú -j képzős származéka a helynév.

Györffy György a nyelvészeti adatok alapján a Kemej helynevet besenyő lakosságra utalónak tartja.¹⁶⁹ Kétségtelen tény, hogy falunk azoknak a dél-borsodi, hevesi, tiszavidéki besenyő településeknek a közelében van, amelyeknek régészeti anyagát a közelmúltban megkísérelték meghatározni.¹⁷⁰ Ez a kísérlet azonban nagyon kevés, főleg hiányos leletek

168. Rézműves János helybéli tanár, szakfelügyelő közlése

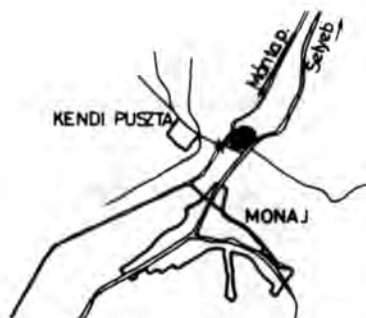
169. Györffy Gy., 1940. 493.

170. Nagy Á., 1969. 129–153.

alapján történt, amelyekről a szerző maga is elismeri, hogy nem elégségesek a magyarországi besenyő emléktárhelyek egészére vonatkozó általánosításokhoz. Bizonyára több eredményt várhatunk e tekintetben a besenyő nevű Kemej teljes feltárásától. A hitelesítő ásatás során előkerült néhány objektum és ezek emléktárhelye azonban egyelőre nem alkalmas arra, hogy ezeket az általánosításokat megerősítsük.

Monajkeddi

A lelőhely a Monajról Kendi tanyán át Selyebre vezető országút bal oldalán, a ma is álló tanya mellett helyezkedik el kb. 50x100 m-es területen. Leletanyaga kevés, jellegtelen őskori és túlnyomó többségében Ár-

55. kép. Monajkeddi elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

pád- és késő középkori cserepekből áll. A tanyától kb. 50 m-re, a patak túlsó oldalán egy másik, tisztán neolitikus lelőhelyet is találtam.¹⁷¹ (55–56. kép.)

Monajkeddi első okleveles említése 1255-ben történik, *Moneykeddy*, ekkor IV. Béla megerősíti Kálmán herceg tatárjárás előtt a jászói prépostságnak tett adományozását Monajkeddivel kapcsolatban.¹⁷²

171. HOM I. sz. 81.21. 1–100.

172. Jászói K. m. lt. I. 2., F IV/2. 302. vö. Györffy Gy., 1963. 120.

1256-ban *Monaykeddy* határát megjárják.¹⁷³ 1275-ben *Monaykeddi* dézs-mája ügyében intézkedik az egri püspök.¹⁷⁴ 1297-ben *Monayked*-i nemes tanúkat emlitenek.¹⁷⁵ 1342-ben *Kendi*-i Leukus fia Pous mester serviense tiltja unokaöccsét Sáros megyei birtokainak eladásától,¹⁷⁶ még ez évben ugyanez a Pous a nagyanyja után járó leánynegyed fejében 60 kassai márkát felvesz Szikszai Marhárd unokájától, Pétertől.¹⁷⁷ 1343-ban homo regiusnak jelölik egy Hevesújvár megyében folyó birtokügyben *Keendi*-i Mihály fiát Jakabot.¹⁷⁸ 1344-ben újra homo regiusnak jelölik *Kendy*-i Mihály fia Jakabot.¹⁷⁹ Még ez évben az egri püspök vicariusá előtt *Kendi*-i Tamás leánya Klára elismeri, hogy anyja minden Sáros és Hevesújvár megyei birtoka után megkapta a hitbért és a hozományt.¹⁸⁰ 1351-ben *Kendy*-i László 5 évre zálogba veszi Kemey-i Miklós fia Benedek Abaúj megyei Rozgonhidvég, másnéven Tótfalu nevű birtokát.¹⁸¹ Még ez évben *Kendy*-i nemeseket emlitenek a Szikszai János exkommunikálására küldött papokkal kapcsolatban.¹⁸² 1508-ban egy Borsod megyei birtokügyletben homo regiusnak jelölik *Kend*-i Mihályt vagy Györgyöt.¹⁸³ 1531-ben *Kendi Monaj* a jászói préposté, 5 portát írnak össze benne, 1553-as első összeírás szerint *Kendy Monajon* 3,5 porta van, a második összeírás már csak 2,5 ép és 2,5 szellérportát talál, *Kendy Monayon*. A falu elvileg a jászói préposté, gyakorlatilag hódoltsági terület. 1554-ben *Kendi Monayon* 3,5 porta van, amely a jászói préposté. Az 1557-es dikális összeírás nem említi külön Monajkendit, csak annyit jegyez fel, hogy a Monayok Monay-i János birtokában vannak. 1564-ben *Alsó és Felső Monajt* úgy említi az összeírás, mint elpusztultakat, nincsenek bennük porták.¹⁸⁴ Még

173. Jászói K. m lt. I. 4., F VII/5. 316–318. 321. vö. Györffy Gy., 1963. 120.

174. Egri k. m lt. I. 1.2., F. V/2. 304. vö. Györffy Gy., 1963. 120.

175. DI. 89261 HOKL 157, vö. Györffy Gy., 1963. 120.

176. A. IV. 193.

177. A. IV. 276.

178. A. IV. 375.

179. A. IV. 401.

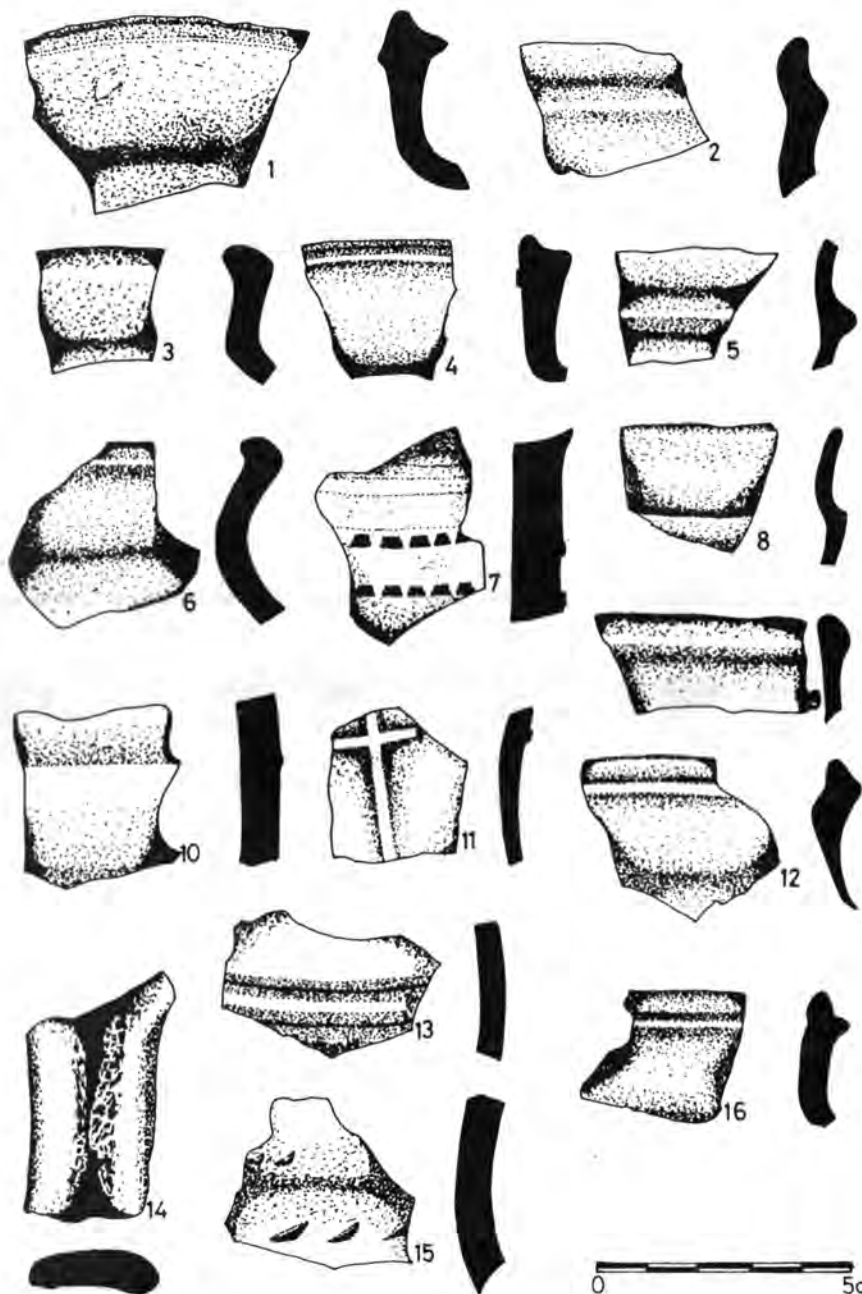
180. A. IV. 434.

181. A. IV. 537.

182. A. V. 433.; Az Anjou okmánytár adatainak idevonása bizonytalan, s szövegösszefüggésekből következtettünk arra, hogy itt az Abaúj megyei Kendiről van szó.

183. HML Me Nr. 191.

184. BML XXXII/7. Dica, Abaúj

0 5cm

56. kép. Monajkeddi. 1. Edény peremtöredéke. Szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül-belül erősen tagolt. Átm.: 5,4 cm, XIII–XIV. sz., 81.21.5. 2. Edény peremtöredéke. Szürkés-vörös, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül-belül tagolt. Átm.: 4 cm, XIV. sz., 81.21.1. 3. Edény peremtöredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,1 cm, XIV. sz., 81.21.7. 4. Edény peremtöredéke. Szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül-belül erősen tagolt. Átm.: 3,6 cm, XIII–XIV. sz., 81.21.12. 5. Edény peremtöredéke. Barnásszürke, homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, perem alatt erősen kiugró keskeny borda. Átm.: 3,5 cm, XIV–XV. sz., 81.21.14. 6. Edény peremtöredéke. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 3,7 cm, XII–XIII. sz., 81.21.69. 7. Edény oldaltöredéke. Kívül-belül barna, törésfelületén szürke, szemcsés homokkal soványított, vastag falú, két sorban fogaskerek mintás díszítés. Átm.: 4,6 cm, XII. sz., 81.21.57. 8. Edény peremtöredéke. Fehér, szemcsés homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú, enyhén kihajló. Átm.: 3,2 cm, XV. sz., 81.21.15. 9. Edény peremtöredéke. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott. Átm.: 3,5 cm, XIII. sz., 81.21.8. 10. Edény peremtöredéke. Fehéresszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, egyenes. Átm.: 4,5 cm, XIII. sz., 81.21.4. 11. Edény fenéktöredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 3 cm, XIII. sz., 81.21.63. 12. Edény peremtöredéke. Szürkésvörös, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén behúzott, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 4,4 cm, XIV. sz., 81.21.3. 13. Edény oldaltöredéke. Vörös, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, érdes felületű, széles hornyolatok díszítik. Átm.: 4,3 cm, XIV. sz., 81.21.50. 14. Edény fültöredéke. Vörösesfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, közepén függőleges piros festéssel. Átm.: 5,4 cm, XIV. sz., 81.21.36. 15. Palack nyaktöredéke. Szürkésvörös, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, két sorban körbefutó körömbenyomásos díszítéssel. Átm.: 4,2 cm, XII–XIII. sz., 81.21.48. 16. Edény peremtöredéke. Barnásszürke, apró kavicsal soványított, durva anyagú, enyhén tagolt. Átm.: 3,7 cm, XII–XIII. sz., 81.21.2.

ez évben *Kendy-i* István elfoglalt birtokainak visszaadása ügyében folya-
modik a vármegye közgyűléséhez, ahogyan ezt a megye első közgyűlési
jegyzőkönyvében olvashatjuk.¹⁸⁵ 1566-os összeírás szerint *Felső Közép és*
Kendy Monayon nincsenek porták. 1567-ben ugyanez a helyzet (*Kendy*
Monaj). 1572-ben említik utoljára *Kendy Monayt*, ekkor a többi *Monaj*-
jal együtt lakatlan, nincsenek benne porták. Nem jelöli Kendit az I. kato-
nai felmérés, szerepel viszont *Lipszky*nél.¹⁸⁶ *Fényes Elek* pusztaként em-

185. *Borovszky S.*, 492.

186. *Lipszky J.*, 1803. Tab. XXX. quad. 4.

líti, amely Léh filiája.¹⁸⁷ Pesthy Frigyes szerint Monaj és Kupa határosa Kendi pusztja.¹⁸⁸

A település neve két tagból áll, a *monaj malmos jelentésű melléknévből és a Kendi régi keddi*, keddenként heti piacot tartó hely főnévből tevődött össze.¹⁸⁹

Mint láttuk, a falut, még a tatárjárás előtt a jászói prépostságnak adományozta Kálmán herceg, amelyet a XVI. század közepéig birtokolt. Mellettük azonban már az Árpád-korban is birtokoltak nemesek a faluban. A XIV. század közepi adatokból úgy tűnik, hogy a Kendi család tagjai a nemesek. A terület nagyon korán török fennhatóság alá került, vagy talán inkább érdekeltségi területté vált, már az 1531-es dikális összeírás úgy említi *Monajkendit*, mint „*turcis subiectae*” törököknek alávetett területet, holott az első tényleges támadás csak 1558-ban érte a vármegyét. Nyilván ez is hozzájárult Monajkendi és a többi Monaj korai pusztulásához. A zavaros viszonyok alkalmat adhattak a hatalmaskodásra is, mint láttuk, 1564-ben Kendy István visszaköveteli elfoglalt birtokait, amelyek minden valószínűség szerint Monay-i János kezén voltak ekkor, noha Monaykedit nem említik 1572 után az összeírások, a szomszédos Monaj 1610-ig szerepel, mindvégig mint törökök által elpusztított és dikálhatatlan területet. Bár az 1564-es összeírás nem említi Monajkendit, valószínű, hogy ez is elpusztult Alsó- és Felsőmonajjal együtt, hiszen a két évvel későbbi összeírás már mindhármat lakatlanként említi. Pusztulásuk talán kapcsolatba hozható az 1558-as török betöréssel. Úgy tűnik, hogy egyik Monaj sem tudta kiheverni a török pusztítást, 1610 után már egyik sem szerepel az összeírásokban. A ma is álló falu a Rákóczi-szabadságharc után települt újjá. Hogy Kendi újkori tanyája mikor létesült, nem tudjuk pontosan, mindenesetre a múlt század közepén már lakott volt. Mint láttuk az újkori tanya a középkori falutól kissé távolabb áll.

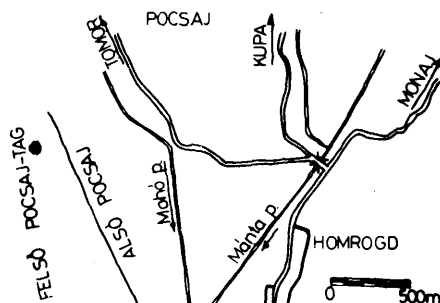
187. Fényes E., II. 198.

188. BML XXX/7. Pesthy kéziratosa helységnévtára

189. Kiss L., 1960. 430., 631.

Pocsaj

A helynév Homrogd határában, tőle Ny-ra, *Alsó* és *Felső Pocsaj* tag formájában él (57. kép). Az Alsó Pocsaj tagon, egy kiugró domb oldalában kevés, de anyagában és díszítmódjában jellegzetesen Árpád-kori

57. kép. Pocsaj elpusztult
középkori falu területén talált lelőhely

cseréptöredéket találtunk, többek között bogrács töredéket, bekarcolt hullám- és csigavonal díszítésű töredékeket.¹⁹⁰ Bár a leletanyag meglehetősen kevés, inkább szórványnak, mint önálló lelőhelynek tekinthető, mégis, mivel a Pocsaj helynévvel jelölt területen találtuk, lehetővé teszi, hogy Pocsaj elpusztult középkori falu helyét közelebbről behatároljuk. A település tehát a ma *Alsó Pocsaj* tagnak nevezett domb oldalán helyezkedhetett el. Ugyanezen a dombvonulaton található Pocsajtól É-ra a ma is faluként élő Tomor, D-re pedig az elpusztult Dicházával azonosított lelőhelyünk.

*Pochey*t 1255-ben említik először, ekkor IV. Béla megerősíti a jászói prépostság számára Kálmán herceg tatárjárás előtti adományát Pocsajjal kapcsolatban.¹⁹¹ 1256-ban *Pochey* határát megjárják, említik a *Felseupochey*-i nemeseket is.¹⁹² 1407-ben a jászói premontrei keresztelő

190. HOM ltsz.: 81.6. 1–21.

191. Jászói k.m. lt. I.2., F. IV/2. 302., vö. Györffy Gy., 1963. 132.

192. Jászói k.m. lt. I.4. F. VII/5. 316–21., vö. Györffy Gy., 1963.

Szt. János monostor perjele, custosa és a többi szerzetese eltiltja a királyt birtokainak, javainak, legfőképpen *Pochyn*, *Pochee* eladományozásától, a szomszédokat pedig az elfoglalástól.¹⁹³ 1410-ben Zsigmond Koka-i, másnéven Kaproncha-i Miklós fia András mesternek adja *Pochayt*, amely elhagyott település, minden tartozékaival együtt.¹⁹⁴ Még ez évben 2 oklevél említi *Pochay Pochant*, a Kapy család tagjai hozomány és nászajándék kiadásáról egyezkednek.¹⁹⁵ 1422-ben a Horváti család birtokol itt.¹⁹⁶ Említik *Pochayt*, *Kyspochayt* 1423-ban.¹⁹⁷

1427-ben Kapy-i János 7 portát bír *Pochayon*.¹⁹⁸ 1438-ban¹⁹⁹ 1487-ben²⁰⁰ és 1489-ben²⁰¹ a jászói konvent pocsaji birtokait említik. Homrogdnál jelöli Pocsajt *Lipszky*.²⁰² *Fényes Léh* fiókjaként említi Pocsaj pusztát.²⁰³ A kéziratok térképen Pocsaj pusztája Hangács határosa.²⁰⁴

A Pocsaj helynév eredete bizonytalan, kialakulásával kapcsolatban többféle elképzelés is van. 1. A Pál személynév változatai közé tartozik. Pocsaj – „Pócsai, Pocsai földje, birtoka” – ebből származik a helynév; 2. Szláv jövevényszókból, talán a déli szláv pócsa – „mezős hely” alakból.²⁰⁵

Pocsaj 1489 után nem szerepel a forrásokban, valószínű tehát, hogy a XV. század végén vagy a XVI. század elején pusztult el, talán éppen az ekkor zajlott hatalmi harcok során. Érdekes, hogy az 1410-es adományozó oklevél pusztaként említi, nem így szerepel viszont sem az ugyanez évből származó másik két oklevélben, sem az 1427-es dikális összeírásban, sőt 1489-ig mint a jászói konvent birtokát tartják számon. Valószínűnek látszik, hogy valami tévedés vagy elírás folytán kerülhetett ez az

193. Zsigmond kori II. 5465.

194. Zsigmond kori II. 7389. „... item Sap alio nomine Chypohaza et Pochay deserta vocatum et nuncupatus in Abyuariensi comitatibus ...”

195. Zsigmond-kori II. 7545., 7705.

196. *Csánki D.*, 1890. I. 226.

197. *Csánki D.*, 1890. I. 215.

198. *Thalóczy L.*, 1879. 175.

199. *Csánki D.*, 1890. I. 226.

200. *Csánki D.*, 1890. I. 226.

201. *Csánki D.*, 1890. I. 226.

202. *Lipszky J.*, 1803. Tab. XXX. quad. 4.

203. *Fényes E.*, 1851. III. 240.

204. BML U. 286.

205. *Kiss L.*, 1960. 517.

adat az oklevélbe, de ha Pocsaj 1410-ben tényleg üresen állt is, ez az állapot nem lehetett tartós, hiszen 1427-ben már nem volt az, valószínű, hogy a megadományozott Kapy család gondoskodott az újraterelítéssel. Elképzelhető, hogy valamilyen XV. század eleji hatalmaskodás pusztította el egy időre a falut, erre utal a jászói prépostság tiltó levele is, amelyben a szomszédoktól félti pocsaji területeit.

A régészeti adatok sajnos mint láttuk, nem nyújtanak bővebb felvilágosítást a falu életével és pusztulásával kapcsolatban.

1255-ben, 1256-ban és 1407-ben Pocsaj mellett, annak határosaként, említenek egy Pocsin nevű települést is (Pochim, Pochyin, Pochyn), amely szintén a jászói konvent birtoka. Ilyen helynév azonban nincsen sem a községben említett, ma is álló falvak (Monaj, Selyeb, Kupa, Homrogd) területén, sem a megyében. Amennyiben ez az alak nem a Pocsaj falunév névváltozata, hanem valóban önálló település volt, arra gondolunk, hogy emléke az Alsó- és Felső Pocsaj elnevezésében őrződött meg. Nem hozható kapcsolatba Pocsinnal a Fáy határában megtalálható Pocsaj, Pocsajok helynév sem,²⁰⁶ hiszen az 1256-os határjárás annyira behatárolja feltételezhető helyét, hogy az onnan meglehetősen messze eső Fáy környékére nem is gondolhatunk.

Simonlaka

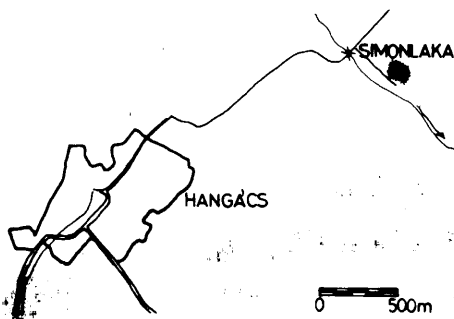
A lelőhely Hangács határában, a falutól kb. 3 km-re ÉK-re a mai Simonvölgy tanya közelében, ettől K-re egy kis patak partján, egy alacsony domb aljában helyezkedik el (58. kép). Kiterjedése kb. 40x20 m. Leletanyaga kevés, de anyagában és díszítésében egységes Árpád-kori cseréptöredékből áll, többek között fogaskerékkel benyomott és bekarcolt csigavonal díszítés is előfordul.²⁰⁷

Simonlaka egyszer szerepel az írásos forrásokban *Symonlaka*, 1272-ben Bakta határjárásában említik, DNY felé.²⁰⁸ Ez alapján Györffy György úgy véli, hogy Bakta és Selyeb között kereshető a település. Nem

206. BML U. 224, 225, XXXII/7. Pesthy kéziratok helységnévtára, Abaúj.

207. HOM Itsz.: 83. 42. 1–17.

208. Történelmi Tár 1883. 211. vö. Györffy Gy., 1963. 140.

58. kép. Simonlaka elpusztult
középkori falu területén talált lelőhely

ismerik azonban ezt a helynevet Baktakék és Selyeb határában sem a mai térképek, sem a helybéli lakosok. Szerepel viszont Simonvölgy tanya Hangács határában a múlt századi kéziratos térképeken,²⁰⁹ Pesthynél,²¹⁰ Borsod vármegye 1939-ben készült monográfiájában, és ilyen néven ismerik ezt a területet a mai térképek is. Fentiek alapján feltételezhetjük, hogy az általunk talált kicsi Árpád-kori lelőhely azonos az 1272-ben említett Simonlakával. Területe a mai Baktakéktól DNy-ra fekszik, valószínű azonban, hogy a határjárásban említett Simonlakának inkább talán a határát kell értenünk, mint magát a falut.

A település neve a *Simon* személynévből és a hozzájáruló *-laka* utótagból alakul ki, ez a névadási forma a XIII. században jelenik meg.²¹¹

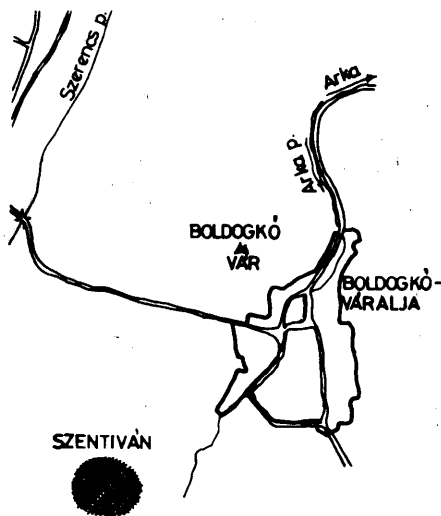
Mind a nyelvészeti, mind az okleveles és régészeti adatok arra utalnak, hogy Simonlaka rövid életű település volt. Hasonlóan Bodófeldéhez, egy kismemesnek, Simonnak és családjának a birtokát, telephelyét láthatjuk benne, amely soha nem fejlődött önálló faluvá. Valószínűnek látszik, hogy a birtokos elhaltával pusztult el ez is, a XIII. század végi vagy XIV. század eleji természetes pusztásodási folyamat során. Nevét és lakott hely voltának emlékét azonban mind a mai napig megőrizte.

209. BML U. 286.

210. BML XXXII/7. Pesthy kéziratos helységnévtára, Abaúj

211. Szabó I., 1966. 1.

A lelőhely a vasútállomástól Boldogkövára alá vezető út jobb oldalán, a Szt. Iván tető és a falu között az Arka-patak partján, a műúttól kb. 750 m-re fekszik (59. kép). Területe kb. 400x200 m-es, rajta több na-

59. kép. Szent Iván elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

gyobb paticsos, fekete foltot figyeltünk meg. Leletanyaga a XI–XVI. századból való, zömében azonban a XIV. századi (60–61. kép).²¹²

Szentiván egyszer szerepel az írásos forrásokban. 1300-ban Alpári Benedek a túzsai rokonokkal történt kiegyezés alapján megölt feleségét a Keresztelő Szt. János egyház cintermében tartozik eltemetni. (Sub sacro cimiterio ecclesie Sancti Johannis baptiste.)²¹³ Noha a régészeti adatok arról tanúskodnak, hogy a falu még a XVI. században is élt, nem szerepel sem oklevelekben, sem a XVI. századi adóösszeírásokban. Nem

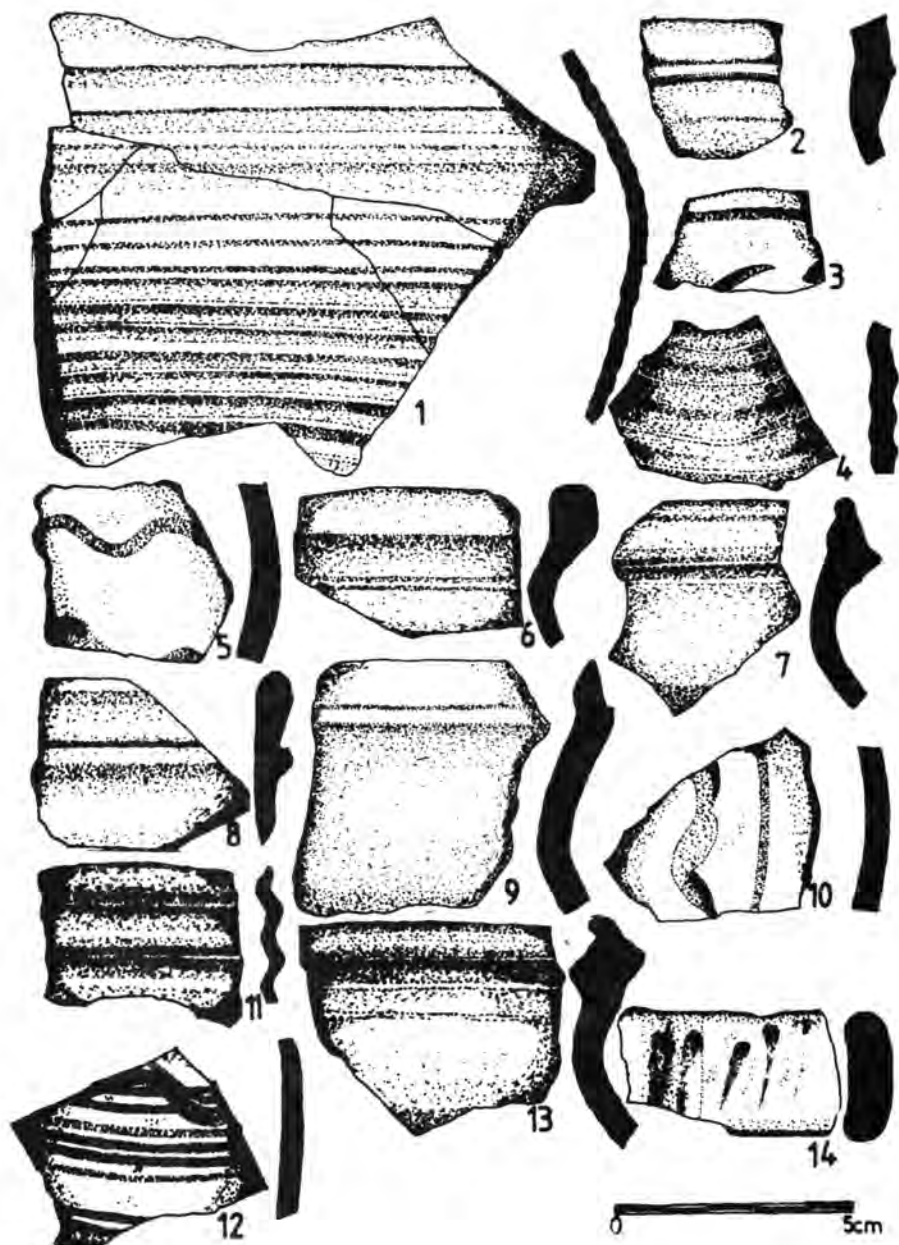
212. HOM ltsz.: 82. 16. 1–118.

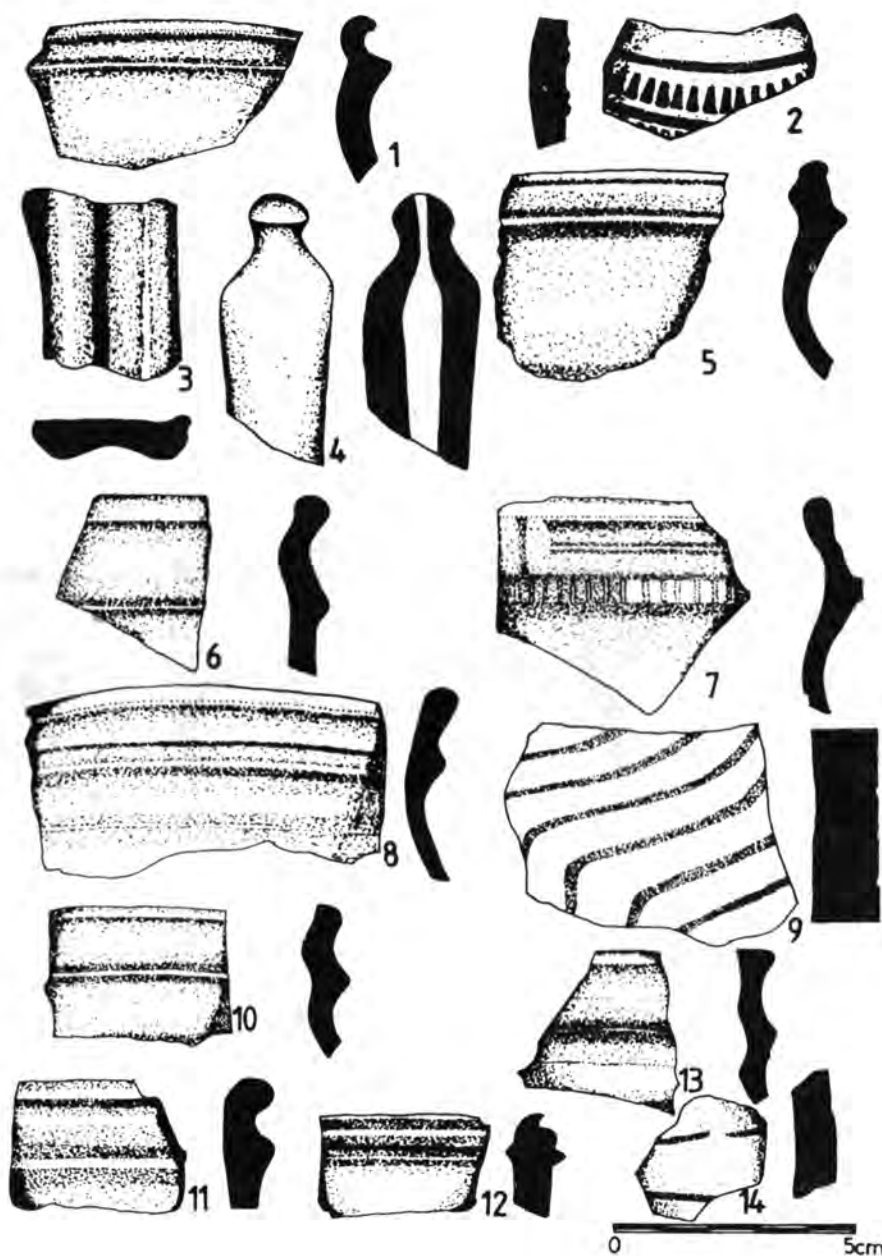
213. DI. 75156. vö. Györffy Gy., 1963. 145.

60. kép. Szentiván. 1. Edény oldaltörredéke. Vörösesfehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú. Sűrű, sekély hornyolatok díszítik. Átm.: 12,8 cm, XV. sz., 82.16.117. 2. Peremtörredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, érdes felületű, enyhén tagolt. Átm.: 3,9 cm, XII–XIII. sz., 82.16.30. 3. Edény oldaltörredéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, érdes felületű, körömbenyomás és hornyolt vonal díszíti. Átm.: 3,6 cm, XIII. sz., 82.16.50. 4. Oldaltörredék. Vörös, apró kavicsal soványított, jól iszapolt, vékony falú, palack törredéke. Sekély, széles hornyolatok díszítik. Átm.: 4,7 cm, XIII. sz., 82.16.53. 5. Oldaltörredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, több sorban bekarcolt hullámvonal díszíti. Átm.: 5 cm, XIII. sz., 82.16.67. 6. Peremtörredék. Vörös, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, simított, vékony falú, erősen megvastagodó, enyhén behúzott. Koromnyomok vannak rajta. Átm.: 4,9 cm, XIV. sz., 82.16.16. 7. Peremtörredék. Szürkésvörös, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, simított, korongolt, kívül-belül erősen tagolt. Koromnyomok vannak rajta. Átm.: 5,1 cm, XIV. sz. 82.16.17. 8. Peremtörredék. Fehér, szemcsés homokkal soványított, finoman iszapolt, korongolt, vékony falú, egyenes, nyakán borda fut körbe. Átm.: 5 cm, XIV. sz. 82.16.1. 9. Peremtörredék. Szürkésfehér, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, érdes felületű, vastag falú, behúzott, tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 6,7 cm, XIII–XIV. sz., 82.16.13. 10. Oldaltörredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, érdes felületű, bekarcolt hullám- és egyenes vonal díszíti. Átm.: 5,8 cm, XIII. sz. 82.16.65. 11. Peremtörredék. Fehér, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, nagyon vékony falú, mély hornyolatokkal erősen tagolt, legfelül barna festés díszíti. Átm.: 5,1 cm, XV. sz., 82.16.27. 12. Oldaltörredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vékony falú, fésűsen bekarcolt egyenes- és hullámvonal díszítéssel. Átm.: 5,8 cm, XIII. sz., 82.16.61. 13. Peremtörredék. Szürkésbarna, törésfelületében szürke, homokkal soványított, jól iszapolt, vaskos, tagolt. Átm.: 6,4 cm, XIV. sz., 82.16.37. 14. Edény fültörredéke. Vörösesfehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, barnásvörös festés díszíti. Átm.: 5,1 cm, XV–XVI. sz., 82.16.84.

említi a későbbiek során templomát sem, pedig a múlt századi kéziratos térképeken²¹⁴ és a mai helyi névhasználatban is él a Szentiván tető alatt az *Arka patak* partján egy *Templom alatt* elnevezés, ami nyilván a falu egykori templomára utal. *Pesthy Frigyes* így ír erről a területről: „Sztiván: egy Váraljától Nyugotnak magánosan fekvő magoslat szőlő tövekkel kiültetve. E hegynek keleti részén még a 18. század elején látható volt egy kis templomka, ha a hagyománynak hinni lehet, hajdan bizonyos veres barátoknak zárdájuk is volt a helyen. Szőlőmunkáláskor sokszor akad-

214. BML U. 114., 115., 117.

61. kép. Szentiván. 1. Peremtöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, vastag falú, enyhén hajló. A perem alatt élesen kiugró keskeny borda. Átm.: 5,7 cm, XIV. sz., 82.16.15. 2. Oldaltöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, két hornyolt vonal között bepecsételt díszítés. Átm.: 4,7 cm, XV. sz., 82.16.48. 3. Edény fültöredéke. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, középen borda fut le. Átm.: 4,8 cm, XV–XVI. sz., 82.16.83. 4. Lábasfogó töredéke. Sárgásfehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, Átm.: 5,4 cm, Középkor, 82.16.87. 5. Peremtöredék. Szürkésbarna, apró kavicsal soványított, durva anyagú, enyhén kihajló, kívül-belül tagolt, belül mélyedés a fedő számára. Átm.: 5,6 cm, XIII–XIV. sz., 82.16.26. 6. Peremtöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, enyhén kihajló, nyakán élesen kiugró keskeny borda fut körbe. Átm.: 4,3 cm, XIV. sz., 82.16.21. 7. Peremtöredék. Fehér, törésfelületében szürke, homokkal soványított, finoman iszapolt, S-alakban enyhén görbült, vállán bevagdallással díszített borda fut körbe. Átm.: 5,3 cm, XV. sz., 82.16.29. 8. Peremtöredék. Vörösesfehér, homokkal soványított, finoman iszapolt, vékony falú, enyhén kihajlik. Valószínűleg az 59. kép 1. edénytöredékéhez tartozik. Átm.: 7,8 cm, XV. sz., 82.16.117. 9. Padlótegla töredéke. Vörös, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vastag, bekarcolt, enyhén hullámzó vonalak díszítik. Átm.: 6,7 cm, XIV–XV. sz., 82.16.94. 10. Peremtöredék. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, erősen tagolt. Átm.: 4,6 cm, XIV. sz., 82.16.36. 11. Peremtöredék. Sárgásfehér, szemcsés homokkal soványított, finoman iszapolt, egyenes, tagolt, barna festésnyomokkal. Átm.: 4,2 cm, XIV. sz., 82.16.32. 12. Peremtöredék. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, vastag, tagolt. Átm.: 3,6 cm, XIII. sz., 82.16.23. 13. Peremtöredék. Szürkésbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, erősen tagolt. Átm.: 4 cm, XIV. sz., 82.16.25. 14. Oldaltöredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, körömbenyomkodás és hornyolás díszíti. Átm.: 4 cm, XIII. sz., 82.16.52.

nak még itt ott egy-egy sírra.”²¹⁵ Talán ebből a templomból származik a lelőhelyünkön talált padlótegla is (61. kép 9.). A templommal kapcsolatban azonban valószínű, hogy a néphagyománnyal ellentétben nem klostorra, hanem inkább egyszerű falusi kis templomra gondolhatunk. A templom védőszentjéről, keresztelő Szt. Jánosról, akit a régi magyar nyelvben Szt. Ivánnak hívtak, nyerte a nevét is a falu.²¹⁶

A falu pusztulási idejére csak a régészeti adatokból tudunk következtetni, valószínűleg a XVI. századi harcok során pusztulhatott el. Ha hihetünk Pesthy tájékoztatásának, temploma, vagy legalábbis annak romjai még a XVIII. században is állt.

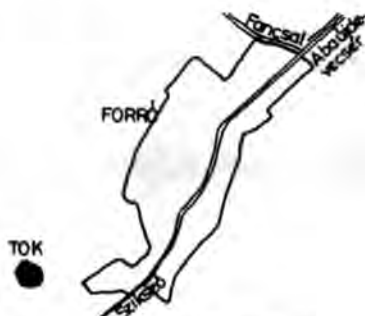
215. BML XXXII/7. Pesthy kéziratok helységnévtára, Abaúj

216. Kiss L., 1960. 51.

Szt. Iván helyzete némileg hasonló lehetett az általunk feltárt, a szendrői vár közelében feküdt Gacsalhoz. Gacsal is önálló kis falu volt a szendrői vár mellett, önálló temploma is volt, azonban egyszer sem szerepel az írásos forrásokban. Templomát, illetve annak romját még a falu pusztulása után is temetkező helyül használták a környékbeli falvak. Elképzelhető, hogy hasonló szerepet játszott Szt. Iván temploma is, ezért őrizhette meg az emlékét a faluénál jóval tovább a néphagyomány.

Tok

A lelőhely Forró határában a faluból a szőlőbe vivő Szőlősi dűlőút, egy patakocska és a termelészövetkezet baromfitelepe által határolt Tok nevű, kb. 25 ha-os táblában helyezkedik el (62. kép). A tényleges lelő-

62. kép. Toka elpusztult
középkori falu területén talált lelőhely

hely nagyon kicsi, kb. 2x2 méteres területű, a baromfiteleptől 300–350 méternyire fekszik. Ezen a kis lelőhelyen, amely valószínűleg szemétdög, vagy kemence volt (erre utalnak a lelőhely közvetlen közelében lévő, az eke által széthúzott égett, fekete rögök, paticsdarabok), nagyon sok egységes, XIII. századi cserépdarabot találtunk (63–67. kép).²¹⁷ A leletanyagot az anyag minősége, kiégetése és színe alapján két jól elkülö-

217. A leletanyag korának meghatározásában Holl Imre volt segítségemre.

níthető csoportra lehet osztani. Az egyik csoport általában rosszul kiégetett vörös, gyakran mállékony anyagú edénytöredékekből áll. A másikban inkább a szürkére égett, jobb minőségű edénydarabok dominálnak.²¹⁸ Mindkét csoporton azonos a díszítési mód: általában körömmel benyomkodott díszítés és bekarcolt vonal kombinációja. Egy palack töredéket (63. kép 8.) többsoros körömbenyomkodás díszít, a függőleges és vízszintes körömbenyomások váltják egymást. Egyes cserépdarabokon bekarcolt hullámvonal díszítéssel is találkozunk. A leletanyagban feltűnően sok a palacktöredék. Az előkerült cserépdarabokból egy csaknem ép kis fazekat is össze lehetett állítani (64. kép 1.). A tábla többi részén kevés, jellegtelen késő középkori cserépdarabot találtunk csak. Több helyen, főleg a domb patakhhoz közel eső aljában, égett fekete rögöket figyeltünk meg, házra utaló nagyobb foltot azonban sehol sem. A lelőhelytől kb. 100 méterre nyugatra befejeződik a szántás, azon túl legelő van, ahol hiába kerestük a középkori falura utaló további nyomokat.

Toka első okleveles említése 1221-ben történik,²¹⁹ ekkor *Tuka* faluból való Tamás tolvajlással vádolta *Abara* faluból való Mártont.²²⁰ 1333-ban Fancsal határjárásában említik Tokat.²²¹ 1358-ban II. Miklós egri püspök egy dézsma ügyben kiadott oklevélben említi *Thocat*, amely a forrói egyházhoz tartozott.²²² 1400-ban homo regiusnak jelölik egy Borsod vármegyei birtok beiktatáson *Toka*-i Lászlót.²²³ 1416-ban Tokát (*Thuka* possessionis in comitaneitate possessionis Forrow), Forróval és több más faluval együtt az Ónodi Czudar család kapta nova donatio-ként.²²⁴ 1440-ben a Czudarok elzalogosítják a Rozgonyiaknak, és 1470-

218. HOM ltsz.: 78. 46. 1–113., 114–202.

219. Váradi Regestrum 49. § (264), a Váradi Regestrum összeállítói így lokalizálják: Tuka-Toka, olim pagus in vicinitate Forró comitatu Abaujváriensi. Vö. *Györffy Gy.*, 1963. 151.

220. Tomas de villa Tuka impetiit Martinum de villa Abara pro furto.

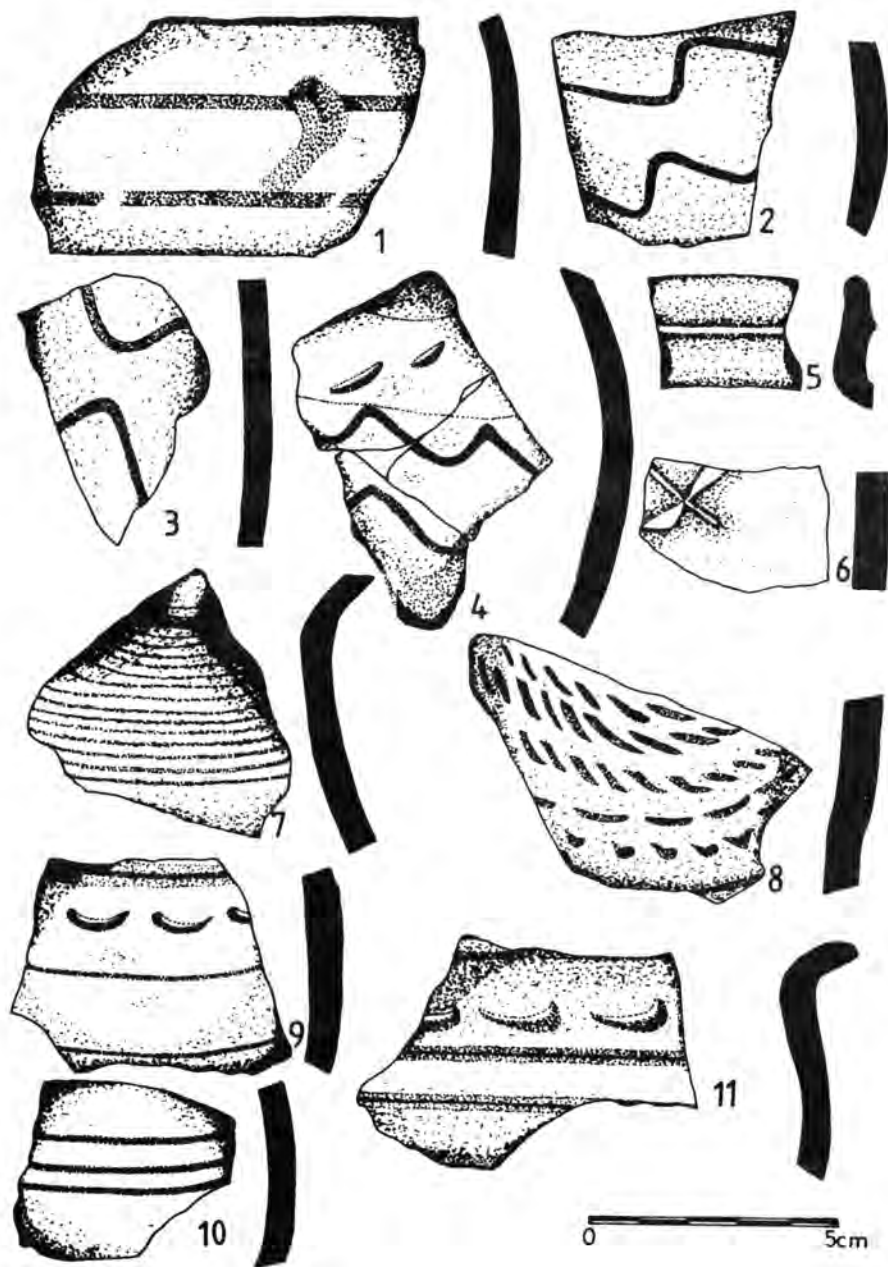
221. A. III. 56. Fancsal fekszik: inter possessiones Bakta, Popy, Fay, Dewcher, *Toka*.

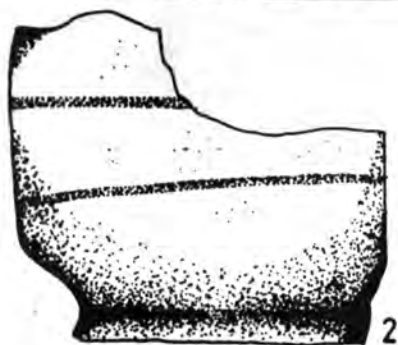
222. Egri Káptalani Levéltár M.e. 771., vö. *Molnár E.*, 1935. 158.: itt tévesen 1356-ra keltezik a fentebbi oklevelet.

223. HML. M.e. 917., Vö. *Sugár I.* 1980. 382.

224. MOL DI. 10416. vö. *Csánki D.*, 1890. I. 219.

63. kép. Tok. 1. Oldaltöredék. Barnásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt körbefutó hornyolt vonalakkal, kívül egy ujj vagy fésű elhúzott nyoma látszik. Átm.: 8,9 cm, XIII. sz., 78.46.181. 2. Oldaltöredék. Szürkésvörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, több sorban bekarcolt hullámvonal díszíti. Átm.: 5,6 cm, XII. sz., 78.46.183. 3. Oldaltöredék. Szürkésvörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, több sorban bekarcolt hullámvonal díszíti. Átm.: 5,4 cm, XII. sz., 78.46.183. 4. Oldaltöredék. Szürkésvörös szemcsés homokkal soványított, korongolt, két sorban bekarcolt hullámvonal, fölötté körömbenyomásos díszítés. A 63. kép 2–4. töredékek valószínűleg egy edényhez tartoznak. Átm.: 7,5 cm, XII. sz., 78.46.183. 5. Peremtöredék. Szürke, homokkal soványított, korongolt, enyhén behúzott. Belül körbefutó besímtott vonallal. Átm.: 4,2 cm, XII. sz., 78.46.128. 6. Fenéktöredék. Szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, kereszt alakú fenékbélyeggel. Átm.: 4,3 cm, XIII. sz., 78.46.195. 7. Palacktöredék. Vörösseszürke, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, korongolt, jól kiégetett, szűknyakú. Átm.: 6,7 cm, XIII. sz., 78.46.31. 8. Palacktöredék. Vörös, apró kavicsal soványított, korongolt, érdes felületű, sűrű, több soros, körbefutó körömbenyomásos díszítéssel. Átm.: 7,5 cm, XIII. sz. 78.46.42. 9. Oldaltöredék. Sárgásszürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Vállán körömbenyomásos és körbefutó bekarcolt vonalakkal. A nyak és a váll között körbefutó borda. Átm.: 6,5 cm, XIII. sz., 78.46.138. 10. Oldaltöredék. Barnásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, sűrűn bekarcolt vonalakkal. Átm.: 5 cm, XIII. sz., 78.46.177. 11. Nyaktöredék. Sárgásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt. Vállán körömbenyomásos és körbefutó hornyolt vonalakkal. Átm.: 7 cm, XIII. sz., 78.46.130.

0 5cm

64. kép. Tok. 1. Vörös homokkal, apró kavicsal soványított, kézikorongon készült edény. Kihajló, tagolt pereme alatt körömbenyomásos és körbefutó bekarcolt vonal díszítés van. sz.átm.: 8,2 cm, f.átm.: 7,4 cm, m.: 13 cm, XIII. sz., 78.46.1. 2. Fenék- és oldaltöredék. Vörös, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, körbefutó bekarcolt vonalakkal. Átm.: 9,3 cm, XIII. sz. 78.46.108. 3. Fenék- és oldaltöredék. Szürkés-vörös, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított. A fenék és az oldal összeillesztésének vonala jól látszik és kis mélyedést képez. Átm.: 8,9 cm, XIII. sz., 78.46.110.

ben a család kihaltával végleg a Rozgonyiak kezére került.²²⁵ Ezt követően már nincs okleveles adatunk Tokáról, nem szerepel a XVI. századi adóösszeírásokban sem. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a XV. század végén, vagy a XVI. század elején a vidékünket különösen sújtó hatalmi harcok idején pusztulhatott el, lehetséges, hogy lakossága a közeli Forrón keresett menedéket.

Az első katonai felmérésben *Dok* már csak mint patak és dűlőnév szerepel, ugyanazon a helyen, amelyet ma is *Tok*nak neveznek.²²⁶ A d-t hangváltás azonban a magyar nyelvben is előfordul, a németben pedig gyakori, nem kétséges tehát, hogy a két név azonos. *Lipszky* Repertoriumában nem szerepel Tok nevű dűlő Forró határában, a falutól nyugatra eső egész határrészt *Oskolaszer* néven említi. Nem szerepel Tok a második katonai felmérésen sem és a *Pesthy*-féle kéziratos helységnévtár sem említi ilyen nevű dűlőt Forró határában. *Oskolaszer* néven említi ezt az egész határrészt, mint ahogyan ez a mai térképeken is látható.²²⁷ A falu lakossága azonban ismeri és ma is használja a *Tok* elnevezést, erre a területre, sőt egy monda is fűződik hozzá. A faluban úgy tudják, hogy ezen a részen egy Tok nevű város volt, amely elsüllyedt. Ennek a városnak arany keresztje a föld mélyén rejlik, amelyet egy 18 éves legény szánt majd ki ökörfogattal.²²⁸

225. Az 1440-es elzálogosítás: Dl. 135524, 13532. Az 1470-es elzálogosítás: Dl. 15510, 16873, 16974. 16977, 17121, vö. *Csánki D.*, 1890. I. 224.

226. Első katonai felmérés XXII. 12.

227. Forró úrbérrendezési térképét sajnos sem az Országos Levéltárban, sem a Borsod Megyei Levéltárban, sem a faluban, illetve a Járási Földhivatalban nem találtam, így erről az értékes adatról ez esetben le kellett mondanom.

228. Szutorcsik József helybéli plébános közlése.

65. kép. Tok. 1. Oldaltörödékek. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, elhúzott körömbenyomásos díszítéssel. Átm.: 4,5 cm, XIII. sz., 78.46.133. 2. Peremtörödékek. Kívül vörös, belül szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, erősen kihajló, tagolt. Belül körbefutó besímitott vonallal. Átm.: 9,5 cm, XIII. sz., 78.46.116. 3. Oldaltörödékek. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, bekarcolt hullámvonal törökkel, vállán körömbenyomásokkal. Átm.: 4,5 cm, XII. sz., 78.46.183. 4. Oldaltörödékek. Barnásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, vállán körömbenyomásos díszítéssel. Átm.: 8,4 cm, XIII. sz., 78.46.136. 5. Nyaktörödékek. Sárgászöld, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, érdes felületű, vállán körbefutó, kétsoros körömbenyomásos díszítés. Átm.: 6,9 cm, XIII. sz., 78.46.38. 6. Peremtörödékek. Szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, tagolt. Átm.: 6,9 cm, XIII. sz., 78.46.114. 7. Vörös, apró kavicsal soványított, korongolt, kihajló perem törödéke. Vállán körömbenyomásos dísz, alatta körbefutó bekarcolt vonalak. Átm.: 8,5 cm, XIII. sz., 78.46.3. 8. Peremtörödékek. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, tagolt, belül besímitott, körbefutó vonallal. Átm.: 6 cm, XIII. sz., 78.46.14. 9. Peremtörödékek. Szürke homokkal soványított, korongolt, tagolt. Belül körbefutó, besímitott vonallal. Átm.: 5,6 cm, XIII. sz. 78.46.120. 10. Palacktörödékek. Vörösszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, széles nyakú, vállán körbefutó bekarcolt vonallal. Átm.: 8,2 cm, XIII. sz., 78.46.32. 11. Peremtörödékek. Vörösszürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló, tagolt. Átm.: 6,2 cm, XIII. sz., 78.46.119.

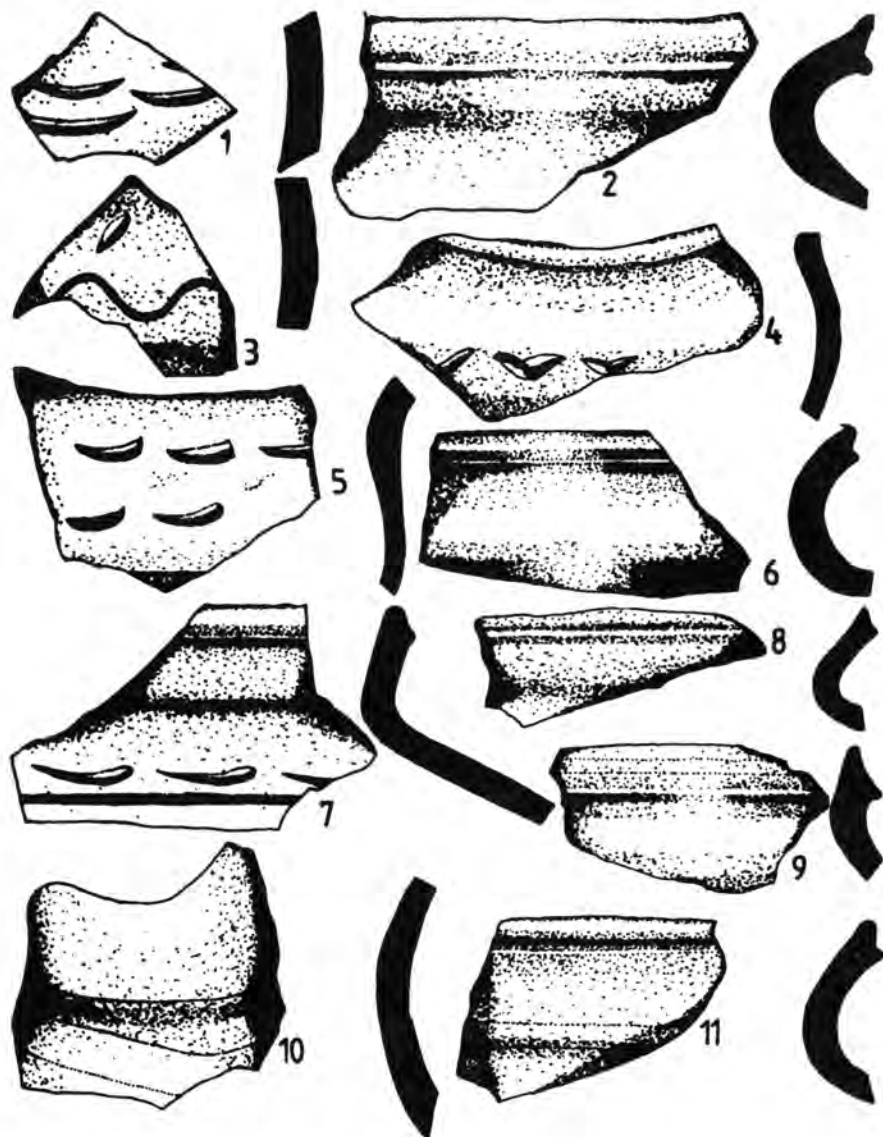
Toka falu neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynévet már a Dömösi Adománylevélben (1138, 1329)²²⁹ megtaláljuk egy Tolna megyei szolga nevéként: *Tuca*. Ugyanilyen alakban szintén személynévként a Várad Regestrumban is megtalálható. Ez a személynév talán a magyar toka testrésznévből magyarázható.²³⁰

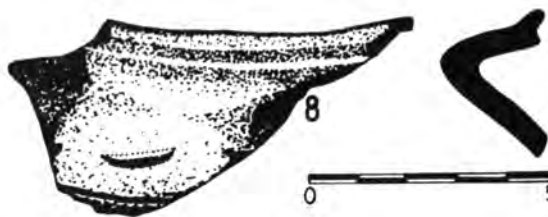
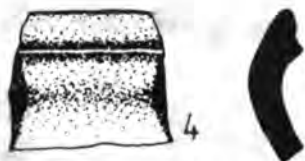
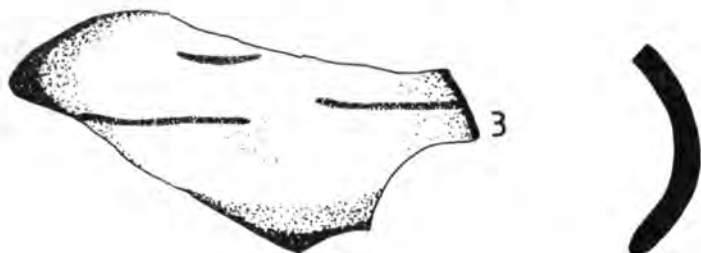
Valószínűnek látszik, hogy ez a kis falu az Árpád-korban magánföldesúri birtok volt, ezt támasztja alá a falu névadása is, feltehetően első birtokosa nevét viseli, hasonlóan annyi más Árpád-kori faluhoz.²³¹ Hogy a Czudarok előtt kik birtokolták nem tudjuk, de feltételezhető, hogy ez a

229. A Dömösi Adománylevél: *Knauz N.*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. 88/97.

230. Várad Regestrum 173. §. (216). A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára. Főszerk.: *Benkő Lóránd* III. k. 1976. 932. Toka a.

231. *Szabó I.* 1971. 136.

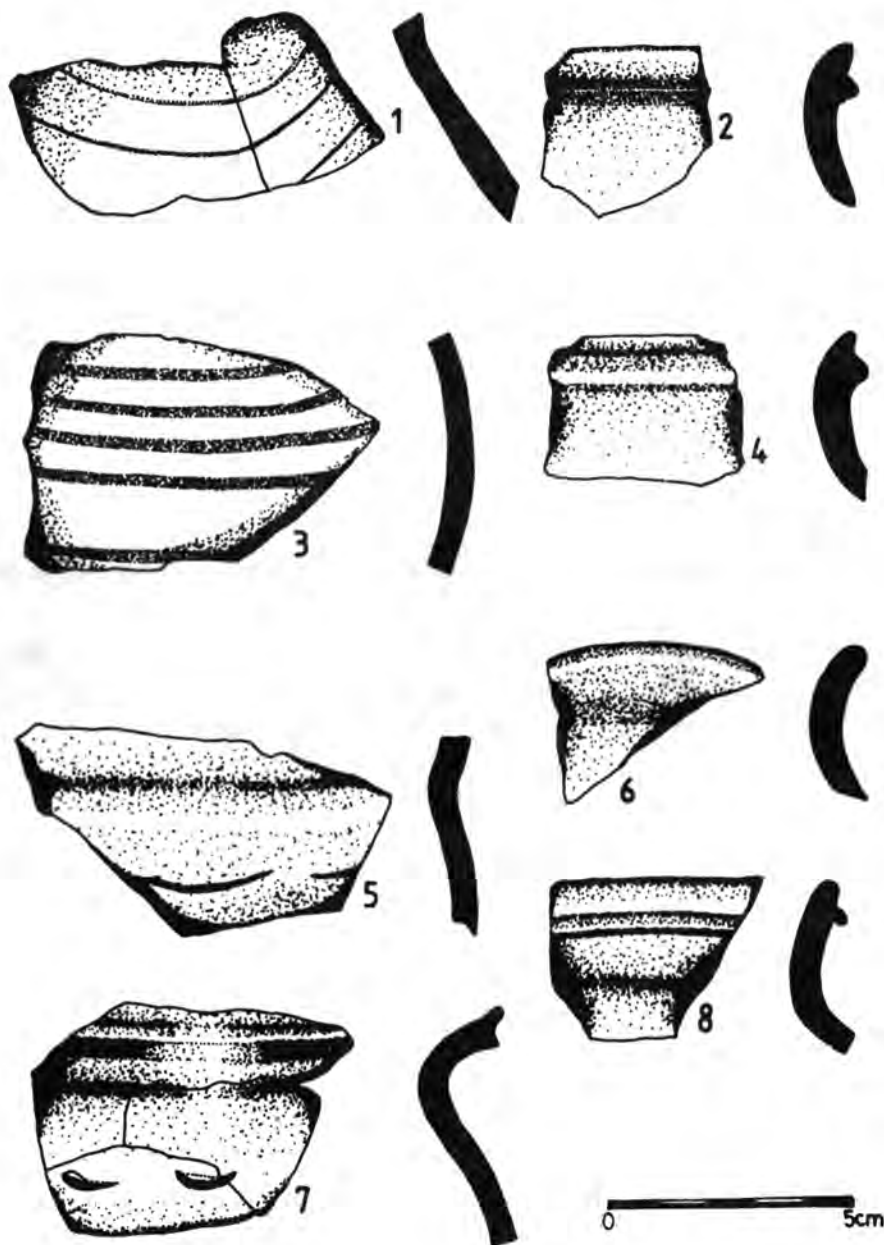

66. kép. Tok. 1. Edény oldaltöredéke. Sárgásszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, elnagyolt körömbenyomásokkal. Átm.: 5,5 cm, XIII. sz. 78.46.139. 2. Peremtöredék. Szürke, homokkal soványított, korongolt, erősen kihajló, enyhén tagolt. Átm.: 6,7 cm, XII. sz., 78.46.125. 3. Vörösszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, hasas korsó töredéke, elnagyolt körömbenyomkodással. Átm.: 9,4 cm, XIII. sz., 78.46.41. 4. Szürkésvörös, törésfelületében vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt edény, tagolt peremtöredéke. Átm.: 2,4 cm, XIII. sz. 78.46.30. 5. Vörös, apró kavicsal soványított, korongolt, kihajló, tagolt peremtöredék. Vállán körömbenyomásos dísz, alatta körbefutó, bekarcolt vonalak. Átm.: 6,2 cm, XIII. sz. 78.46.3. 6. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, érdes felületű, enyhén befelé hajló, tagolt peremtöredék, a peremen belül körbefutó, besímített vonal. Átm.: 7,4 cm, XIII. sz., 78.46.4. 7. Vörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt edény, enyhén kihajló, erősen tagolt pereme. Átm.: 4,1 cm, XIII. sz. 78.46.5. 8. Peremtöredék. Sárgásszürke, homokkal soványított, korongolt edény perem- és válltöredéke. A perem erősen kihajlik és tagolt. A vállon körömbenyomásos és bekarcolt vonaldíszítés van. Átm.: 8,4 cm, XIII. sz., 78.46.115.

család, amely Nagy Lajos idején szerzett ezen a vidéken birtokokat, ténylegesen már az 1416-os beiktatás előtt is birtokolta Toka földjét.

Régészeti adatok egyelőre csak a falu XIII. századi létéről tanúskodnak.²³²

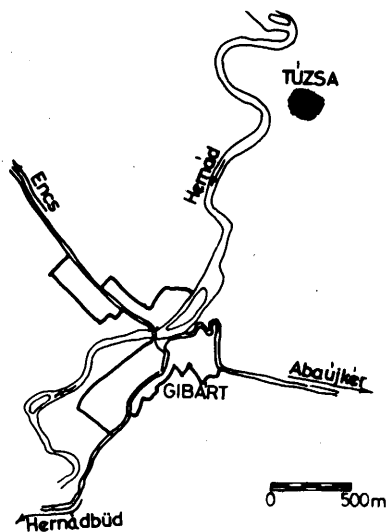
232. A településről egy rövid ismertetés már megjelent a HOMÉ. XX. (1981). 95–121.

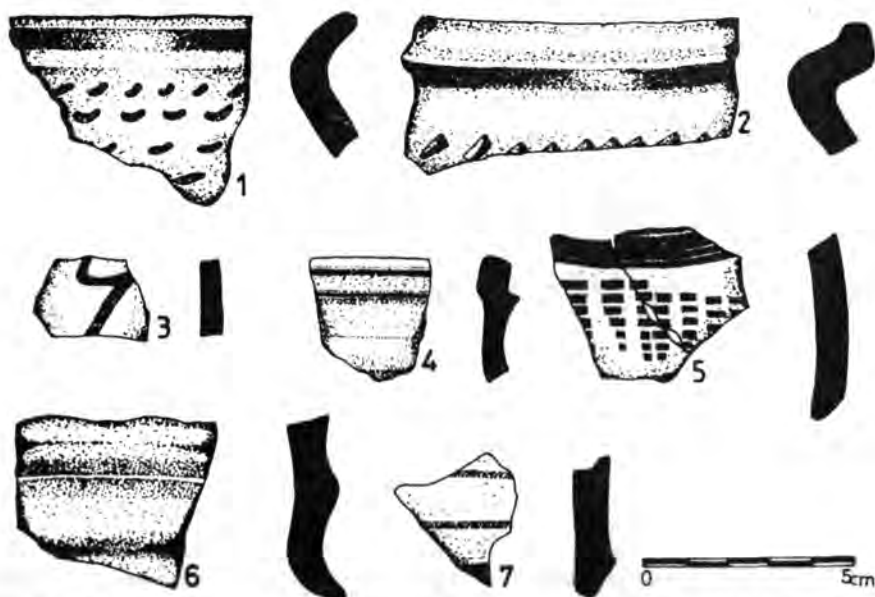
67. kép. Tok. 1. Vörösseszürke, szemcsés homokkal soványított, korongolt, érdes felületű palack válltörredéke, körbefutó bekarcolt vonal díszítéssel. Átm.: 7,6 cm, XIII. sz., 78.46.33. 2. Vörös szürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, kihajló peremtörredék. Átm.: 4,2 cm, XIII. sz., 78.46.7. 3. Vörös, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, hasas palack törredéke. Körbefutó, bekarcolt vonaldíszítéssel, belül jól látszanak a korongolás nyomai. Átm.: 8,6 cm, XIII. sz., 78.46.50. 4. Peremtörredék. Vörösseszürke, homokkal soványított, edény, enyhén kihajló, tagolt pereme. Átm.: 4,8 cm, XIII. sz., 78.46.123. 5. Nyaktörredék, sárgászürke, homokkal, apró kavicsal soványított, vállán elnyújtott körömbenyomásos díszítéssel. Kívül egy helyen erősen megégett. Átm.: 7,3 cm, XIII. sz., 78.46.131. 6. Szürkésvörös, szemcsés homokkal soványított, korongolt, enyhén kihajló peremtörredék. Átm.: 4,6 cm, XII. sz., 78.46.20. 7. Sárgászörös, törésfelületében szürke, apró kavicsal soványított, korongolt bögre, erősen kihajló peremtörredék. Vállán körömbenyomásos díszítés, hasán körbefutó bekarcolt vonal díszíti. Átm.: 7 cm, XIII. sz., 78.46.2. 8. Peremtörredék. Vörösseszürke, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, enyhén kihajló, tagolt. Átm.: 4,2 cm, XIII. sz., 78.46.121.

Túzsza

A lelőhely Gibárttól É-ra, a Hernád bal partján a nagy kanyarulatával szemben, a folyó partján álló romos kápolnától kb. 800 m-re fekszik (68. kép). Kiterjedése kb. 200x150 m. Leletanyaga vegyes, neolitikus és

68. kép. Túzsza elpusztult középkori falu területén talált lelőhely

69. kép. Tüza. 1. Edény peremtörödéke. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, erősen kihajló, több sorban körömbenyomások díszítik. Átm.: 6,5 cm, XII. sz., 82.19.1. 2. Edény peremtörödéke. Világosbarna, törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, vastag falú, enyhén kihajló. Belül mélyedés a fedő számára, kívül körömbenyomás díszíti. Átm.: 7,8 cm, XIII. sz., 82.19.3. 3. Edény oldaltörödéke. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, bekarcolt hullámvonal díszíti. Átm.: 2,9 cm, XI–XII. sz., 82.19.7. 4. Edény peremtörödéke. Barnásszürke, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, kívül-belül tagolt. Átm.: 3,5 cm, XIII–XIV. sz., 82.19.2. 5. Edény oldaltörödéke. Sötétszürke, szemcsés homokkal soványított, rosszul iszapolt, vastag falú, durva anyagú, körbefutó fésűsen bekarcolt egyenes vonal, alatta fésűvel beböködött díszítés. Átm.: 5,2 cm, X–XI. sz., 83.44.14. 6. Edény peremtörödéke. Szürkésfehér, szemcsés homokkal soványított, jól iszapolt, korongolt, simított, pereme belül enyhén lejt, tagolt. Átm.: 5,4 cm, XIV. sz., 83.44.1. 7. Edény oldaltörödéke. Kívül piros, belül és törésfelületében szürke, szemcsés homokkal soványított, érdes felületű, vastag falú, sekély, keskeny hornyolatok díszítik. Átm.: 3,4 cm XIII. sz., 83.44.17.

bronzkori cserepek is találhatók az Árpád-kori és késő középkoriak mellett (69. kép)²³³ Több paticsos, és egy helyen meszes, habarcsos foltot, talán épület nyomát is megfigyeltük.

233. HOM ltsz.: 82.10. 1–34.; 83.44. 1–37.

Minden bizonnyal a mi lelőhelyünkhöz kapcsolhatók a Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattárában szereplő, Gibárttól É-ra, a Hernád kanyarban előkerült leletek is. A helyszíni szemle megállapította, hogy a folyó rendszeresen mos itt ki őskori sírokat és tűzhelyeket. A bejelentő elmondta még azt is, hogy régebben, a háború előtt, szántás közben egy cserépfazekat találtak itt arany pénzekkel, amelyet az ispán tett el. Ha hihetünk a bejelentőnek, az érelelet bizonyára a középkori Tűzsához kapcsolható, az őskori sírok és tűzhelyek pedig a területén egykor élt neolitikus és bronzkori telephez.

Tűzsát 1288-ban említik először, a Bárca nembéli Bárcaiak perében, akik területét birtokolták: *Tusa*,²³⁴ *Thusa*,²³⁵ *Tussa*,²³⁶ *Tusa*.²³⁷ 1300 körül *Thusa*-i Miklós jobbágyait említik.²³⁸ 1300-ban Bárcai Elias *Tusa*-i örökölt részét Enoch özvegyére és fiaira hagyja.²³⁹ 1302-ben a Bárcaiak kölcsönösen hatalmaskodnak egymás *Tusai* birtokain.²⁴⁰ 1303-ban Bárcai Moita fiai osztoznak *Feltusa* et *Oltusa* birtokaikon.²⁴¹ 1311-ben Monaji György hitbér megváltása fejében átengedi *Tusa*-i részét a Bárcaiaknak.²⁴² 1320-ban Bárcai Heruch *Tusa*-i birtokát Lach és Donch között osztják fel.²⁴³ 1321-ben Moys fiai *Tusa*-i részüket elzálogosítják 10 évre Lachnak és testvéreinek.²⁴⁴ 1340-ben Rádi Fábián panaszt emel Vizsolyban Izsép nádori albíró előtt, hogy Dach, *Tusa*-inak fia, a *Tusan* termett gabonáját elvitte.²⁴⁵ 1398-ban Felsőbarcai Mátyás fia Péter és Alsóbarcai Kelemen fia László tiltakoznak, hogy Zsigmond *Tvzat* más abaúji birtokokkal együtt Péter mester székely ispánnak adta új adományul.²⁴⁶ 1402-ben Felsőbár-

234. DI. 83142, W. IX. 481-2., vö. Györffy Gy., 1963. 152.

235. DI. 75246, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

236. DI. 75166, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

237. DI. 75151, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

238. DI. 75156, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

239. DI. 60149, H. VII. 301, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

240. DI. 83155, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

241. DI. 83156 a, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

242. DI. 83163, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

243. A. I. 583, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

244. H. V. 97, vö. Györffy Gy., 1963. 152.

245. A. IV. 44.

246. Zsigmond kori I. 5613.

cai Mátyás fia Péter tiltakozik Abaúj vármegye alispánja és 4 szolgabírája előtt az ellen, hogy Pere és *Tusa* nevű birtokain lakó jobbágyait a Boldogkői vár várnagyai megverték, megsebesítették, és tőlük zálogot vettek, aminek következtében a falu elhagyott lett.²⁴⁷ 1403-ban Zsigmond a hűtlen Alsóbarcai Kelemen fia László és Antal fia Miklós *Tusa* birtokon lévő részeit új adományként Chebi Istvánnak adja.²⁴⁸ 1404-ben a Felsőbarcaiak tiltakoznak az ellen, hogy Zsigmond új adományul adta *Thuza* és más Abaúj vármegyei birtokrészeit István borsodi nemesnek.²⁴⁹ Még ez évben alsóbarcai Kelemen fia László elzálogosítja *Thusa* birtokon lévő részeit.²⁵⁰ 1406-ban az új adományos Chebi István és a zálogbérő Solyum (dictus) István pereskedik *Tusa* birtok felén.²⁵¹ 1407-ben a Felsőbarcaiak újra tiltakoznak *Tuza* eladományozása miatt.²⁵² 1410-ben Zsigmond utasítja Abaúj megye ispánját, hogy Barcai Mátyus fiait és ezek unokatestvéreit védelmezze meg mindazoktól, akik *Thusa* birtoklásában háborgatják őket.²⁵³ Szerepel Tuzsa Abaúj vármegye 1427-es összeírásában, tévesen *Ihusa* alakban.²⁵⁴ Említik *Thwsat*, 1451-ben²⁵⁵ és 1453-ban, *Twsa*.²⁵⁶ 1456-ban a Hangácsi család kapja a királyi adományt *Tusat*.²⁵⁷ 1471, 1483–84-ben újra a Barcaiakat említik Felső-*Tuzsa* birtokosaiként.²⁵⁸ 1486-ban Czeke János és Monay Domokosné eladja *Túzsai* részét, 40 Ft-ért.²⁵⁹ *Thwsan* az 1531-es dikális összeírás szerint 6 porta van. 1552-ben *Thwsa* nemeseké (nobilium) és 5 portája van. 1552-es dézsmajegyzékben *Thusaról* csak a kifizetett összeget jegyzik fel, a jobbágyokat nem. 1553-ban *Thwsa* nemeseké, 5,5 ép, 2,5 zsellér, 0,5 deserta (elhagyott) porta és

247. Zsigmond kori II. 1536 „predictae possessiones desolate facte sunt”.

248. Zsigmond kori II. 2764.

249. Zsigmond kori II. 3002.

250. Zsigmond kori II. 3433., 3465.

251. Zsigmond kori II. 5126.

252. Zsigmond kori II. 5779.

253. Zsigmond kori II. 7478.

254. *Thallóczy L.*, 1879. 17., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 219.

255. MOL DI. 14464., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 219.

256. MOL DI. 14612., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 219.

257. MOL DI. 18420., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 226.

258. *Máriássy It.*, vö. *Csánki D.*, 1890. I. 222.

259. *Tört. Közl. Abaúj-Torna III. 1912. 2. sz. 76.*

1,5 curia nobilitaria, nemes porta van benne. 1557-ben és 1564-ben *Thwsa* nemeseké, 3,5 portát írnak össze itt. 1565-ben *Twsan* ismét 3,5 portát találtak. 1566-ban *Thwsa* 4 portát bír. 1567-ben *Thusa* teljesen leégett (totaliter combusta), 5 új ház áll benne. 1570-ben *Thwsa* nemeseké, megjegyzik róla, hogy 1567 óta teljesen leégett állapotban van, 3 ép, 5 fél és 3 zsellérportát írnak össze benne. 1572-ben *Thwsa* nemeseké, 1 ép, 1 fél és 4 negyed portát bír. 1578-ban *Thwsan* amely nemeseké, 8 negyed és 5 zsellérporta van. 1582-ben *Thusa* Monaky Jánosé és más nemeseké, 2 fél, 2 negyed, 10 zsellérporta van benne, 3-at pedig elhagytak. 1588-ban *Tussa* Monaky Jánosé, 6 negyed, 7 zsellérporta van benne, haláleset és elvándorlás miatt 6 ház áll üresen.²⁶⁰ 1590-ben *Thusan* 13 házat írnak össze. 1596-ban *Thusa* Barcay Lászlóé, 2 fél, 1 negyed porta van benne, 5 ház üresen áll. 1599-ben *Thusa* desolata, elhagyott falu. 1600-ban és 1601-ben *Thusa* nem dikálható. 1602-ben *Thusan* 3 házat találtak. 1603-ban *Thusan* 1604-ben *Thwsan* 1605-ben *Thusan* 1 ház állt. 1608-ban *Thusa* a felső-cécei református egyház leányegyháza volt.²⁶¹ 1609-ben *Tusan* 0,5 portát írnak össze. 1610-ben *Twsan*, 1618-ban *Tuzan*, 1620-ban *Thuzan* egy negyed jobbágy és egy negyed zsellérportát írnak össze. Az 1630-as összeírás *Tusan* már csak egy negyed zsellérportát említ, 1635-ben *Thusan* ugyanez a helyzet. 1635-ös második összeírás név szerint két zsellért említ *Thusaról*, akik egyenként 15 dénárt fizetnek. Tuzsát utoljára az 1715-ös összeírás említi mint teljesen elpusztult falut. *Borovszky Samu* szerint azonban 1647-ben még törvény is megemlékezik róla.²⁶² Jelöli Tuzsát *Lipszky* és a múlt századi kéziratos térképek is, körülbelül oda, ahol a leőhelyünk van.²⁶³

A *Túzsza* helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, az alapjául szolgáló személynévet a nyelvészek szláv eredetűnek tartják.

A falu, mint az a fentebbi adatokból kiderül a Bárcai család birtokában volt, több más, abaúji és sárosi faluval együtt. 1596-ban említik utoljára a Bárciak itteni birtoklását.

260. BML XXXII/7. Dica, Abaúj, „deserta domus propter mortem et transmigrationem 6”

261. *Kemény L.*, 1915. 61.

262. *Borovszky S.*, 515.

263. *Lipszky J.*, 1803. Tab. XXX. Quad. 5.; BML U. 4.u. 117.

Pusztulásának pontos idejét nehéz meghatározni, annyi azonban biztos, hogy 1567-ben teljesen felégették minden bizonnyal a törökök, akiknek ez évi pusztításáról meggyeszte tudunk. Ha ez a pusztítás nem is volt végzetes a falura nézve, hiszen láttuk, hogy XIV. századi hatalmasodást is túlélte, az biztos, hogy ez időtől kezdve lakossága fokozatosan csökken, egyre kevesebb az ép jobbágyporta. Lassú haldoklása az 1635 utáni években fejeződhet be. Az 1715-ös összeírás még mint elpusztult falut tartja nyilván, ami arra utal, hogy ha ekkor már nem is lakták területét, a környékeliek még emlékeztek rá, mint falura. Vizsgált falvaink közül Túzsza az egyik leghosszabb életű.

Nincs adatunk templomának Árpád-kori meglétéről, 1341-ben azonban már valószínűleg állt,²⁶⁴ hiszen ekkor papját említik és 1608-ban valamilyen formában léteznie kellett, mert mint Felsőcéce leányegyházát tartották számon. A templom maradványa is lehet a terepbejárásunk során talált meszes, habarcsos, köves terület.

264. A IV. 88.: Detrik sacerdos de Tusa

B) RÉGÉSZETILEG AZONOSÍTHATATLAN FALVAK

Gálya

A helynév Hernádvécese határában, ettől Ny-ra, egy nagyrészt erdő borította hegy nevéként él (70. kép). A területen csak szórványos őskori cserepeket találtunk. Nem találtunk középkori lelőhelyet sem a Gálya hegy Ny-i, sem a K-i aljában folyó patakok partján. Gályát 1221-ben említik először egy poroszló nevében, aki az egri püspök nevében egy dézs-

70. kép. Gálya elpusztult középkori falu nevét őrző terület

maügyben jár el, villa *Galya* alakban.²⁶⁵ 1332-ben *Galya* földjét Vécse területéből kiszakítják, Vécsei Chepan a Kalsaiaknak adta. A határjárás során területét elválasztják Vécse területétől.²⁶⁶ A település nem szerepel többé az írásos forrásokban. *Pesthy* Hernádvécse határában szántóként említi Gályát,²⁶⁷ így jelöli területét a múlt századi kéziratos térkép is, Pusztaradvány határában.²⁶⁸

A Gálya helynév eredete valószínűleg a szlovák *hola* 'fátlan füves hegy, havasi legelő' köznévre vezethető vissza.²⁶⁹ Gálya pusztulásának pontos idejére sem a régészeti, sem az írásos adatokból nem tudunk következtetni. Amennyiben önálló település volt egyáltalán, valószínű, hogy a XIV. század folyamán az általános pusztásodási folyamatban néptelenedett el. Nincs kizárva azonban az sem, hogy soha nem volt önálló település, hanem Vécse, ma Hernádvécse részét képezte és területének elkülönítésére csak az 1332-es adományozással kapcsolatban volt szükség. Ennek nem mond ellent a településrész önálló neve sem, hiszen a más falvak határai között álló, önálló nevű településre vagy birtok részre van példa a megye területéről (lásd Papi), és az ország más területéről is.²⁷⁰

Gata

A helynév a Gibártról Hernádbüdre vezető út jobb oldalán, kb. 1 km-re Hernádbüdtől, közvetlenül a Hernád szakadékos partján, *Gata-part*, és efölött egy nagyobb hegy neveként él (*71. kép*) A *Gata-part* füves legelő, itt nem találtunk leleteket. A *Gata*-hegyen végzett terepbejárás során nagy kiterjedésű bronzkori települést, barlangi medve fogat és egy háromszögletű, feltehetőleg a paleolitikumból származó pattintott kő-

265. Váradi Regestrum 373. §. (275)., vö. Györffy Gy., 1963. 84.

266. DI 2718, A. II. 590–1., vö. Györffy Gy., 1963. 84.

267. BML XXXII/7. Pesthy kéziratos helységnévtára, Abaúj

268. BML U. 241.

269. Kiss L., 1960. 232.

270. Szabó I., 1966. 120.

71. kép. Gata elpusztult
középkori falu nevét őrző terület

baltát találtunk. Ezt a területet már a múlt század óta bronzkori földvárként tartják nyilván.²⁷¹

1262-ben *Gutha* elpusztult falunév, amelyet István ifjabb király Aladár királynéi tárnokmesternek ad a forrói uradalommal együtt.²⁷² 1273-ban IV. László visszaadja Aladár mesternek, mert V. István korábban visszavette tőle.²⁷³ 1294-ben Kelecsény határjárásában említik *Gothafeldet*.²⁷⁴ 1327-ben *Gatha* Forrai Jakab fiai, János és Jakab birtoka, Büd határjárásában említik.²⁷⁵

A falu többé nem szerepel a forrásokban. Nem említi ezt a helynevet sem *Lipszky*, sem *Pesthy*, mint ahogyan a kéziratok térképek sem. Nem ismerik a modern térképek sem, viszont a faluban ma is ismert és használatos ez a helynév.

A Gata helynév pusztá személynévből keletkezett, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév német eredetű.²⁷⁶ *Gata* 1262-ben, amikor megjelenik a forrásokban, már pusztá falu, feltehetőleg a tatárjárás során pusztult el, és többé nem is települt újjá. Területe mint birtok

271. *Borovszky S.*, 467.; A Gata-árokban azonban keltának meghatározott leleteket is találtak a múlt században. *Borovszky S.*, 471.

272. *DI.* 824., *W VIII.* 34., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 85–86.

273. *W IX.* 10., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 85–86.

274. *Dókus levéltár*, *W V.* 105., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 85–86.

275. *MOL DI.* 5988, vö. *Györffy Gy.*, 1963. 85–86.

276. *Kiss L.*, 1960. 231.

szerepel még 1327-ig a forrásokban. Az egyik legkorábban elpusztult település falvaink közül, eredeti területe valószínűleg közvetlenül a Hernád partján lehetett, és ezt a folyó azóta már elpusztította.

Gyanda

A helynév a Homrogról Tomorra vezető út jobb oldalán, Tomortól DNy-ra, Gyanda, Gyandahíd alakban él (72. kép). A területen nagy kiterjedésű, kb. 150x300 m-es bronzkori lelőhelyet találtunk, sok paticsda-

72. kép. Gyanda elpusztult középkori falu nevét őrző terület

rabbal, nagy égett fekete foltokkal, amelyek valószínűleg házak nyomai.²⁷⁷ Középkori településnyomokat azonban nem találtunk. A területen már korábban is gyűjtöttek bronzkori leleteket.²⁷⁸ Ismeri ezt a lelőhelyet már a múlt századi kutatás is,²⁷⁹ ekkor egy díszítetlen agyagedényben 219 db bronzpityke került elő itt.²⁸⁰ Az Árpaszer-dűlőben, amely a Gyanda-dűlő folytatásában, Tomor felé terül el, középkori leleteket is találtak (XIV. sz., XVII–XVIII. sz.), ezeket azonban valószínűleg nem tekinthetjük Gyanda elpusztult középkori falu régészeti nyomainak. A te-

277. HOM I. sz.: 79.32. 1–48.

278. HOM I. sz.: 72.9. 1–14.

279. Csoma J., 1890. 18.; Borovszky S., 299.

280. Csoma J., 1890. 51.; Szendrei J., 1888. 350.

rület másik neve ugyanis Ófalu, és a mai Tomor közvetlen közelében fekszik, így feltehetőleg ezek²⁸¹ inkább a középkori és újkor eleji Tomor leletei.

Gienda 1222-ben szerepel először az írásos forrásokban, neve egy Újvár megyei vádló nevében tűnik fel.²⁸² 1279-ben *Gendat* IV. László Lőrinc fia Miklós zólyomi ispánnak adta.²⁸³ Papját és tizedét 1332, 1334, 1335-ben említik.²⁸⁴ 1351-ben *Gendat* Miklós nádor Iváni Chamaz fia Lőrinc ellenében Vadászi Lökös fia Lászlónak ítéli oda.²⁸⁵ 1381-ben Garai Miklós nádor Vadászi János fiainak kérésére Laky Lyukát és Laky Beke fia Jánost eltiltja *Gyanda* erőszakos használatától.²⁸⁶ 1387-ben István nádortól Papy Dezső fia László meghatalmazott által azt kéri a Vadásziak, hogy Laky Jánost tiltsa el *Gyanda* falujuk elfoglalásától.²⁸⁷ Még ez évben István nádor előtt újra tiltakoznak Vadászi János fiai *Gyanda* elfoglalása miatt.²⁸⁸ 1392-ben Felvadászi János fiai ismét tiltakoznak a jászói konvent előtt *Gyanda* birtok elidegenítése miatt.²⁸⁹ 1427-ben Nyomári Lászlónak 15 portája van, *Gendan*.²⁹⁰ 1446-ban a Puky család levéltárában van *Gyandát* illető oklevél.²⁹¹ 1449-ben a Verebélyi család formál jogot Gyandához.²⁹² Említik Gyandát 1473-ban,²⁹³ 1477-ben Borsodhoz számítják.²⁹⁴ 1523-ban Gyandán a Tomoriak birtokolnak új adományosként.²⁹⁵ 1531-ben *Gyanda* nemeseké, 10 porta van benne, hódoltsági terület. 1552-ben *Ghyandan* Reghi Kelemennek 7 portája van, hódoltsági terület.

281. HOM ltsz.: 73.7. 8–26.

282. Váradi Regestrum 201.§. (279)., vö. Györffy Gy., 1963. 90.

283. DL. 76998., vö. Györffy Gy., 1963. 90.

284. Györffy Gy., 1963. 90.

285. Zichy okm. t.3. köt. 1–6., 4.

286. Zichy okm. t.4. köt. 166., vö. Puky A., 1910. 261.

287. Zsigmond kori I. 286.

288. Zsigmond kori I. 287.

289. Zsigmond kori I. 2532.

290. Thallóczy L., 1879. 174.

291. Puky A., 1910. 261.

292. MOL DL. 14269., vö. Csánki D., 1890. I. 234.

293. Csánki D., 1890. I. 208.

294. Csánki D., 1890. I. 208.

295. Somossy Cs. lt., vö. Csánki D., 1890. I. 233.

let.²⁹⁶ Ez évben a gabona dézsmajegyzék is említi *Gyandat*. 1553-ban *Gyanda* nemeseké, 8,5 ép, 6,5 zsellérporta, 1 nemesi kúria, és elhagyott porták is vannak benne. 1557-ben *Gyandan* Reghy Kelemennek 10 portája van. Az 1558-as dézsmajegyzék 17 adózó parasztot ír össze *Gyanda-Giandan*. 1560-ban *Gyanda* dézsmáját Bebek György hatalmaskodva beszedette és saját gagyí várába vitette. 1564-ben *Gyanda* nemeseké, 2,5 porta van benne. 1565-ben és 1566-ban *Gyanda* nemeseké, 2,5 porta van benne. 1567-ben *Gyanda* teljesen leégett (totaliter combusta), elhagyott falu. 1570-ben elpusztult faluként említik,²⁹⁷ amely a törökök 1567-es támadása óta üresen áll. 1572-ben *Gyandat* leányegyházként említik, a faluban nincsenek porták. 1582-ben *Gyanda* nemeseké, elhagyott. 1588-ban *Gyanda* nemeseké. 1596-ban *Giandat* azok között a falvak között sorolják fel, amelyekben nincsenek porták.

Jelöli *Gyandát* az első katonai felmérés térképe is, nevét Jándá névalakra torzítva.²⁹⁸ *Gyándát* pusztaként említi *Lipszky*,²⁹⁹ *Fényes* lakott pusztaként beszél róla.³⁰⁰ Szerepel a *Gyanda* helynév Tomor és Hangács kéziratos térképén is.³⁰¹

Pesthy Frigyes így ír *Gyandáról*: „Nevezetes . . . *Gyanda* pusztája hol az 1805 évbe a templom helye s fundamentoma találtatott hogy ott valaha helység volt tanúsítja az ott talált több rendbeli épületeknek helyei – gödrös hely s szakadékok vannak felette hol pince s más egyéb lehetett, mely most kopár terméketlen s atalaba haszonvehetetlen hely.”³⁰²

Gyanda–Genda helynévpusztája személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév egy török *Yandi-* az aki visszatér szóból származhat.³⁰³

Gyandával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy vajon az elpusztult települések nevét megőrző helynevek a falu tényleges helyén, vagy annak határán belül valahol maradtak-e ráuk? Miért nem találjuk egy hosszan

296. BML XXXII/7. Dica és Dézsma, Abaúj

297. *Gyanda nobilium totaliter circa festum beati Georgii in anno 1567. per turcas desolata.*

298. I. kat. felm. coll. XI. sect. 11.

299. *Lipszky J.*, 1803. 221. Tab. II. quad. 42.

300. *Fényes E.*, 1851. II. 62.

301. BML U 697, 698, 286.

302. BML XXXII/7. *Pesthy* kéziratoss helységnévtára, Abaúj

303. *Kiss L.*, 645.

élő, templomos település nyomát a fennmaradt nevével jelölt területen, ahol pedig mezőgazdasági művelés is folyik, amely régészeti bejárást lehetővé teszi. Valószínűtlen, hogy a hosszas művelés tette tönkre a középkori falu objektumait. Annál is inkább, mivel Pesthy adatai szerint, mint láttuk, 1805-ben még látszottak a templom és a település nyomai, még-hozzá olyan helyen, amely az adatközlő szerint művelhetetlen, hasznavehetetlen hely volt. Ez a leírás nem illik rá a most Gyandának nevezett dűlőre. Hangács kéziratos térképén a Kereszt patak völgyében szerepel azonban egy *templom oldal* helynév, amelytől É-ra jelölik Gyanda pusztá határát. Erre a területre jobban ráillik a *Pesthy*-féle leírás, de mivel ez is erdős, füves terület, terepbejárással nem tudjuk megállapítani, hogy itt volt-e a középkori falu. Az viszont biztos, hogy nyomát a ma Gyandának nevezett területen nem találtuk meg.

Az adóösszeírásokból világosan kitűnik, hogy Gyanda az 1567-es török támadáskor pusztult el, területére többé nem települtek. Mint láttuk templomát még 1572-ben, a falu pusztulása után is említik, hasonló helyzetben lehetett tehát, mint Papi, esetleg Szt. Iván temploma.

Kácsik

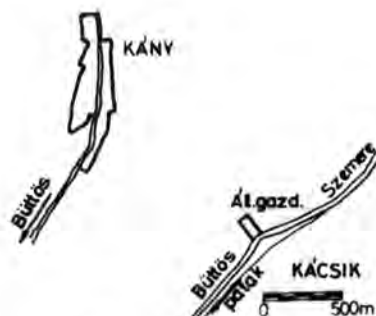
A helynév Büttöstől kb. 3 km-re ÉK-re, Kácsik pusztá formában maradt fenn (73. kép). A területen legelő van, így terepbejárással nem tudtuk megállapítani a középkori falu helyét. 1272-ben V. István *Kachuz*-i nemeseknek adja Teresztene földjét.³⁰⁴ 1319-ben *Kathun* Buzita tartozékként Cordus Miklós fia János birtoka.³⁰⁵ 1397-ben a jászói prépost előtt Csirke Péter Katalin nevű leánya, mivel a pataki Szt. Anna kolostorba vonul, a leánynegyed címén neki járó részt *Kachyk*-birtokból testvérének és buzitai Kardos Miklós fia Istvánnak adja.³⁰⁶ 1408-ban *Kwchik*-i Kelemen fia Péter tanúként szerepel.³⁰⁷ 1427-ben *Kwchyk* a Himiek birto-

304. Dl. 76193., Zichy okm. t. I. 28., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 100.

305. A. I. 495. vö. *Györffy Gy.*, 1963. 100.

306. Zsigmond kori I. 4992.

307. Zsigmond kori II. 4949.

73. kép. Kácsik elpusztult
középkori falu nevét őrző terület

ka.³⁰⁸ 1459-ben hűtlenség miatt elvesztik a Kardos és Radványi családtól *Puzthakachyot*, több más birtokukkal együtt.³⁰⁹ 1463-ban a Radványi és a Magyar család birtokaként *Kachykot* faluként említik.³¹⁰ 1469-ben *Kochyk* alio nomine Polyankalwa inter metas possessionis Bozinka a Bozinkaiak és a Dobiak birtoka.³¹¹ 1486-ban a Magyar család itteni birtoklásáról hallunk,³¹² pusztaként említik Kácsikot.

A falu többé nem szerepel az írásos forrásokban, sem a XVI. sz.-i adóösszeírásokban. *Lipszky* Buzitától délre jelöli.³¹³ *Pesthy* Buzitánál és Büttösnél is említ Kácsik nevű szántóföldet, rétet.³¹⁴ Szerepel Kácsik Krasznokvajda kéziratos térképén is.³¹⁵ A *Kácsik* helynév eredete tisztázatlan. Talán török?

Mint láttuk a település nevének olvasatában nagyfokú bizonytalanság tapasztalható. Kérdéses, hogy az Árpád-kori és a későbbi adatok ugyanarra a településre vonatkoznak-e. Sajnos nem állnak rendelkezésünkre régészeti adatok, amelyekből legalább hozzávetőlegesen megállapíthatnánk a település élettartamát. Az 1469-es adatból kitűnik, hogy

308. *Thallóczy L.*, 1879. 173.

309. MOL DI. 15412., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 209, 229.

310. *Csánki D.*, 1890. I. 209, 229.

311. *Csánki D.*, 1890. I. 209.

312. MOL DI. 19105., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 209., 229.

313. *Lipszky* 1803. Tab. XXX. quad. 3.

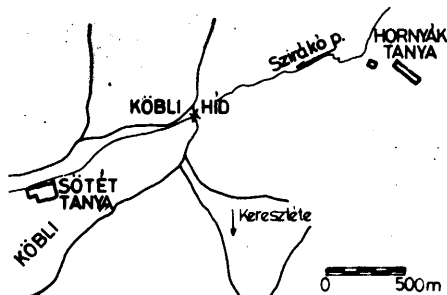
314. BML XXXII/7. *Pesthy* kéziratosa helységnévtára. Abaúj

315. BML U. 136.

Kácsik ekkor Buzita határai között feküdt. A falu pusztulásának idejére csak következtetni tudunk, mivel ezzel kapcsolatban a források ellentmondásosak. Fentebb láttuk, 1459-ben már Pusztakácsikként, 1463-ban és 1469-ben azonban faluként említik, majd 1486-ban újból pusztaként szerepel. Ezekből, valamint hogy a későbbi időkben nincs írásos dokumentum róla, valószínűnek látszik, hogy a XV. század második felében pusztulhatott el, talán éppen az ekkor lezajlott hatalmi harcok során.

Köbli

A helynév Viszló határában, kb. 3 km-re ÉK-re, *Köbli híd* alakban él (74. kép). A területen legelő és erdő fekszik, amely terepbejárásra alkalmatlan.

74. kép. Köbli
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

Köblit 1299-ben említik először, akkor Balog nembéli Oth fia Henrik és Tekus fia István pereskedik *Kubylin*.³¹⁶ 1347-ben határjárásban említik *Kublít*.³¹⁷

1409-ben Zsigmond Özdögei Pálnak, volt szlavóniai bánnak adja más tornai, abaúji, zempléni és gömöri faluval együtt *Keblyt* is.³¹⁸ Még ez évben Zsigmond megtiltja a dikátoroknak, hogy Özdögei Pál birtokain,

316. F. VII/4. 245., vö. Györffy Gy., 1964. 115.

317. Kubinyi A., II. 149, 152., vö. Csánki D., 1890. I. 174.

318. Zsigmond kori II. 6636.

köztük *Kwblin*, a jobbágyoktól a kamara hasznát szedjék.³¹⁹ 1410-ben az egri káptalan beiktatja ide Özdögei Pált.³²⁰ Még ez évben említik *Keblyt* Sarnow birtok határjárásában.³²¹ 1447-ben egy Borsod megyei határjárásban homo regiusként szerepel *Kewbelkwi*-i Balázs.³²² Említik *Kewblyt* 1469-ben,³²³ 1476-ban Abaúj megyéhez számítják Köblit.³²⁴ 1559-ben a borsodi Köblit eladják Mágócsy Gáspárnak és Tamásnak.³²⁵ 1568-ban Kehnec Németi bor dézsmájában említene egy *Köbly* András nevű embert, akinek ott szőlője van.³²⁶ 1598-ban a Balajti család itteni részeit említik.³²⁷ 1639-ben, 1640-ben és 1666-ban a Borsod megyei Köbli pusztá használatától tiltják a szomszédokat.³²⁸ Nem jelöli Köblit sem az első katonai felmérés térképe, sem *Lipszky*. Szerepel viszont Viszló kézíratos térképén azon a részen, amelyet ma is Köbli néven ismernek a helybéliek.³²⁹

A Köbli helynév a magyar *köböl* kút vagy forrás gödrének kibélelésére való korhadt, odvas bélű vagy kivájt mindkét végén nyitott fatörzsképzős származéka.³³⁰ A helynév eredetét igazolja a falu fekvése is, most is vízenyős, mocsaras ez a terület.

Köbli bizonyára Zsigmond 1409-es rendelete értelmében nem szerepel az adóösszeírásokban, így pusztulásának idejét nehéz megállapítani. 1598-ban még a Balajti család itteni részeit említik, 1639-ben pedig már mint pusztá szerepel, tehát e két időpont között pusztulhatott el.

Területét hol Borsod, hol Abaúj megyéhez számítják, nyilván a birtokosaitól függően, hasonlóan mint Dicházát, Gyandát.

319. Zsigmond kori II. 6637.

320. F X/4. 721., H 349., vö. Tört. Közl. Abaúj-Torna III. 1912. 3. sz. 152.

321. Zsigmond kori II. 7856.

322. HML Me. 667.

323. MOL DI. 16798., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 174.

324. MOL DI. 17770., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 174.

325. *Kemény L.*, 1915. 65.

326. BML XXXII/7. Dézsma, Abaúj

327. BML Acta iud. prot. spec. XIV. fasc. III. No. 299.

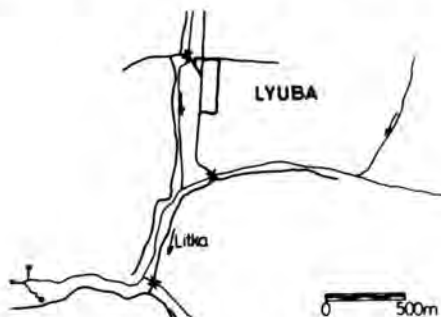
328. BML Acta iud. prot. spec. X. fasc. I. No. 30. spec. X. fasc. III. No. 51., Adta iud. non prot. spec. X. fasc. I. No. 83.

329. BML U 736., 738.

330. *Kiss L.*, 1960. 365.

Lyuba

A helynév Litka határában, kb. 3 km-re É-ra, Lyuba-tanya alakban él (75. kép). Ezen a területen több Lyuba tanya elnevezés is előfordul (*Kecer-Lyuba*, *Fürtös Lyuba*). A terület legelő, amely terepbejárásra nem alkalmas.

75. kép. Lyuba
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

Lyubát 1319-ben említik először, ekkor *Lywba* Buzita tartozéka, Aba nembéli Morharc fia Mihály és társai lemondanak rávonatközö jogaiokról Cordus Miklós fia János javára.³³¹ 1427-ben *Luban* Pelsöci Bebek Miklós 17 portát bír.³³² 1473-ban Fica Demeter zálog címén megszerzi a Gagyiaktól Lyuba részeit.³³³ 1476-ban Mátyás király Fica Demeter minden abaúji birtokát, közöttük Lyubát is kiveszi az adófizetés alól.³³⁴ 1520-ban Báthori István nádort beiktatják Lyuba és más abaúji és tornai birtokokba.³³⁵ Az 1578-as dikális összeírás szerint *Lwba* deserta, elhagyott.³³⁶ *Lipszky* Büttöstől É-ra jelöli Lyubát.³³⁷ *Fényes* szerint Lyuba pusztá

331. A. I. 495., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 117.

332. *Thallóczy L.*, 1879. 175.

333. *Csánki D.*, 1890. I. 212.

334. *Csánki D.*, 1890. I. 225.

335. BML Act. Pol. XII. V. 176.

336. BML XXXII/7. Dica, Abaúj

337. *Lipszky*, 1803. Tab. XXX. quad. 3.

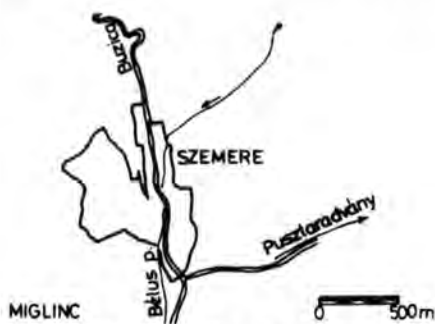
Felső Gagy filiája 78-an laknak benne.³³⁸ Pesthy Büttös és Szemere határában is megemlíti Lyuba pusztát,³³⁹ Szerepel *Lyuba Litka* kéziratos térképén is.³⁴⁰

A *Lyuba* helynév pusztá személynévből keletkezett, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű.

Mint láttuk, Lyuba 1319-ben Buzita határai között álló falu volt, hasonlóan Kácsikhoz. A falu Mátyás 1476-os rendelkezése értelmében nem szerepel az adóösszeírásokban. Az 1578-as dikális összeírás mégis felsorolja azok között a falvak között, amelyek elhagyottak. Ez az összeírás számba veszi a megye egész területén a török pusztításokat, így kerülhetett bele az adófizetés alól kivett Lyuba is. Valószínű, hogy a falu az 1575-ös török támadás következtében pusztult el.

Migline

A helynév Szemere határában, kb. 1 km-re D-re, a Fulókércsre vezető út jobb oldalán kb. 500–600 m-re az úttól, egy erdős terület nevéként szerepel (76. kép). Ezt a helynevet a modern térképen nem jelölik,

76. kép. Migline elpusztult középkori falu nevét őrző terület

338. Fényes E., 1851. III. 52.

339. BML XXXII/7. Pesthy kéziratos helységnévtára, Abaúj

340. BML U. 406.

ismerik viszont és használják a faluban ezt az elnevezést még ma is. Mivel – mint említettük – a területen erdő fekszik, terepbejárásra alkalmatlan.

Miglincet a hamis, 1271-es oklevél említi először, ekkor *Myglez* területén Kércsi Detre fia Mohol fiai osztoznak.³⁴¹ 1388-ban Zsigmond Sasai István fia Pál kérésére fiúsítja feleségét, Erzsébetet, apjának több abaúji megyei birtokában, köztük *Mykleez*ben is.³⁴² 1394-ben Zsigmond előbbi rendeletét megtámadja Gibárti György fia László, mondván, hogy az előbbi abaúji birtokok, köztük *Mykleez* az ő birtoka.³⁴³ 1399-ben Sasai Pál özvegye Erzsébet a jászói prépost előtt lányának vőlegényére bízta abaúji és borsodi birtokainak kezelését, köztük *Myglesét* is, fiának nagykorúságáig.³⁴⁴ 1406-ban Zsigmond új adományul adja Szendi György fia Péternek és Balázs fiainak *Myglez* nevű birtokot.³⁴⁵ 1409-ben *Myglez* és más abaúji birtokok fölött pereskednek.³⁴⁶ A falu továbbiakban nem szerepel a forrásokban.

Pesthy Frigyes Szemere határában említi.³⁴⁷ Szerepel *Miglintz* Szemere kézíratos térképén is.³⁴⁸ A Miglinc helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű. A település az írásos adatok tanúsága szerint a XV. század elején pusztulhatott el.

Nyavalyád

A helynév Felsődobsza határában, kb. 1 km-re É-ra, a Hernád partján Nyavalya szőlő alakban él (77. kép). A területen csak szórványos őskori leleteket találtunk.

Nouoladot 1272-ben említik először.³⁴⁹ 1304-ben említik a *Nawalad-i*

341. DI. 39254, F. V/1. 73., vö. Györffy Gy., 1963. 119.

342. Zsigmond kori I. 804.

343. Zsigmond kori I. 3694.

344. Zsigmond kori I. 5855.

345. Zsigmond kori II. 4572.

346. Zsigmond kori II. 6823.

347. BML XXXII/7. Pesthy kézíratos helységnévtára, Abaúj

348. BML U. 609. 610.

349. Györffy Gy., 1963. 125.

77. kép. Nyavalyád
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

nemeseket, ekkor Nyavalyádi János fia László eladományozza Kércsi földjeit az egri káptal előtt.³⁵⁰ 1316-ban *Novajad*-i János fia László Kércsen lévő egész birtok részét leányának adományozza.³⁵¹ 1403-ban Zsigmond Dobi Péter mesternek adja az Abaúj megyében fekvő *Naualyad* desolata falut, több más abaúji és szabolcsi birtokkal együtt.³⁵² 1405-ben az előbbi adományozásnak ellentmondanak Aprad István fia Péter leányai mondván, hogy *Naualyad* őket illeti leánynegyed címén.³⁵³ 1427-ben *Navalan* Dobi György két portát bír.³⁵⁴ 1477-ben a Gecsei család a Nyava-

350. Hokl. 180., vö. Györffy Gy., 1963. 125.

351. Hokl. 189., vö. Györffy Gy., 1963. 125.

352. Zsigmond kori II. 2664.

353. Zsigmond kori II. 3677.

354. *Thallóczy L.*, 1879. 176.

lyádi pusztán zálogosít el egy részt.³⁵⁵ A falu a továbbiakban nem szerepel az írásos forrásokban.

Nem jelöli sem az első katonai felmérés, sem *Lipszky* térképe. *Pesthy* így ír róla: „Nyavalyád nevezetek alatt mindezen szakadékos szőlőhegy részek, sovány ugyan, de egészséges és savanyú vízhez hasonló bort teremnek.”³⁵⁶ Szerepel Nyavalyád Felsődobsza kéziratos térképein is.³⁵⁷

A Nyavalyád helynév pusztaszemélynévből képződött, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév a magyar *nyavalya* főnévből alakult ki.

A falu pusztulásának pontos idejét nem tudjuk megállapítani. Noha 1403-ban már elhagyott faluként említik, 1427-ben mégis összeírnak itt két portát. Mivel 1477 után nem szerepel, valószínűnek látszik, hogy a XV. század végén, vagy a XVI. század elején pusztulhatott el véglegesen, talán az akkori hatalmi harcok során.

Papi

A helynév Fáj és Baktakék határában egyaránt megtalálható. Fáj közelében *Papi szállás* a neve két erdős dombtetőnek is, és *Papi tető* az elnevezése egy kisebb dombnak, ezek közelében. Erre a területre jelölik a régebbi térképek *Felső Papi* tanyáját is. *Alsó Papi* Baktakékhez közelebb esik, két dombvonulat aljában, egy kisebb (névvel nem jelölt) patak partján terül el (78. kép).

A falu régészeti szempontból azonosíthatatlan. Felső Papi területén erdő fekszik, de tekintve a középkori települési szokásokat, nem valószínű, hogy itt állt volna a középkori falu. Sokkal valószínűbb, hogy a mai Alsó Papi helyén vagy közelében fekhetett, itt azonban nagy területen legelő van, így terepbejárással pontos helyét meghatározni nem tudjuk.

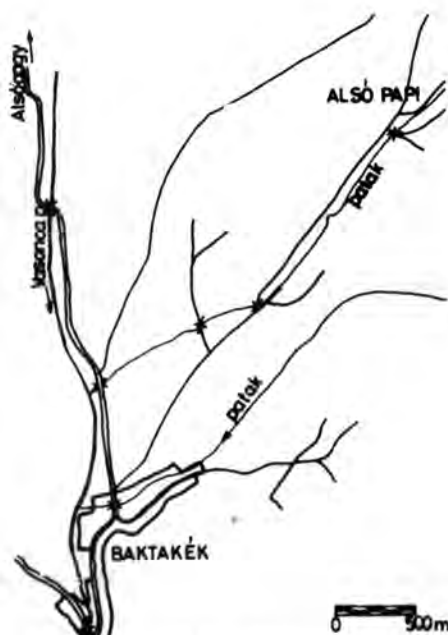
Papi első okleveles említése 1243-ban történik, *Popi*,³⁵⁸ valószínűleg

355. Csánki D., 1890. I. 225.

356. BML XXXII/7. *Pesthy* F. kéziratos helységnévtára, Abaúj

357. BML U. 191, 192.

358. F IV/1. 286., vö. Györffy Gy., 1963. 128–129.

78. kép. Papi
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

ide való az a *Pop-i* Ech, aki Tobol várát megvédte a tatároktól és ezért 1249-ben Sáros megyében birtokot kapott.³⁵⁹ 1259-ben *Popy* határát említik.³⁶⁰ 1267-ben, 1276-ban, 1286-ban, 1305-ben, 1317-ben, 1318-ban, 1322-ben, 1325-ben ide való nemeseket említenek (*de Pop*; *de Poi*, *de Papy*).³⁶¹ 1327–1410-ben egy *Popy* földrész felett pereskednek, ennek során említés történik Papi Szt. Péter apostolról elnevezett templomáról, amely a tatárjárás alatt leégett.³⁶² 1331-ben újra említik az ide való nemeseket.³⁶³ 1332-ben, 1333-ban, 1334-ben, 1335-ben papját, illetve az általa

359. DI. 31178, H VIII 54., vö. Györffy Gy., 1963. 128–129.

360. DI. 89626., vö. Györffy Gy., 1963. 128–129.

361. DI. 663, DI. 956, W IX. 162., DI. 40378, A. I. 438., DI. 68790, 31206–8, F VIII/2. 646., vö. Györffy Gy., 1963. 128–129.

362. DI 9483. „tempore Tartarorum in ecclesia Beati Petri apostoli de *Popy* combusta . . .”

363. DI. 75919., vö. Györffy Gy., 1963. 128–129.

fizetett tizedet említik.³⁶⁴ 1333-ban Fancsal határjárásában említik *Popyt*, egy idevaló nemes szomszédként részt vesz azon a hivatalos eljáráson, melynek során Fancsalt elajándékozzák.³⁶⁵ 1351-ben *Popy* papját említik, akit másokkal együtt Szikszai János kiátkozására küldenek.³⁶⁶ 1404-ben *Papi*-i Tamás fia János tiltakozik az ellen, hogy más papi nemesek (*Papi*-i Jakab fia Péter és *Papi*-i Desew fia László) jobbágysai az ő szőlőjét elfoglalják és azt maguk használják.³⁶⁷ 1405-ben *Papy*-i Miklós fia Péter eltiltja Zsigmond királyt *Papy* nevű birtokának eladományozásától.³⁶⁸ 1406-ban *Papy*-i Desew fia László örökségképpen átad egy kúriát *Papy*-i birtokon.³⁶⁹ 1407-ben Gara Miklós nádor előtt pereskednek *Papy*-i nemesek.³⁷⁰ Még ez évben *Papi*-i Desew fia László elzálogosítja itt lévő földjeinek egyharmadát.³⁷¹ 1409-ben *Papi*-i Jakab fia Péter peres ügyben szerepelt.³⁷² 1427-ben Papira való Péter 11 portát bír *Papyn*.³⁷³ 1461-ben a Gönyői család birtokol itt.³⁷⁴ 1468-ban a Horwathokat iktatják be a *Papi* család birtokaiba.³⁷⁵ 1469-ben *Papy*-i Gergelyt Bereth-i András és felesége másokkal együtt 1 évre védőügyvédjévé tette.³⁷⁶ 1484-ben a Tomoriakat iktatják be a *Papi* család *Papi* birtokaiba.³⁷⁷ 1492-ben említik *Papyt*.³⁷⁸

364. Györffy Gy., 1963. 128–129.

365. A III. 56., Fancsal fekszik: inter possessiones Bakta *Popy*, Fay, Deuecher, Toka; Johannes Filius Ladislai de *Popy*

366. A V. 433.; Dominus Nikolaus sacerdos de *Popy* vicearchidiaconus vel plebanus de Cassa

367. Zsigmond kori III. 3380.

368. Zsigmond kori II. 4109.

369. Zsigmond kori II. 4895. „curia seu sessio integra”-t, amely „iuxta suam curiam a parte inferiori et a planeta meridionali” fekszik, „unacum portione possessionaria Perez-manghafelde vocata intra metas sepedicte possessionis *Papy* adiacenti”.

370. Zsigmond kori II. 5579.

371. Zsigmond kori II. 5624. „de portione sua possessionaria tertiam partem cum duobus curiis desertis exceptis dumtaxat prato suo ad curiam suam spectante et quinque iugera terrarum arabilium Rethethualofeld vocatarum”.

372. Zsigmond kori II. 6823.

373. Thallóczy L., 1879. 175.

374. Csánki D., 1890. I. 226.

375. Csánki D., 1890. I. 230.

376. HOM Kriston-család lt. I/15.

377. Csánki D., 1890. I. 215.

378. Csánki D., 1890. I. 230.

1495-ben újra a Gönyői család birtokai közé tartozik.³⁷⁹ 1552-ben *Papyn* Reghi Kelemennek 1,5 portája van, a terület „turcis subiectae”. 1553-ban *Papy nobilium*, nemeseké, 2,5 portát és 2,5 zsellérportát írnak össze. A faluban 1,5 curae nobilitarie, nemes porta is van. Az 1554-es dikális összeírás szerint *Papi* deserta, elhagyott, nemeseké és 1,5 porta van benne. 1564-ben és 1565-ben *Papyn* 1 porta van, nemeseké a földje. 1566-ban *Papyn* 1,5 porta van, nemeseké. 1567-ben *Papy* teljesen leégett (totaliter combusta). 1570-ben *Papyt* újra Reghy Kelemen birtokának mondják, megemlítve, hogy 1567-ben a törökök teljesen felégették. A faluban 7 új ház van.³⁸⁰ 1571-ben *Papy*, Encs, Ináncs és Borsfalva dézsmáját átengedik Szendrő várának.³⁸¹ 1572-ben *Papyn* 1 ép és 5 zsellérporta van, nemeseké. 1576-ban *Papin* 4 fél és 4 negyed porta a nemeseké. 1578-ban *Papy* Gyaal Jánosé és Kachay literatus Tamásé, 4 fél és 4 negyed zsellérporta van itt. Ez évben gibárti Bor Simon és családja zálogba adja Járay Jánosnak gibárti, büdi és *Papi* birtokrészeit, de később összevesznek ezen és összevagdadják egymást.³⁸² 1579-ben *Papyn* 1 porta van. 1582-ben Varsadi Gáspár és Reghy Balázs fia birtokol 5 fél 1 negyed portát, 2 zsellér is van. 1588-ban csak említik *Papyt*, nem írják össze portáit. 1590-ben 11 ház van itt. 1596-ban *Papy* Varsadi Gáspáré, 2 fél 1 negyed, 5 zsellérporta és 3 elhagyott ház (deserta domus) van a faluban. Az 1598-as dika nem említi, de 1599-ben már az elhagyott falvak között szerepel. 1600-ban *Papyt* azok között a falvak között sorolják fel, amelyek nem dikálhatók az elnéptelenedés, a török pusztítása miatt és mert egy portát sem tartalmaznak. 1601-ben már újra találtak házakat a faluban, 1602-ben 1603-ban hármat, 1604-ben kettőt, 1605-ben egyet, 1608-ban két házat írnak össze itt. 1608-ban *Papi* egyháza anyaegyház, filiája Fáj, Csenyété, Kéty, ekkor már reformátusoké a templom.³⁸³ 1609-ben *Papyn* 0,5 porta van, 1610-ben, 1613-ban, 1618-ban, 1620-ban 0,5 telepes (colonatus) és 0,5

379. Csánki D., 1890. I. 226.

380. BML XXXII/7. Dica, Abaúj, „*Papy Clementis* Reghy totaliter circa testum beati Georgii in anno 1567 per turcas combusta.”

381. BML XXXII/7. dézsma, Abaúj, „Isti tres *papy* Ench Inanch et Borsffalua jussu domini Tathoth consae sunt ad Zenderei”

382. Tört. Közl. Abaúj vm. és Kassa múltjából III. (1912). 2. sz. 77.

383. Kemény L., 1915. 61.

zsellérportája van. 1622-ben *Papin* már csak egy negyed telepes és egy negyed zsellérporta van, a falu az alispán által taksált falvak közé tartozik. 1625-ben szintén egy negyed telepes és egy negyed zsellérporta van itt. 1630-ban 1 telepes lakik itt. 1635-ben egy taksált nemest, Papj Istvánt említik *Papy*ből. *Alsó Papyt* possessióként említik 1651-ben.³⁸⁴ 1667-ben Farkas György lányai megosztóznak, felemlítik büdi, kéri, szántói és *papi* részbirtokaikat, amelyet közösen használnak.³⁸⁵ 1774-ben is possessióként említik *Alsó Papyt*.³⁸⁶ Az I. katonai felmérés térképein nem szerepel Papi helynév, de körülbelül a mai Papi-pusztá helyén Rudera ciner. Kirche feliratot találunk.³⁸⁷ Lipszky Fajtól D-re jelöli Papi pusztát.³⁸⁸ *Pesthy* így ír róla: „Ezen Pusztá Papiról azt tartja a szájról-szájra maradt hír, hogy hajdanában itt népes város volt, és benne egy klostrom is volt, – most pedig 2 tanya van rajta, Felső Papi és Alsó Papi név alatt . . .”, amelyeknek külön határa is van.³⁸⁹ Szerepel Papi pusztá a Papi szállás a kézíratos térképeken is.³⁹⁰

A falu neve arra enged következtetni, hogy eredetileg papi birtok volt területe, de a XIII. században, amikor feltűnik az oklevelekben, már nemesek birtokolják. Györffy György szerint nem igazolható az az elképzelés, hogy nevét onnan nyerte volna a falu, hogy a XIII. században egy pap birtokosa 3 hűgára hagyta.³⁹¹

Mint láttuk, Papinak már a tatárjárás idején temploma volt és ez a templom még 1608-ban is működött. Nyilván a templom az egyik oka annak, hogy Papi lakói a törökök által sokszor pusztított vidéken olyan szívesen ragaszkodtak falujukhoz. A másik ok az lehetett, hogy a falu, első okleveles említésétől fogva láthatjuk, kisnemesek kezén volt. A jobbágyok, ha a török pusztítások, vagy más okok miatt elhagyták falujukat, gyakorlatilag bárhol házat építhettek, földet szerezhettek, tehát „új éle-

384. BML Act. iud. prot. spec. XIII. fasc. XII. no. 195.

385. Tört. Közl. Abaúj-Torna III. (1912) 2. sz. 79.

386. BML Act. iud. prot. spec. X. fasc. X. No. 1510.

387. I. kat. felm. coll. XXII. spec. 11.

388. *Lipszky* tab. XXX. Qua. 4.

389. BML XXXII/7. *Pesthy* kézíratos helységnévtára, Abaúj

390. BML U. 224., 225., 226.

391. *Györffy Gy.*, 1963. 129.

ter” kezdhettek,³⁹² a nemesek azonban földjeiket elhagyva nincstelenné váltak, illetve egészen paraszti sorba süllyedtek volna.

A XV. században virágzó falunak láthatjuk Papit. A peres ügyekből kitűnik, hogy 3-4 nemes osztozik területén, és egynek-egynek 6, vagy ennél is több paraszt portája, hozzátartozó legelője, szántóföldje (mint látuk, 2 portához 5 holdnyi szántó tartozott), szőlője és a saját kúriája is volt. A XVI. század második felétől azonban ez a virágzó élet megtörik, úgy tűnik, hogy az 1567-es tűzvészt már nem tudja igazán kiheverni a falu. A porták száma egyre csökken, van amikor üresnek is mondják, egy-egy telepes, zsellér, illetve taksás nemes tengődik rajta. Valószínűnek tarthatjuk, hogy a faluban a XVII. század közepén már nem laktak és az 1651-ben alkalmazott *possessio* megnevezés birtok jelentésben értendő. Ezt bizonyítja az is, hogy a dikális összeírások csak 1635-ig említik, ekkor már csak egy taksás nemes lakott benne. Valószínű tehát, hogy a falu 1635 és 1651 között néptelenedett el végleg. Kérdés, hogy a temploma akkor állt-e még, használták-e a környező, ugyancsak megfogyatkozott lakosságú falvak. Elképzelhető, hogy 1608-ban is már csak a romjai, vagy az azokra hevenyészett ideiglenes kápolna töltötte be a templom szerepét.³⁹³

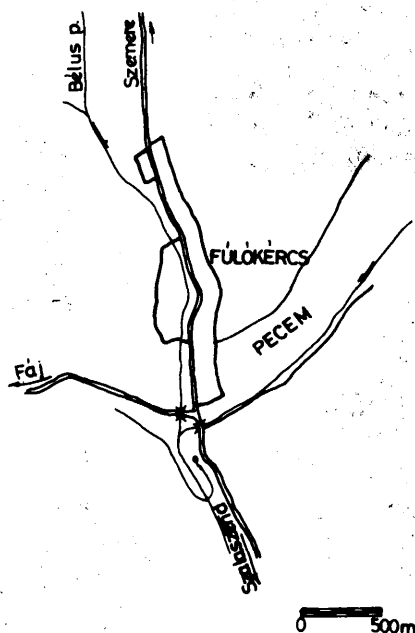
Peceny

A helynév Fulókércs határában kb. 500 m-re a falu szélétől DK-re, Pecem-völgy alakban él (79. kép).³⁹⁴ A völgy nagyjából gyümölcsös és erdő, azonban művelt területén is csak szórványos őskori leleteket találunk. Pecenyt 1271-ben említik először, *Pechen* alakban, Detre fia Mohol fiai osztozásakor. A település többé nem szerepel a forrásokban.

392. N. Kiss I. 1960. 1018.

393. Hasonló szerepe volt az általunk Szendrő-Gacsalon feltárt Árpád-kori kis templomnak is. Egy 1658-ban kelt emlékiratban Borsodi Mihály szendrői nemes ember így emlékszik gyermekkorra eseményeire (az 1616 körüli időkre): „Az Agyagásónál, a keresztfa nevű elpusztult templom mellett . . . azon túl volt oztán az Csehi határ, és emlékszem, hogy odahordottuk Csehi falujából az halottakat temetni.” (Szendrei J., Szendrő 64.)

394. MOL DL. 39254, F. V/1. 73., vö. Györffy Gy., 1963. 129.

79. kép. Peceny
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

Említi a Peceny helynevet *Pesthy* is.³⁹⁵ Szerepel Fulókércs kéziratos térképein is.³⁹⁶

A *Peceny* helynév puszta személynévből keletkezett, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév talán német eredetű. Peceny rövid életű település lehetett, a XIV. század folyamán pusztulhatott el természetes pusztásodás következtében.

395. BML XXXII/7. Pesthy kéziratot helységnévtára, Abaúj

396. BML U. 257., 258., 259.

Rád

A helynév Boldogkőváraljától Boldogkőújfalu felé vezető út bal oldalán, egy parlag szőlőhegy nevéként, Radimáj alakban él (80. kép). Mivel a terület füves, gondozatlan szőlőhegy, terepbejárásra nem alkalmas. Neolitikus kőeszközök és cseréptöredékek kerültek innen a HOM gyűjteményébe.³⁹⁷

80. kép. Rád elpusztult középkori falu nevét őrző terület

Rád 1232-ben szerepel először a forrásokban, *Rat*. Ekkor és 1333-ban, 1334–1335-ben egyházát és papját említik.³⁹⁸ 1340-ben Vizsolyban Izsepp nádori albíró előtt *Raad*-i Fábián panaszt emel Tusai Inak fia Dancs ellen, hogy az bizonyos gabonáját elvitte. Dancs tisztító esküt tett Rád Szt. András apostolról elnevezett egyházában.³⁹⁹ 1427-ben *Raad* Boldogkővárához tartozik.⁴⁰⁰ 1461-ben és 1467-ben *Raadot* újra mint Boldogkő tartozékát említik.⁴⁰¹ Szerepel *Raad* az egri főegyházmegye Szt. János könyvében is.⁴⁰²

Mint láttuk, ebből a falu XVI. századi fennállására következtethe-

397. HOM ltsz.: 75.12. 1–5.

398. Györffy Gy., 1963. 133.

399. A. IV. 44.

400. Thallóczy L., 1879. 177.

401. Csánki D., 1890. I. 215., 197., vö. Kemény L., Tört. Közl. Abaúj-Torna III. 1912. 1. sz. 20.

402. Kandra K., Az egri . . . 442., 494.

tünk. *Pesthy* így ír róla: „Radimáj szőlőhegy délnek fekvő, jó ízletes bort terem.”⁴⁰³ Szerepel Rád Radimáj alakban Boldogkövávalja kéziratos térképein is.⁴⁰⁴

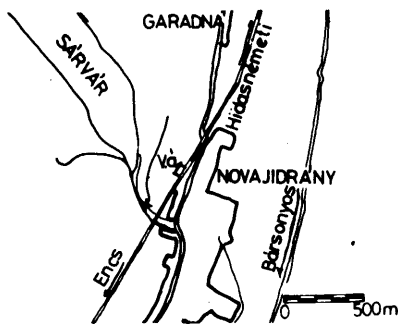
A Rád helynév pusztta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű.⁴⁰⁵

A Ráddal kapcsolatos szörványos adatokból nem tudjuk pontosan megállapítani a falu pusztulásának idejét. Valószínűnek látszik, hogy ez a XVI. században, török harcok során pusztult el.

Sárvár

A helynév Novajidránytól Ny-ra egy kisebb csermely partján, dűlőnévként él (81. kép). Itt azonban csak szörványos késő középkori leleteket találtunk. A területről a közelmúltban császárkorinak meghatározott kard és kés került a Herman Ottó Múzeumba.⁴⁰⁶

Sárvárat 1285–1300 között említik először, *Sar var* alakban. Aba nembéli Amadé nádor perbe fogja Elias fia Enockot, hogy a sárvári vár-

81. kép. Sárvár
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

403. BML XXXII/7. *Pesthy* kézirat helységnévtára, Abaúj

404. BML U. 114, 117.

405. Kiss L., 1960. 534.

406. HOM Régészeti Adattár

nagyságban kárt okozott neki a vár mellett lakó jobbágyok adóztatásával.⁴⁰⁷ Említik *Saruart* 1381-ben.⁴⁰⁸ 1406-ban Gara Miklós nádor Abaúj és Sáros megye közgyűlésén Abaúj megyei lakosokat gonosztevéként levelesít, köztük *Saruarról* származókat is.⁴⁰⁹ 1407-ben *Sarwar-i* Miklós fia Elek felesége Gara Miklós nádor előtt tiltakozik az ellen, hogy kárára hamis esküt tettek.⁴¹⁰ 1408-ban Gara Miklós nádor előtt *Sarwar-i* Elek felesége megfizette azt a birságot, amelyet a szepesi káptalan rárótt.⁴¹¹ 1410-ben Gara Miklós nádor elengedi *Sarwar-i* feleségének a bírói rész gyanánt neki járó 36 márka birságot.⁴¹² 1469-ben *Saarwaar-i* Gergelyt Bereth-i András és felesége másokkal együtt egy évre minden peres ügyekben ügyvédjükké tette.⁴¹³ 1479-ben a Sárvári család *Sarwaron* Kassának zálogosít el részeket.⁴¹⁴ 1484-ben Sárvárt új adományként adják a Sárvári családnak.⁴¹⁵ 1490–99-ben *Sarwar-i* János hatalmaskodással elűzte Mera-i Bothos Miklós disznait és a disznók közül egy heréltet megfogott, levágott és saját hasznára fordított.⁴¹⁶ Az 1558-as dézsmajegyzék szerint *Saarwar* csak nemeseké.⁴¹⁷ Az 1566-os dikális összeírás szerint *Saarwarban* nincsenek porták.⁴¹⁸ 1567-ben ugyanez a helyzet. Az 1568-as dézsmajegyzék *Sarwarnál* megjegyzi, hogy a nemeseken kívül itt nincsenek jobbágyok, garadni extraneusok aratják a nemesek földjét.⁴¹⁹ 1570-ből *Sarwarból* két név szerint említett keresztény pénzest ismerünk. 1572-ben *Sarwaron* nincsenek porták, de szerepel *Saruar* a bárány és a gabona dézsmajegyzékekben is ez évben, egy dézsmáltat említenek innen. 1576-ban *Sarwar*,

407. DL 75196., vö. Györffy Gy., 1963. 138.

408. F IX/7. 428., vö. Csánki D., 1890. I. 217.

409. Zsigmond kori II. 5080.

410. Zsigmond kori II. 5796.

411. Zsigmond kori II. 6422.

412. Zsigmond kori II. 7348.

413. HOM Kriston-család levéltára I/15. sz.

414. Csánki D., 1890. I. 217.

415. Csánki D., 1890. I. 232.

416. HOM Kriston-család levéltára I/7. sz.

417. BML XXXII/7. dézsma, Abaúj

418. BML XXXII/7. Dica, Abaúj

419. „in Sarwar nemo est colonus preter nobiles sunt autem extranei qui arrant terram nobilis. Istis colonibus extraneibusque decimam arripit Benedictus Saruary et nobis noluit restituere decima cesaris.”

1578-ban *Saarwar*, 1582-ben *Saruar*, 1588-ban *Saar war* nemeseiké és nincsenek benne porták. 1590-ben *Saarwaron* két házat írnak össze. 1596-ban *Saruaron* nincsenek porták. 1598-ban *Saaruaron*, amely nemeseiké, két házat írnak össze. 1599-ben *Saarwart* azok között a falvak között sorolják fel, amelyek elhagyottak. 1600-ban *Saarwar* nem dikálható az elnéptelenedés a törökök pusztításai miatt, és mert egy portája sincs. 1601-ben *Saaruar*, 1602-ben *Saruar*, 1603-ban *Sarwar*, 1604-ben *Sarwaron* ugyanez a helyzet. 1608-ban Sárvár Garadna leányegyháza volt.⁴²⁰ 1610-ben *Saarwart* a taksálandó falvak között említik. 1635-ben ugyanez a helyzet, *Saruarból* 36 dénárt fizet az 5, név szerint felsorolt lakos. 1641-ben, egy vádlevelben Abonyi István (említi őt az 1635-ös dikális összeírás is) elmondja, hogy ez évben, szeptember utolsó napján a törökök rátörttek a falura és rabokat szedtek, köztük az ő feleségét és 4 gyermekét is.⁴²¹ Az 1715-ös összeírásban Sárvár mint teljesen elpusztult település szerepel.⁴²² 1752-ben Sárvár pusztá használatától tiltják a szomszédokat.⁴²³ Szerepel Sárvár Felsőnovaj és Garadna között *Lipszkynél* is.⁴²⁴ *Fényes* szerint Sárvár pusztá Felsőnovaj fiókja, 13-an lakják.⁴²⁵ Pesthy Garadna határában említi Sárvárt, így ír róla: A Garadnához „D-ről közel fekvő Sárvár pusztán vár lehetett, de hogy ezen állítólagos vár tartozott e Garadnához, vagy viszont, azt nem tudni.”⁴²⁶ Szerepel Sárvár Novajdrány kéziratós térképén is.⁴²⁷

Sárvár neve mocsaras, ingoványos helyen épített erősségre utal, amely legrégibb formájában földvár lehetett(?).⁴²⁸ Sárvárral kapcsolatban felmerül ugyanaz a probléma, mint Gyanda esetében. Noha az elpusztult középkori település neve itt is művelt területen él, a középkori falu emlékeit nem találtuk. A falu tényleges helyét illetően azonban még

420. *Kemény L.*, 1915. 61.

421. *Kemény L.*, 1915. 35. „Sárvár nevű faluban, csak mindjárt Garadna mellett lakozó nemes személy Abonyi István” vallotta ezeket.

422. *Borovszky S.*, 515.

423. BML Acta iud. prot. spec. X. fasc. VIII. No. 970.

424. *Lipszky*, 1803. Tabl. XXX. quad 5.

425. *Fényes E.*, 1851. IV. 16.

426. BML XXXII/7. Pesthy kéziratós helységnévtára, Abaúj

427. BML U. 581., 582.

428. *Kiss L.* 1960. 564.

csak annyi támpontunk sincs, mint Gyandánál. További problémát jelent a falu elnevezése, és az a tény, hogy első okleveles említésében kifejezetten várról, és várnagyról esik szó. Azon a területen, amely ma a Sárvár nevet viseli, semmiféle – akárcsak földvárra utaló – nyomot sem találtunk.

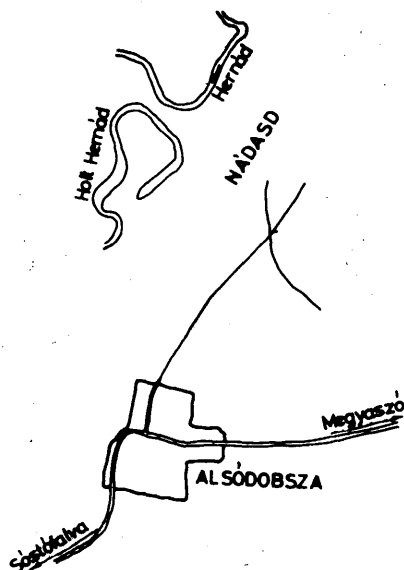
Láttuk, hogy a falu csaknem egész létezése alatt nemesek kezén volt, akik nem lehettek túl gazdagok. Erre utal a XV. század végi hatalmaskodás esete is, egy levágott disznó miatt pereskednek a szomszédok. Amikor a falu az adóösszeírásokban megjelenik, úgy említik, mint amelyben nincsenek porták. Ugyanakkor viszont egy-két esetben szerepel a dézsmajegyzékben, ami vagy azt jelenti, hogy mégiscsak élt néhány jobbágy család itt a nemeseken kívül, vagy azt, hogy némelyik nemesnek paraszt portája volt, amely után adóznia kellett.

1568-ban, mint láttuk, garadnai extraneusok művelték Sárvár földjét, akiknek távollétét kihasználva, Sárvári Benedek a dézsmájukat elvette. Sárvár esetében világosan látszik, hogy bár 1566-tól úgy szerepel a falu, mint amelyben nincsenek porták, ez nem jelenti azt, hogy lakatlan területét 1641-ig folyamatosan lakják az idevaló nemesek. Valószínű, hogy a faluban akkor is laktak (az 1600–1604 közötti időben), amikor területét elhagyo ttnak mondják. Az 1641-es vádlevél tanúsága szerint a falu ez évben pusztult el véglegesen. Sárvár az egyik legtovább élő település falvaink közül. Nemes lakosai szívósan ragaszkodtak itteni, bizonyára igen csekély földjükhöz, hasonlóan Papi lakosaihoz. Nem tudjuk pontosan mikor népesült be Sárvár, mint puszt a, Fényes már lakot tként említi. Ma azonban az újkori tanyaépületeknek nincs nyoma.

Száka (Nádasd)

A helynév Alsódobsza határában, kb. másfél km-re ÉK-re, a Hernád partján él (82. kép). A területen szőlők, illetve alatta a Hernád szakadékos partja van, semmiféle leletet nem találtunk.

Szákát 1215-ben említik először, *Zaka* lakói ekkor az újvári ispán hevesi udvarbírái előtt pereskednek. Noha ekkor még abaúji várnépeknek mondják *Zaka* lakóit, nem valószínű, hogy a falu még ekkor is várbirtok lett volna, hiszen már Imre király egy Chepan nevű hívének ado-

82. kép. Száka
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

mányozta területét.⁴²⁹ 1265-ben Chepan unokái részére István, ifjabb király új adományként adja *Zakat*.⁴³⁰ 1282-ben IV. László oklevelet ad itt ki.⁴³¹ 1283-ban IV. László megerősíti Chepan unokái számára az 1265-ben történt adományozást, *Zaka* alio nomine *Nadasdon*.⁴³²

1294-ben III. Endre újból megerősíti *Nadast* Chepan unokáinak birtokában.⁴³³ 1323 körül *Nadasd* alio nomine *Zakat* Herthueg vajda eladja Fonyi Balázsnak és Jánosnak.⁴³⁴ 1323-ban azonban *Nadasth* és *Zakat* megkülönböztetik, szomszédos birtoknak mondják őket.⁴³⁵ Papját és ti-

429. Váradi Regestrum 174. §. (194.), vö. Györffy Gy., 1963. 140.

430. MOL DI. 594. F. IV/3. 298., vö. Györffy Gy., 1963. 140.

431. Györffy Gy., 1963. 140.

432. MOL DI. 584. F. V/3. 148–149., vö. Györffy Gy., 1963. 140.

433. H. VI. 407., vö. Györffy Gy., 1963. 140.

434. MOL DI. 1586. W. XII. 447., vö. Györffy Gy., 1963. 140.

435. MOL DI. 597, 2203., vö. Györffy Gy., 1963. 140.

zedét 1332-ben, 1334-ben és 1335-ben említik.⁴³⁶ 1341-ben Pál országbíró előtt *Zaka*-i nemesek pereskednek *Naddasth* alio nomine *Zaka* birtoklásáért.⁴³⁷ 1349-ben Heves megyében tartott közgyűlésen Marczel fia Vak János nővére gyerekeire ruházza hevesi, borsodi, és abaúji birtokait, köztük *Zakat* is.⁴³⁸ 1352-ben *Zaka*-i János birtokbeiktatáson tanúskodik.⁴³⁹ 1406-ban Zsigmond utasítja az egri káptalant, hogy iktassa be *Ighazaszaka*-i Máté fia Pétert az Abaúj vármegyében *Ighazaszaka* birtokon lévő részébe, amelyet *Ighazaszaka*-i Egyed fia Péter paptól vett zálogba.⁴⁴⁰ 1416-ban az ónodi Czudar család birtokol *Egyházas-Szákán*.⁴⁴¹ 1469-ben a Buzlai család birtokol itt zálog címen.⁴⁴² A település többé nem szerepel a forrásokban. Nem említik sem az első katonai felmérés, sem *Lipszky* térképén.

A település elsődleges neve *Száka*, puszta személynévből keletkezett, a régi magyar *Sac* kicsinyítő képzős származéka.⁴⁴³ A másodlagos *Nádasd* helynév a *nád* növénynév *d* képzős származéka, olyan helyre utal, ahol az eredeti jellegzetes növénytakaró a nád lehetett. Mint láttuk, 1283-tól említik párhuzamosan a falu két nevét, de még 1416-ban is szerepel Szákaként a falu. Hogy végül is a *Nádasd* elnevezés kiszorította a használatból az eredetit, bizonyítja a település helyén máig fennmaradt *Nádasd* helynév.

Szákát 1416-ig kisnemesek, valószínűleg az egykori abaúji várnépek leszármazottai birtokolták. 1406-ban, az ekkor szereplő névalakból következően temploma is volt a falunak. Az Árpád-korban oly jelentősnek látszó település a XV. század közepén eltűnik a forrásokból. Úgy látszik, hogy az ekkor a megyékben dúló hatalmi harcok során elpusztult a falu, és nagybírói birtokosainak nem állt érdekében újra benépesíteni területét.

436. Györffy Gy., 1963. 140.

437. A. IV. 90–91.

438. A. V. 304.

439. A. V. 603.

440. Zsigmond kori II. 5178.

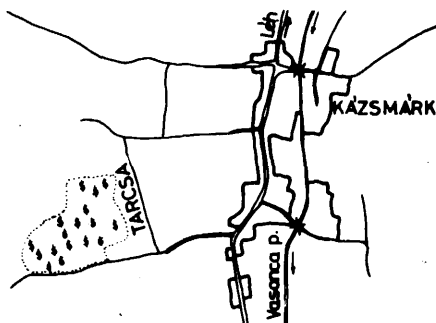
441. MOL DI. 10416., 10484., vö. Csánki D., 1890. I. 224.

442. Csánki D., 1890. I. 223.

443. Kiss L., 1960. 593.

Tarcsa

A helynév a Kázmárkon át Baktakékre vezető út jobb oldalán, az *Alsó- és Felsőkázmárk* határán, a falutól ÉNy-ra elhelyezkedő szőlődomb neveként él (83. kép). A területen csak szőrványos ős- és középkori leleteket találtunk.

83. kép. Tarcsa
elpusztult középkori falu nevét őrző terület

Tharchat csak egyszer, 1280-ban említik a források, ekkor Aba nem-béli Dávid ispán Oroszival együtt a széplaki monostornak adja cserébe.⁴⁴⁴ Nem ismeri ezt a helynevet sem az I. katonai felmérés, sem *Lipszky*, sem a kéziratok térképek. *Pesthy Alsó- és Felsőkázmárknál* is említ *Tarcsa* nevű szőlőhegyet.⁴⁴⁵ Szerepel ez a helynév a mai térképeken, és ismerik a faluban is.

A *Tarcsa* helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, a magyar *tar* – tarka melléknévből a *-sa*, *-csa* kicsinyítő képző hozzájárulásával.⁴⁴⁶ Valószínűnek látszik, hogy *Tarcsa* nem település, hanem inkább csak egy birtokrész neve volt.

444. Györffy Gy., 1963. 150.

445. BML XXXII/7. Pesthy kézirat helységnévtára, Abaúj

446. Kiss L., 1960. 205.

C) ELPUSZTULT FALVAK, AMELYEKNEK NEM MARADT FENT HELYNÉVBEN A NEVE

Boncteleke: 1323-ban Pousa fia Pouka birtoka volt, aki az egri egyháznak adta.⁴⁴⁷ Helye ismeretlen, többé nem szerepel.

Derstelke: 1270-ben említik, mint a Füzéri vár tartozékát. Helye ismeretlen, többé nem szerepel.⁴⁴⁸

India: 1323-ban említik Boncteleke határában dél felé,⁴⁴⁹ a regéci vár földjeként. Helye ismeretlen, neve többé nem szerepel.

Jolóc: 1270-ben említik a füzéri uradalom határjárásában.⁴⁵⁰ E helyen 1332-től Vitány szerepel.

Kánásföldre: 1270-ben említik, mint a füzéri vár tartozékát.⁴⁵¹ Helye ismeretlen, többé nem szerepel.

Karácsond: A települést Györffy György az 1326-os határjárás alapján Rásonysápberencs és Léh közé lokalizálja. Azonban ezen a területen sem a kéziratos, sem a modern térképek, sem a falvak lakossága nem ismer ilyen helynevet. Ismerünk viszont *Karácsond* helynevet Felsőgagy és Szászfá környékén. Györffy úgy véli, hogy ez a helynév és az általa említett, a határjárásban szereplő Karácsond nem azonosítható, nyilván azért, mert a határjárásban szereplő Monaj, Léh, Csobád, Berencs nem azon a területen fekszenek. Érdekesebb azonban, hogy a Szászfá környéki Karácsond mellett is szerepel egy *Berencs* helynév. Ezt a Karácsondot nem említik az Árpád-korban, annál többször szerepel azonban a késő középkori forrásokban. A Rásony völgyében fekvő Karácsond első okleveles említése 1310-ben, *Carachund* alakban történik.⁴⁵² Szerepel még

447. Györffy Gy., 1963. 71.

448. MOL DI. 705. W. VIII. 256., vö. Györffy Gy., 1963. 77.

449. Györffy Gy., 1963. 95.

450. MOL DI. 705. W. VIII. 258., vö. Györffy Gy., 1963. 100.

451. MOL DI. 705. W. VIII. 258., vö. Györffy Gy., 1963. 101.

452. MOL DI. 96054., vö. Györffy Gy., 1963. 102.

1326-ban *Karachond* és 1335-ben *Karachund* alakban.⁴⁵³ Többé nem említik.

Kérce: Lásd Horváti

Kökényes: Egyszer szerepel az írásos forrásokban, 1307-ben *Kukenis* területén már állt a Szt. Fülöp és János apostolok tiszteletére emelt pálos kolostor.⁴⁵⁴ *Györffy György* úgy véli, hogy ennek a kolostornak az emlékét őrzi Regéc határában, körülbelül 1 km-re K-re, a Háromhutára vezető út jobb oldalán található *Barát Láz* helynév. A terület jó ideje füves rét, amelyen már nem látszanak a kolostor romjai, de még csak az arra utaló terepegyenetlenségek sem. A kolostor szájhagyomány útján rögzült helyét, a *Barát Láz* nevű határrészt tudták csak azonosítani a Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészetiileg védendő területeit összeíró jegyzék készítői is.⁴⁵⁵ A *Documenta Artis Paulinorum* összeállítói szerint azonban ennek a kolostornak ma is látszanak a romjai, Erdőhorváti határában, Regéc várától 4 km-re K-re.⁴⁵⁶

Ismerve a pálos kolostorok települési szokásait, nevezetesen, hogy általában a lakott területtől távol, erdőkbe építették kolostoraikat, valószínűnek látszik, hogy Kökényes soha sem volt önálló falutelepülés, inkább talán Regéc határának egy része lehetett. Ezt látszik igazolni a helynév eredete is és az is, hogy a továbbiakban a kolostort mint regéci kolostort említik.

Mocsfölde: 1307-ben Német Tamás birtoka, *Gyárfásfölde* és *Apáti* szomszédosa.⁴⁵⁷

Ózd: 1262-ben István ifjabb király a forrói uradalommal együtt Chete fia Aladár királynéi tárnokmesternek adja, mint faluhelyet, de később elvette tőle ezt. 1273-ban IV. László visszaadja Aladárnak.⁴⁵⁸ Helye ismeretlen, többé nem szerepel.

Pocsim: Lásd Pocsaj

453. MOL DI. 47853., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 102.

454. MOL DI. 40303., F. VIII/7. 368., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 115.

455. HOM Régészeti Adattára 318–68.

456. Doc. Art. P. 2. köt. 309–319.

457. A. I. 131., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 120.

458. MOL DI. 824. W. VIII. 34. IX. 10., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 126.

Rátka: 1251-ben IV. Béla elvette Bolyzlaustól és Sándortól, akiknek földje volt és vejének a Halicsi hercegnek adta.⁴⁵⁹ 1270-ben Füzérvár tartozéka.⁴⁶⁰ Helye ismeretlen, többé nem szerepel.

Sándorfalva: 1222-ben emlitenek egy Sándor falujából való embert.⁴⁶¹ Azonosítása, helye bizonytalan.

Szerep: 1219-ben említik először.⁴⁶² Lehetséges, hogy a később említett Szurdokbénye ezzel azonosítható.

Velcsenetelke: 1288-ban *Wlchene* fiai Túzsza föld szomszédosai.⁴⁶³ 1311 előtt *Wechyna* fia Albert, fia György feleségül vette Pányoki Dobou szolgálójának leányát.⁴⁶⁴ 1320 előtt Serephil fia Aba fiai adománylevelet szereztek Velcsene telkére a királytól, de 1320-ban Dugownak ítélik, mert bebizonyítja, hogy vette ezt a birtokot Welchene unokájától.⁴⁶⁵ 1326-ban Velcsene házát más néven Tuzának mondják. Helye ismeretlen, lehetséges, hogy Túzsza része volt.

Vereng: 1270-ben említik először Wereng ekkor a füzéri vár tartozéka.⁴⁶⁶ 1341-ben Telkibánya határjárásában említik *Vereget*.⁴⁶⁷ 1398-ban Füzér tartozékaként szerepel a Weregghi-i vámszedőhely.⁴⁶⁸ 1396-ban Telkibánya határjárásában ismét szerepel; *Werengh*.⁴⁶⁹ Említik még 1454-ben is, mint a füzéri vár tartozékát, vámszedőhelyet.⁴⁷⁰ 1472-ben ugyancsak vámszedőhelyként szerepel.⁴⁷¹ Többé nem említik, helye ismeretlen.

459. MOL DI. 354. W XI. 373., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 134.

460. MOL DI. 705. W. VIII. 256., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 134.

461. Váradi Regestrum 230. §. (258), vö. *Györffy Gy.*, 1963. 138.

462. Váradi Regestrum 60. §. (217), vö. *Györffy Gy.*, 1963. 147.

463. MOL DI. 75246., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

464. H. VII. 364 ua. A. I. 224., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

465. A. I. 586–587., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

466. MOL DI. 71277. W. VIII. 256.

467. A. IV. 122., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

468. Zsigmond kori I. 915.

469. Zsigmond kori I. 4230.

470. MOL DI. 24541., vö. *Csánki D.*, 1890. I. 220.

471. Tört. Közl. Abaúj-Torna vm. III. 1912. 2. sz. 87.

D) MA IS ÁLLÓ FALVAK

Abaújvár: a X–XI. században épült földvárát 1046-ban említik először (lásd a bevezetőben).

Alpár: (ma Abaújalpár): 1300-ban az idevaló Benedek feleségét megölvén apósával és sógorával kiegyezik.⁴⁷² Ez a helység első okleveles említése.

Apáti: (ma Gagyapáti): 1256-ban említik először, ekkor az Aba nemzetség Sármonostorának birtoka.⁴⁷³

Arka: 1267-ben említik először, ekkor Arkai Konrád és Lánci Jakab egyezkedik Cunch fia Mihállyal Lánci Ádám földje felett.⁴⁷⁴

Aszaló: 1275-ben említik először, ekkor Aba nembéli Manhard ispán birtoka, dézsmáját az egri püspök visszaadja a káptalannak.⁴⁷⁵ Honfoglalás kori szablya,⁴⁷⁶ valamint XVI–XVII. századi cseréptöredékek kerültek elő innen.⁴⁷⁷

Baksa: (ma Szentistvánbaksa): 1288–1304-ben említik először, mint Cuch fia Domokos várjobbágy birtokát.⁴⁷⁸

Bakta: (ma Baktakék): 1272-ben említik először, ekkor a tornai királyi uradalom birtoka volt, nevéből következtethetően csőszök lakták.⁴⁷⁹

Bátor: (ma Gagybátor): 1323-ban említik először a jánosi uradalom határjárásában.⁴⁸⁰

472. MOL Dl. 75156., vö. Györffy Gy., 1963. 62.

473. F. VII/5. 320., vö. Györffy Gy., 1963. 62.

474. MOL Dl. 663. W. VIII. 216., vö. Györffy Gy., 1963. 63.

475. F. V/2. 304., vö. Györffy Gy., 1963. 63.

476. Rég. Tan. II. 21.; HOMÉ IX. (1970) 79–107.; Arch. Ért. 1914. 172.

477. HOM ltsz.: 66.22. 1–4.; HOMÉ VI. (1966) 403–407.

478. MOL Dl. 75183, 84209., vö. Györffy Gy., 1963. 63.

479. Györffy Gy., 1963. 63.

480. MOL Dl. 71277., vö. Györffy Gy., 1963. 68.

Berencs: (ma Rásonysápberencs): 1318-ban említik először, ekkor egy idevaló nemes Drugeth Fülöp németi ispánja.⁴⁸¹ Egy halomban honfoglalás kori sírt találtak, amelynek leletei a következők voltak: kengyel, zabla, vastárgyak.⁴⁸²

Beret: 1271-ben szerepel először, ekkor határát is megjárják.⁴⁸³ Ref. templom: a templom javításakor egy XVII. századi korszóban 202 darab ezüstpénzt találtak.⁴⁸⁴ Rákóczi út 35.: egy edényben 1620–40 közötti ezüst- és aranypénzek kerültek elő.⁴⁸⁵ Rákóczi út 53.: XVI. századi edénytöredékeket találtak itt.⁴⁸⁶

Boldogkő: 1295 körül említik először, várát és a falut ekkor Tomaj nembéli Jaak fia Tyba birtokolta.⁴⁸⁷ Szabálytalan alaprajzú, É–D-i irányban elnyújtott belsőtoronyos vára ekkor már állt. A XIV. században nagyarányú bővítést és átalakítást hajtanak végre itt, feltehetőleg a Drugethek, akik ekkor a vár gazdái. Kisebb átalakítások és bővítések történtek a XV. és a XVI. században is. A várnak elsősorban mint gazdasági központnak volt jelentősége.⁴⁸⁸ Boldogkőváralja-Erdésztelep: XVI. századi címeres ezüst pecsétgyűrűt találtak itt.⁴⁸⁹

Bózsza: (ma Kis- és Nagybózsza): 1264-ben szerepel először, ekkor határát is megjárják.⁴⁹⁰

Bócs: 1263-ban említik először egy birtokperben.⁴⁹¹ Bócs-Agyagos: középkori korszó került elő.⁴⁹² Bócs-Belsőbócs: vaslándzsát, fokost és 3

481. Györffy Gy., 1963. 68.

482. Rég. Tan. II. 64., Tört. Közl. Abaúj-Torna 1910. 247.; HOMÉ IX. (1970) 88.

483. MOL DI. 75351., vö. Györffy Gy., 1963. 68.

484. A korszó: HOM ltsz.: 53.1082.1., vö. Arch. Ért. 90. (1960) 248., 12 kép 4., 26. kép 4, 79. j. Az éremlelet: HOM Éremgyűjtemény Gyarapodási Napló 180–381/1936.

485. HOM Régészeti Adattára 57–68. Az éremleletet eladták.

486. HOM ltsz.: 64.18. 1–2.

487. DI. 93981. H. VII. 243., vö. Györffy Gy., 1963. 70.

488. Gerő L., 114–119., HOM Évk. VI. (1966) 109–170. A várásatásból származó leletanyag: HOM ltsz.: 66.1.1–585.

489. HOM Évk. IX. (1970) 411–414.

490. MOL DI. 71835., H. VI. 121–3., vö. Györffy Gy., 1963. 71.

491. MOL DI. 104890., H. VIII. 93., vö. Györffy Gy., 1963. 71.

492. HOM ltsz.: 78. 16.1.

bronz karperecet találtak itt.⁴⁹³ Petőfi u. 23.: XIII–XIV. századi szemétdöbörből cseréptörmelékek, ép korsó, sarkantyú, kengyel, kés, zabla, valamint állatcsontok kerültek elő.⁴⁹⁴ Sárgaföldespart: középkori településrészt bolygafott meg a homokbányászás. Cseréptöredékek, sarlódarab, valamint egy csaknem teljesen elpusztított kemence maradványa került elő.⁴⁹⁵ Böcs: cseréptöredék került innen a Magyar Nemzeti Múzeumba.⁴⁹⁶

Büd: (ma Hernádbüd): 1246-ban említik először, ekkor István idevaló nemes birtoka.⁴⁹⁷

Büttös: 1285-ben említik először, ekkor a jánoki uradalom része.⁴⁹⁸ Dózsa Gy. u. 25.: Cserépedényben elrejtett, 4017 darabból álló XVI. századi éremlelet került elő itt.⁴⁹⁹

Céce (ma Hernádcéce): A királynéi német telepesfaluk egyike, 1220-ban említik először, amikor a 10 német telepes falu bevádolja és elűzi az őket zsaroló két falunagyot.⁵⁰⁰

Csenyéte: 1243-ban említik először.⁵⁰¹

Csabad: 1323-ban említik először egy királyi ember nevében.⁵⁰²

Detek: 1274-ben említik először, ekkor mint lakatlan birtokot adományozza el IV. László.⁵⁰³

Devecser: 1262-ben említik először, ekkor mint várbirtokot adományozza el István ifjabb király Aladár királynéi tárnokmesternek.⁵⁰⁴ Csoma József itteni földbirtokos egy V. László magyar aranyat ajándé-

493. *Leszih A.*, A Borsod–Miskolci Múzeum az 195-ik évben. Borsod–Miskolci Múz. Egy. Érk. 1905. 45–50.

494. HOM Iksz.: 71.31. 1–20.; HOM Régészeti Adattára 794–69.

495. HOM Iksz.: 64.14. 1–3.; HOM Régészeti Adattára 80–68.

496. Arch. Ért. 102. (1975) 252. 51.a.j., 1 kép, 93. lelőhely

497. MOL DI. 304., W. VII. 213., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 74.

498. MOL DI. 41783., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 74.

499. HOM Régészeti Adattára, 1295–77., Korsó: 79.29.1., az itt talált cseréptöredékek: 81.4. 1–8.

500. Váradi Regestrum 116. §. (250.), vö. *Györffy Gy.*, 1963. 74.

501. F. IV/1. 286., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 76.

502. *Györffy Gy.*, 1963. 76.

503. MOL DI. 70147., H. VIII. 167., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 77.

504. MOL DI. 824, W. VIII. 34., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 77.

kozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak.⁵⁰⁵ Devecser-Kertek-alja: szórványos középkori cseréptöredékek kerültek elő innen.⁵⁰⁶ Rét kert felett: szórványos késő középkori cseréptöredékek kerültek elő.⁵⁰⁷ Tanács mögötti domb: szórványos középkori kerámiatöredékeket találtunk itt.⁵⁰⁸

Dobsza: (ma Felsődobsza): a királynéi német telepese faluk egyike, 1220-ban említik először, amikor a tíz falu bepereli az őket zsaroló két falunagyot.⁵⁰⁹

Dobsza (ma Alsódobsza): 1332-ben említik először, ekkor a Boldogságos Szent Szűzről elnevezett kápolna állt.⁵¹⁰ Két X–XI. századi S végű hajkarikát találtak itt.⁵¹¹

Encs: 1219-ben említik először, ekkor neve az újvári ispán egyik poroszlójának nevében tűnik fel.⁵¹² Encs-kastélydomb: középkori kerámiatöredékeket találtak itt.⁵¹³ Encs: répagödör ásása közben XVI. századi denár és ezüst garaslelet került elő.⁵¹⁴

Fáj: 1243-ban említik először, ekkor IV. Béla eladományozza és határát megjárátja. Eredetileg várföld volt.⁵¹⁵

Fancsal: 1262-ben említik először, ekkor IV. Béla Aladár királynéi tárnokmesternek adja.⁵¹⁶ Bélakert: Árpád-kori edénytöredékek,⁵¹⁷ valamint késő középkori kályhacsempedarabok kerültek elő.⁵¹⁸ Cukros-dűlő: 3 db XVI–XVII. századi vassarkantyút találtak itt.⁵¹⁹ Evangélikus templomkert: ezüstözött karika került elő innen.⁵²⁰ Joób kastély: régi ekevasat ta-

505. Arch. Ért. 5. (1885) 279.

506. HOM Itsz.: 79.15. 1–30.

507. HOM Itsz.: 79.13. 1–57.

508. HOM Itsz.: 79.14. 1–67.

509. Váradi Regestrum 116. §. (250.), vö. Györffy Gy., 1963. 77.

510. Györffy Gy., 1963. 77.

511. Rég. Tan. II. 20.; HOMÉ IX. (1970) 88.; Arch. Ért. 83. (1956) 208.

512. Váradi Regestrum 5. §. (234.), vö. Györffy Gy., 1963. 78.

513. HOM Itsz.: 64. 27. 4–16.

514. Arch. Ért. 5. (1885.) 395.

515. F. IV/1. 286., vö. Györffy Gy., 1963. 79.

516. MOL DI. 824, W. VIII. 34., vö. Györffy Gy., 1963. 79.

517. HOM Itsz.: 58.60. 1–5.

518. HOM Régészeti Adattára 733–69.

519. HOM Régészeti Adattára 733–69.

520. HOM Régészeti Adattára 733–69.

láltak itt.⁵²¹ Szőlőkalja: szórványos Árpád-kori és késő középkori kerámiatöredékeket találtunk itt.⁵²² Sedlák kert: csatabárd került elő innen.⁵²³

Fony (eredeti neve mellett időnként szerepel a *Timár* név is): 1219-ben említik először.⁵²⁴ A *timár* név arra utal, hogy királyi tímárok is laktak benne. Evangélikus templom: XV–XVI. századi talpas ezüst pohár van az egyház tulajdonában, amelyhez nagyon hasonlít a vizsolyi pohár.⁵²⁵

Forró: 1246-ban említik először, mint várbirtokot.⁵²⁶ Abaúj vármege egyházigazgatásában fontos szerepet játszott, alesperességi központ volt.

Fügöd: 1246-ban említik először egy adás-vétel kapcsán.⁵²⁷

Füzér: 1264-ben említik először.⁵²⁸ Ekkor V. István tartja meg szállva a várat, amelyet IV. Béla korábban leányának, Anna halicsi hercegnőnek adományozott. A szabálytalan alakú vár azonban már 1235 előtt fönnállhatott, mert még II. Endre vásárolta azt Kompolt nembéli Vak Andronikustól. Füzér az egyik legkorábban épült magánföldesúri kőváraink egyike. A XV. században a Perényiek kezébe kerül, akik nagyarányú építkezést folytatnak a várban. Ekkor épülhetett az a gótikus várkapolna is, amelyben a hagyomány szerint Perényi Péter 1526-ban rejtegette a koronát.⁵²⁹

Gadna: 1320-ban említik először az idevaló nemeseket.⁵³⁰

Gagy (ma Felsőgagy): 1256-ban említik először egy határjárásban.⁵³¹ A középkori templom helyén, a XVIII. században épült templomában őrzik Gagy László 1332-ből való címeres sírkövét.⁵³²

521. HOM Régészeti Adattára 733–69.

522. HOM ltsz.: 79.7. 1–42., 79.8. 1–30.

523. HOM Régészeti Adattára 733–69.

524. Váradi Regestrum 2. §. (233.) vö. Györffy Gy., 1963. 80.

525. Ard. Ért. 19. (1899.) 312.

526. MOL Dl. 304, W. VII. 213., vö. Györffy Gy., 1963. 81.

527. MOL Dl. F, W. I. 26., vö. Györffy Gy., 1963. 81.

528. Györffy Gy., 1963. 82.

529. Gerő L., 301–302., vö. Feld I.–J. Cabello, 1980.

530. MOL Dl. 56829, A. I. 560–2., vö. Györffy Gy., 1963. 83.

531. F. VII/5. 320., vö. Györffy Gy., 1963. 84.

532. Genthon II. 94.

Garadna: 1259-ben említik először, mint abaúji várbirtokot.⁵³³ Garadna-Kastély-szug: 1959–60-ban rövid leletmentő-hitelesítő ásatást végeztek itt, amelynek során többek között kora Árpád-kori településnyomokat is találtak.⁵³⁴

Gibárt: 1290-ben említik először, ekkor területén megosztoznak a Berzevicziek elődei.⁵³⁵

Golop: 1258-ban említik először, ekkor egyik része abaúji várföld, a másik lakatlan.⁵³⁶

Gönc: A királynéi német telepesfaluk egyike. 1219-ben említik először.⁵³⁷ Határában 1290 körül, az Aba nembéli Amádé nádor építtetett egy eredetileg ellipszis alakú várat, amelynek fő erőssége a négyzetes öregtorony volt.⁵³⁸ Gönc-Oroszcerkó: szórványos késő középkori cseréptöredéket találtak.⁵³⁹

Halmaj: 1243-ban említik először, az idevaló nemesek birtokaként.⁵⁴⁰

Héce (ma Hejce): 1261-ben említik először, az egi püspök birtoka volt.⁵⁴¹ Két körte alakú honfoglalás kori kengyel került innen a Magyar Nemzeti Múzeumba. A leletek sírból származnak.⁵⁴² Egy arany és 3 ezüstérem került az itt talált éremleletből a Magyar Nemzeti Múzeumba.⁵⁴³ Középkori buzogány került innen a Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe.⁵⁴⁴

Homrogd: 1256-ban említik először, mint az idevaló nemesek birtokát.⁵⁴⁵

533. Györffy Gy., 1963. 85.

534. HOM ltsz.: 60.10. 1–358., FA XII. (1960) 145–173.

535. MOL DI. 68764., vö. Györffy Gy., 1963. 87.

536. MOL DI. 467, W. VII. 480–481., vö. Györffy Gy., 1963. 88.

537. Várad Regestrum 5. §. (234.), vö. Györffy Gy., 1963. 88.

538. Genthon II. 108.

539. HOM Régészeti Adattára 1548–81.

540. DI. 198, W. VI. 547., vö. Györffy Gy., 1963. 91.

541. Reg. Arp. 2123., vö. Györffy Gy., 1963. 91.

542. Arch. Ért. 18. (1898.) 277–279., Régészeti Tan. II. 39. HOMÉvk. IX. (1970) 88.

543. Arch. Ért. 13. (1879.) 408.

544. HOM ltsz.: 65.43.2.

545. F. VII/5. 319., vö. Györffy Gy., 1963. 91–92.

Ináncs: 1271-ben említik először, ekkor V. István Mihály országbírónak adta.⁵⁴⁶

Jánosi (ma Alsóvadász része): 1280-ban említik először.⁵⁴⁷

Kajata (ma Füzérkajata): 1270-ben mint Füzér várához tartozó falut említik először.⁵⁴⁸

Kány: 1319-ben említik először, ekkor Buzita tartozéka.⁵⁴⁹

Kázmár (ma Kázmárk): 1232-ben említik először papját és tizedét.⁵⁵⁰

Kéked: 1297-ben említik először tanúk és királyi emberek nevében.⁵⁵¹

Kér (ma Abaújkér): 1212-ben említik az idevaló várnépeket.⁵⁵² X–XI. századi edény került elő innen.⁵⁵³ Abaújkér, Gyógypedagógiai Intézet: középkori sisakot találtak itt.⁵⁵⁴ Abaújkér és Boldogkőváralja között: 7 sír került elő, amelyek egyikében sarkantyú is volt, valamint Árpád-kori cseréptöredékek.⁵⁵⁵

Kércs (ma Hernádkércs): 1262-ben említik először, abaúji várföldként.⁵⁵⁶ X–XI. századi sodrott bronz nyakperec került elő innen.⁵⁵⁷

Kércs (ma Fulókércs): 1234-ben említik először.⁵⁵⁸

Keresztéte: 1299-ben említik először, akkor pereskednek területén.⁵⁵⁹

Kéty (ma Baktakék): 1272-ben szerepel először, mint a király birtoka.⁵⁶⁰

Kinizs: 1245-ben szerepel először, ekkor egyik része abaúji várbirtok, másik a Kinizs nemzetsége.⁵⁶¹

546. MOL DI. 754, W. VIII. 335., vö. Györffy Gy., 1963. 94.

547. MOL DI. 76390, Zichy okm.t. I. 44., vö. Györffy Gy., 1963. 96.

548. MOL DI. 705, W. VIII. 256., vö. Györffy Gy., 1963. 101.

549. A. I. 495., vö. Györffy Gy., 1963. 101.

550. Györffy Gy., 1963. 108–109.

551. MOL DI. 89261, Hokl. 157., vö. Györffy Gy., 1963. 109.

552. Várad Regestrum 174. §. (194.), vö. Györffy Gy., 1963. 110.

553. HOM ltsz.: 69.49.1.

554. HOM ltsz.: 74. 16.1.

555. HOM Régészeti Adattára 15–68.

556. F. VII/4. 78., vö. Györffy Gy., 1963. 110–111.

557. HOM ltsz.: 63.55.1., vö. HOMÉvk. IX. (1970) 88.

558. Várad Regestrum 201. §. (279.), vö. Györffy Gy., 1963. 111–112.

559. F. VII/4. 245., vö. Györffy Gy., 1963. 112.

560. Györffy Gy., 1963. 112.

561. Reg. Arp. 819., vö. Györffy Gy., 1963. 112.

Kisfalud (ma Vilmány része): 1297-ben szerepel először.⁵⁶²

Komlós (ma Füzérkomlós): 1270-ben említik először, mint a füzéri uradalom tartozékát.⁵⁶³

Korlátfalva (ma Korlát): 1332-ben említik először papját és tizedét.⁵⁶⁴

Krasznok (ma Krasznokvajda): 1302-ben említik először, ekkor a jánoki uradalom tartozéka.⁵⁶⁵

Kupa: 1279-ben említik először, ekkor pereskednek földjén az idevaló nemesek.⁵⁶⁶

Léh: 1281-ben szerepel először, ekkor a tornai ispánság földje.⁵⁶⁷ Cserépedényben elrejtett, 41 friesachi denárból álló éremleletet találtak itt.⁵⁶⁸

Méra: 1256-ban említik először az idevaló nemeseket.⁵⁶⁹ Méra, Tanácsháza: késő középkori vermet bolygatott itt meg az útépítés.⁵⁷⁰

Monaj: 1256-ban határjárásban említik először.⁵⁷¹ Óskori halomban honfoglalás kori sírt találtak itt, amelynek leletei a következők voltak: felemás kengyelpár, csikószabla, kés, véső alakú nyílcsúcs, kard hegye, háromélű bronz nyílcsúcs.⁵⁷²

Németi (ma Hidas- és Tornyosnémeti): A XIII. században a Hernád mentén fekvő három Németi a királyné német telepes falvai közé tartozott. 1219-ben említik őket először.⁵⁷³ Tornyosnémeti Ny-i oldalán, dombosor: szórványos XIII–XIV. századi leleteket találtunk itt.⁵⁷⁴

Novaj (ma Novajdrány): 1245-ben említik, ekkor területén átmegy az ún. nagyút.⁵⁷⁵

562. MOL DI. 83142., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 113.

563. MOL DI. 705, W. VIII. 256–257., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 114.

564. *Györffy Gy.*, 1963. 114.

565. MOL DI. 71277., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 115.

566. Tört. Közl. Borsod III. 191., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 115.

567. Reg. Arp. 3116., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 116.

568. Numizmatikai Közlöny VIII. (1909). 60.

569. F. VII/5. 321., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 118.

570. HOM Régészeti Adattára 1714–84.

571. F. VII/5. 320., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 120.

572. Rég. Tan. II. 54., Arch. Ért. 7. (1887). 60–65., 26. (1906). 407., 30. (1910.) 118–124.

573. Váradi Regestrum 88. §. (228.), vö. *Györffy Gy.*, 1963. 121.

574. HOM Iksz.: 83.13. 1–19.

575. Reg. Arp. 819., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 124.

Nyésta: 1255-ben említik először, bár területét még a tatárjárás előtt a jászói prépostságnak adta Kálmán herceg.⁵⁷⁶

Nyíri: 1270-ben szerepel először, mint a füzéri uradalom tartozéka.⁵⁷⁷

Onga: 1222-ben említik először, idevaló bírák nevében.⁵⁷⁸ Rákóczi u. 50.: középkori edénytöredékek kerültek elő innen.⁵⁷⁹

Oroszi (ma Göncruszka része): 1280-ban említik először, ekkor a széplaki monostoré volt területe.⁵⁸⁰

Pamlény: 1299-ben említik először egy peres ügyben.⁵⁸¹ Középkori edénytöredékek,⁵⁸² valamint egy 95 tallérból álló XVI–XVII. századi éremlelet került elő.⁵⁸³

Pányok: 1263-ban említik először mint az idevaló nemesek földjét.⁵⁸⁴

Pere: 1282-ben említik először, mint a Bárca nem birtokát.⁵⁸⁵

Perecse: 1255-ben említik először, de területét már a tatárjárás előtt a jászói prépostságnak adta Kálmán herceg.⁵⁸⁶

Petri (ma Hernádpetri): 1234-ben Houl fia Péter faluja Garadna néven, 1296-ban már Petri néven említik.⁵⁸⁷ Egy 221 denárból álló XVII. századi éremlelet került elő innen.⁵⁸⁸

Radvány (ma Füzérradvány): 1262-ben említik először, ekkor patoki erdőispánsághoz tartozó királyi uradalom központja.⁵⁸⁹

Radvány (Pusztaradvány): 1300-ban említik először.⁵⁹⁰

576. F. IV/2. 302., vö. Györffy Gy., 1963. 125.

577. MOL DI. 705, W. VIII. 256., vö. Györffy Gy., 1963. 125.

578. Várad Regestrum 245. §. (281.), vö. Györffy Gy., 1963. 125–126.

579. HOM Iksz.: 68.27. 1–5.

580. F. V/3. 61–62., vö. Györffy Gy., 1963. 126.

581. F. VII/4. 245., vö. Györffy Gy., 1963. 127.

582. HOM Iksz.: 64.24.1.

583. HOM Régészeti Adattára 300–68.

584. MOL DI. 40054., vö. Györffy Gy., 1963. 126–127.

585. H. VII. 178., vö. Györffy Gy., 1963. 130.

586. F. IV/2. 302., vö. Györffy Gy., 1963. 131.

587. MOL DI. 198, W. VI. 549., vö. Györffy Gy., 1963. 132.

588. RF Ser. I. 19. (1966). 66.

589. H. VI. 111., vö. Györffy Gy., 1963. 133.

590. MOL DI. 1559, W. X. 399., vö. Györffy Gy., 1963. 133–134.

Rásony (ma Rásonysápberencs): 1326-ban egy völgy nevében tűnik fel először.⁵⁹¹ A faluban román kori épületmaradványok találhatók.⁵⁹²

Regéc: 1298-ban említik először.⁵⁹³ Szabálytalan alaprajzú É–D-i irányban hosszan elnyúló vára, amelynek mindkét végén négyszetes lakótornya volt már az 1285-ös tatárjárás idején is fennállott, mert Baksa nembéli Simon fia György alatta vívott csatát a tatárokkal.⁵⁹⁴

Regmec (ma Alsó- és Felsőregmec): 1277-ben említik először.⁵⁹⁵ Felsőregmec református temploma román stílusú, a XII. században épült.⁵⁹⁶ 1958-ban történt restaurálásakor egy, a templom építésével egyidős sírkövet találtak, amelyen domború kereszt van kifaragva.⁵⁹⁷

Ruzska (ma Göncruszka): 1220-ban említik először, a királynéi német telepesfaluk egyike.⁵⁹⁸ Fallal kerített református temploma román stílusú, a XII. században épült, többször átalakították.⁵⁹⁹ Göncruszka, Állattenyésztő telep: kb. 200x20–30 méteres vegyes császárkori és késő középkori lelőhelyet találtak.⁶⁰⁰ Göncruszka, Vilmány patak: szórványos késő középkori cseréptörödékeket találtak itt.⁶⁰¹ Göncruszka: egy 19 darabból álló késő középkori vaseszközlelet került elő innen. Jelentősebb darabjai: ácsszekerce, sarló, kengyel.⁶⁰²

Sáp (ma Rásonysápberencs): 1221-ben szerepel először egy poroszló nevében.⁶⁰³

Selyeb: 1256-ban említik először, mint az idevaló nemesek birtokát.⁶⁰⁴

591. MOL DI. 47853., vö. Györffy Gy., 1963. 134.

592. Genthon II. 241., vö. Borovszky S., 300.

593. F. VI/2. 151., vö. Györffy Gy., 1963. 1334., 135.

594. Gerő L., 313.

595. W. IV. 91., vö. Györffy Gy., 1963. 135.

596. Genthon II. 95.

597. HOM Régészeti Adattára 131–68.

598. Várad Regestrum 116. §. (250.), vö. Györffy Gy., 1963. 136–138.*

599. Genthon I., II. 108–109.

600. HOM Régészeti Adattára 1764–85.

601. HOM Régészeti Adattára 1766–85.

602. HOM Iksz.: 72.2.1–19.

603. Várad Regestrum 48. §. (263.), vö. Györffy Gy., 1963. 138.

604. F. VII/5. 318–320., vö. Györffy Gy., 1963. 138.

Szala (Szalaszend): 1264-ben említik először, mint az idevaló nemesek birtokát.⁶⁰⁵

Szántó (ma Abaújszántó): 1275-ben említik először. Ekkor dézsmáját az egri püspök visszaadta a káptalannak.⁶⁰⁶ Abaújszántó közelében földmunka során egy XII. század végi, XIII. század eleji bronzból készült, kentaurt ábrázoló aquamanilét találtak a múlt század közepén.⁶⁰⁷

Szászfa: 1273-ban említik először, ekkor Borsod megyéhez számítják, a későbbiekben mindig Abaúj megyéhez tartozik.⁶⁰⁸

Szemere: 1243-ban említik először határjárásban.⁶⁰⁹

Szend (ma Szalaszend): 1256-ban említik először, mint az idevaló nemesek birtokát.⁶¹⁰

Szentandrás (ma Hernádszentandrás): 1283-ban említik először, gyakran szerepel Felináncként is.⁶¹¹

Szikszó: 1307-ben szerepel először, mint az Aba nembéli Szikszaiak birtoka.⁶¹² Kossuth utca, régi róm. kat. parókia helyén: cserépedényben elrejtett 133 darabból álló XVI. századi éremlelet került elő.⁶¹³ Vadász patak partja: egy kisebb homokhalomban két honfoglalás kori sírt tártunk fel. Az egyik férfi sírban részleges lótemetkezés, szablya, kengyel, zabla, a másik, női sírban csak kengyelpár került elő. A síroktól távolabb, külön-külön gödörben két edényt és két malomkövet is találtunk.⁶¹⁴

Szolnok (ma Abaújszolnok): 1256-ban szerepel először, mint az idevaló nemesek földje.⁶¹⁵

605. W. VIII/98., vö. Györffy Gy., 1963. 141.

606. F. V/2. 30., vö. Györffy Gy., 1963. 142–143.

607. Magyar Nemzeti Múzeum ltz.: 1860. 115., vö. Lovag Zs., 1979. 28–29., 51., 28–29. kép vonatkozó irodalommal.

608. MOL DI. 42045, Reg. Arp. 2415., vö. Györffy Gy., 1963. 143.

609. F. IV/1. 286., vö. Györffy Gy., 1963. 144.

610. Györffy Gy., 1963. 144.

611. W. IX. 364., vö. Györffy Gy., 1963. 94.

612. MOL DI. 42676., vö. Györffy Gy., 1963. 147–148.

613. Korsó HOM ltz.: 84.165.1., az itt előkerült cseréptöredékek: HOM ltz.: 81.5.1–21., Éremlelet: HOM Régészeti Adattára: 1417–79.

614. A szerző leletmentése: HOM ltz.: 82.6.1–63., HOM Régészeti Adattára 1474–81.

615. F. VII/5. 320., vö. Györffy Gy., 1963. 149.

Szőled (ma Hernádvécse része): 1232-ben említik először papját és tizedét.⁶¹⁶

Szurdokbénye (ma Hernádszurdok): 1234-ben említik először, abaúji várföld volt.⁶¹⁷ Temetődűlő: több XVI–XVII. századi sírt bolygattak meg itt, amelyekből ezüstözött bronz ruhakapcsok, valamint egy NMN betűkkel és 1575-ös évszámmal ellátott gyűrű került elő.⁶¹⁸ Hernádszurdok: 362 darabból álló XVII. századi éremleletet találtak itt.⁶¹⁹

Telki (ma Telkibánya): 1270-ben említik először, a füzéri uradalom tartozéka volt.⁶²⁰

Tomor: 1222-ben említik először, ekkor a tornai várispánsághoz tartozott.⁶²¹ Árpaszer-dűlő: lásd Gyanda. Tomor-Szakadás: Szórványos késő középkori cseréptöredékeket találtunk itt.⁶²²

Vadász (ma Alsóvadász): 1317-ben említik először.⁶²³ Alsóvadász-Kincses: cserépedényben 85-90 darabból álló XVII. századi éremleletet találtak itt.⁶²⁴

Vadász (ma Felsővadász): 1256-ban említik először, mint az idevaló nemesek birtokát.⁶²⁵

Vajda (ma Krasznokvajda): 1285-ben említik először, a jánoki uradalom része.⁶²⁶

Vécse (ma Hernádvécse): 1234-ben említik először, ekkor a királynéi népek faluja.⁶²⁷ Hernádvécse-Majorság: kb. 50x50 méteres középkori lelőhelyet találtunk itt, ahonnan XIII–XIV. századi cseréptöredékeket gyűjtöttünk.⁶²⁸

616. MOL DI. 2718, A. II. 591., vö. Györffy Gy., 1963. 149.

617. MOL DI. 198, W. VI. 547–549., vö. Györffy Gy., 1963. 149–150.

618. HOM Régészeti Adattára 170–68.

619. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1899. évi állapotáról. Bp. 1900. Érem- és Régiségosztály-gyarápodás.

620. MOL DI. 705, W. VIII. 256., vö. Györffy Gy., 1963. 151.

621. Váradi Regestrum 231. §. (278.), vö. Györffy Gy., 1963. 151.

622. HOM ltsz.: 81. 27.1–8.

623. F. VIII/2. 618., vö. Györffy Gy., 1963. 153–154.

624. HOM Régészeti Adattára 24–68.

625. F. VII/5. 320., vö. Györffy Gy., 1963. 153–154.

626. MOL DI. 41783., vö. Györffy Gy., 1963. 154.

627. MOL DI. 198, W. VI. 548–549. vö. Györffy Gy., 1963. 154–155.

628. HOM Évk. XXIV. (1986) 348.

Vendégi (ma *Gagyvendégi*): 1323-ban említik először a jánoki uradalom határosaként.⁶²⁹

Vilmány: 1332-ben említik először papját és tizedét.⁶³⁰

Vily (ma *Vilyvitány*): 1270-ben említik először.⁶³¹

Vitány (ma *Vilyvitány*): az 1270-ben Jolóc néven szereplő birtok helyén tűnik fel, papját és tizedét 1332-ben említik.⁶³²

Vizsoly: 1215-ben említik először.⁶³³ A királynéi német telepesek ispánságának székhelye. Református templomának szentélyét a XIII. században épített kis templom alkotja. A XIV. század során ezt bővítették, hajót és tornyot építettek hozzá. Falképei a XIV–XV. században több szakaszban készültek. Kerítő fala XVII. században épült.⁶³⁴ Az egyház-közösség tulajdonában van egy aranyozott ezüst XV. századi pohár.⁶³⁵

Zsujta: 1219-ben említik először.⁶³⁶

629. DL. 71277., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

630. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

631. MOL DL. 705. W. VIII. 258., vö. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

632. *Györffy Gy.*, 1963. 155.

633. Váradi Regestrum 175. §. (194.), vö. *Györffy Gy.*, 1963. 156–157.

634. Genthon II. 328–329.

635. Arch. Ért. 17. (1897) 430.

636. Váradi Regestrum 5. §. (234.) vö. *Györffy Gy.*, 1963. 158.

III. Összegzés

Abaúj megye az Árpád-kor végén az írásos forrásokban rendkívül sűrűn lakott területként jelenik meg. Az oklevelek 250 lakott helyet említenek. A terület legkorábbi központja *Újvár*, az ispánsági székhely mellett azonban már igen korán nagy jelentőségre tett szert Gönc, a királyné német telepeseifalvainak egyike, valamint Forró, amely alesperességi központ is volt. Jelentékeny hely volt már ekkor Kassa, Szepsi, Szikszó, Gagy, Korlátfalva, Forró és Aszaló is.⁶³⁷ A későbbiek folyamán Kassa szabad királyi városi rangra emelkedett, majd a XVII. századra a megye központjává vált, Gönc, Forró, Szepsi, Szikszó pedig mezővárosokká fejlődtek. Ugyancsak mezővárossá vált Vizsoly, a királynéi német telepeseifalvak központja, Jászó, Nagyida, valamint az Árpád-korban kevésbé jelentősnek látszó Szántó, Telkibánya, Szina, Szinye is.⁶³⁸

A megyében öt, az Árpád-korban épült kővár állott: Boldogkő, Füzér, Regéc, Gönc és Szalánc, ez utóbbi négy az Aba nemzetség birtoka volt. Toronyhelyet említenek még a források Kelecsényen is, de mint láttuk, erről nem állapítható meg, hogy vajon megépült-e, és ha igen, milyen anyagból. Nagyida várát a XV. század elején építette a Perényi család, de erősített hely volt ebben az időben a jászói és a mislyei prépostság, valamint Kassa is.⁶³⁹

A megye egyetlen királyi vára, az ispánság székhelye, *Újvár*, földvár volt. Valószínűleg, nevéből sejtetően földvár állt Sárváron is, ennek azonban mint említettük, nem találtunk régészeti nyomát.

Az Árpád-korban oklevelekben említett 250 lakott hely közül különböző időben mintegy 70 pusztult el. Ez a szám azonban tovább csök-

637. Györffy Gy., 1963. 54.

638. Csánki D., 1890. 199–202.

639. Csánki D., 1890. 197–198.

ken, ha tekintetbe vesszük, hogy néhány közülük bizonyára nem volt faluhely. Ilyen helynév, talán egy birtokrész neve, lehetett *Kökényes*, ahová a pálos kolostort telepítették, és *Vízvölgy*, amelynek Nyomár és Dicháza közötti területét 1329-ben felosztják. Valószínű, hogy nem volt önálló település *Mocsfölde*, *Gyárfásfölde* és *Kánásfölde* sem, melyeknek rövid életére utal az is, hogy nevük helynévben nem maradt fenn.⁶⁴⁰ Hasonló jellegű helynevet (Perezmangafölde) említene a XV. század elején Papi határában, mint Papi egy részbirtokának nevét. Feltehető tehát, hogy ezek is ilyen részbirtok nevek, méghozzá nem is állandó jellegű nevek lehettek. Ellenkező esetben, ha állandó helynevek és folyamatosan lakott helyek lettek volna, nevük bizonyára megmarad, amint ezt *Bodófölde* és *Simonlaka* esetében tapasztalhattuk. Sőt, amint láttuk, abban az esetben, ha ezt a mezőgazdasági művelés lehetővé teszi, ezeknek jól megfigyelhető régészeti nyomuk is van.

Nem tekinthetjük elpusztult falunak *Jolócot* sem, amelynek helyén *Vitány*, és *Szerepet* sem, amelynek helyén Szurdokbénye szerepel a későbbiek során. Tehát a véglegesen elpusztult falvak aránya viszonylag nem nagy, különösen ha figyelembe vesszük a megyénkben csaknem három évszázadig dúló folytonos háborúkat.

Nem állt módunkban terepbejárással megvizsgálni a történeti megye É-i részét. Nem tudjuk, hogy a Szlovákia területére eső elpusztult települések közül hánynak maradt meg helynévben a neve, és melyeknek vannak régészeti emlékei. Az írásos adatok alapján történt összehasonlításból azonban megállapíthatjuk, hogy azon a területen jóval kisebb az elpusztult települések aránya (70 településből 28 esik arra a területre), és ezek közül is túlsúlyban vannak a *-földe* típusú helynevek, amelyeknek egy részét, láttuk, nem tekinthetjük önálló falutelepülésnek.

Területünkön leghamarabb, a tatárjárás idején, *Gata* pusztult el, a tatárjárás után már mint elpusztult faluhelyet adományozzák el, amely a későbbiek során sem települt újjá.

A XIV. századi természetes pusztásodás során pusztulhatott el *Gálya*, *Tarcsa*, *Bodófölde*, *Simonlaka*, *Miglinc*, *Peceny*. Ezek közül Bodóföldét és Simonlakát mint láttuk, egy-egy kisnemes birtokának, telephe-

640. Szabó I., 1966. 146., vö. Földes L., 1983. 334.

lyének tekinthetjük és lehetséges, hogy Peceny is hasonló jellegű település lehetett.

A XV. század végén esetleg az akkor dúló hatalmi harcok során pusztult el *Toka*, *Pocsaj*, *Nyavalyád* és *Kácsik*. A XV. század végén még mindhármát említik a források, a XVI. századi adóösszeírásokban azonban már egyik sem szerepel.

A legnagyobb pusztítást azonban kétség kívül a XVI. századi török háborúk okozták vidékünkön. Mint láttuk, az adóösszeírások szerint már 1531-ben is voltak olyan részei a megyének, amelyek török érdekeltségi területek voltak. 1558-tól pedig folyamatosan érték török támadások a megyét. *Dicháza*, *Monajkeddi* és *Kelecsény* már az első török betörések során elpusztult, de áldozatul esett ezeknek a támadásoknak több, a későbbiek során újra települt falu is (mint pl. *Monaj*, *Selyeb*). Különösen súlyos hatása volt az 1567-es hadjáratnak, amely az egész megyére kiterjedt. Ekkor pusztult el végleg *Horváti*, *Gyanda*, *Lyuba*, a körülöttünk lévő, később újra települt falvak (*Kupa*, *Tomor*, *Felsővadász*), és feltételezhetően *Szt. Iván*, *Rád*, *Köbli* is, bár ez utóbbiakról nincs pontos adatunk.

Nem tudták ezt a támadást igazán kiheverni azok a falvak sem, amelyek véglegesen csak a XVII. század folyamán pusztultak el (*Sárvár*, *Túzsza*, *Kemej*, *Papi*). Ez időtől kezdve lakosságuk egyre csökken, míg végül a XVII. század közepén elnéptelenednek ezek is. Viszonylag hosszú életüket bizonyára annak köszönhatték, hogy az 1558-as és 1590 közötti egyre megújuló hadjáratok útvonalától távol estek. Ezzel kapcsolatos viszont az előbb említett területek erős pusztulása is. Mint láttuk megyénkben nem állt végvár, a megye védelmét a szendrői vár látta el. De ezt a várat csak 1566-ban szerezte meg a Bebek családtól Schwendi Lázár a császár számára, és csak 1578-ban indult meg a vár nagyobb arányú kiépítése. Gyakorlatilag azonban csak 1596, Eger eleste után vált végvárrá. Addig, ebből az irányból szinte akadálytalanul törhettek előre a török csapatok Szikszó, Forró, Kassa irányába. A másik irányból viszont, legalábbis 1596-ig, Eger elzárta a területünkre vezető utat. Eger eleste és Szendrő jelentőségének megnövekedése szinte azonnal érezteti hatását. 1599-től az addig viszonylag békés életet élő Kemejt a török pusztítások miatt elhagyottnak mondják az összeírások. Vagyis az addig kedvelt és általánosan használt, a Vadász-patak völgyében vezető út he-

lyett, vagy mellett most már D felől is szabad volt az út a megye területére. Ezek a hadjáratok, mint ahogyan a korábbi trónvillongásokkal kapcsolatosak is, általában Kassáig, vagy annak előteréig jutottak el. Nyilván ez a fő oka annak, hogy a megye É-i részén az elpusztult falvak aránya jóval kevesebb, mint a D-i részen.

Az adóösszeírásokból kiderül, hogy a XVI–XVII. század során véglegesen elpusztult települések nagy többsége kismemesi falu volt, amelyet minthogy lakói és gazdái elpusztultak vagy elhagytak, a Rákóczi-szabadságharc után meginduló nagy telepítési akció során már senkinek sem állt érdekében újratelepíteni. Említettük, hogy a Kemejt birtokló ládi pálosok a Rákóczi-szabadságharc után milyen eréllyel láttak hozzá birtokaik rendezéséhez, és hogy Kemejt is szinte azonnal benépesítették, ha ez nem is vált már igazi faluvá akkor. Az elpusztult kismemesi falvak újratelepítése senkinek sem állt érdekében, és ha esetleg élt is még egy-egy kismemesi család, bizonyára nem volt meg a megfelelő nagyságú birtoka és anyagi alapja mindehhez. A nagyobb birtokosok kezén lévő falvak tovább fennmaradtak (Tuzsa, Kemej), mint a többi. Ennek, amellet, hogy a hadjáratok fő útvonalától távolabb estek, bizonyára az is oka volt, hogy birtokosaik, amíg lehetett, igyekeztek pótolni az elpusztult lakosságot. Ugyanakkor szívósan ragaszkodtak földjükhöz és falujukhoz Sárvár és Papi kismemesei is.

Megyénkben is megfigyelhetjük azt az országszerte tapasztalt jelenséget, hogy egy-egy település területéhez mennyire ragaszkodtak az emberek. Az elpusztult falvak helyére a XVIII–XIX. század folyamán szinte kivétel nélkül mindenütt tanyákat telepítettek. Többjük a XIX. század közepén, *Fényes* gyűjtése alapján már újra lakott pusztá volt.⁶⁴¹ Ezek az újkori tanyák részben még ma is fennállnak, részben pedig a közelmúltban szűntek meg. Mindez arra utal, hogy az elpusztult falvak emléke, határaiknak elkülönítése szinte napjainkig, a nagyüzemi parcellák kialakításáig élt a köztudatban.

Az Árpád-korban oklevéllel említett 250 lakott hely közül a források 123-ban jeleznek templomot is. Ezek közül kiemelkedő jelentősége volt a XII. században alapított jászói premontrei monostornak, amely hiteles helyként működött, a széplaki bencés apátságnak, amely az Abák nem-

641. *Maksay F.*, 1971. 80., vö. *Földes L.*, 1983. 332–333.

zetségi monostora volt, valamint a misleji társas káptalannak, amelynek alapítási idejéről nincs pontos adatunk.⁶⁴² A regéci és a gönci pálos kolostorok a XIV. század folyamán épültek.⁶⁴³ Elpusztult falvaink közül hétben állt templom. Ezek közül Papi egyházát említik legkorábban, ezt a tatárok felégették, tehát első formájában még a tatárjárás előtt épülhetett. Ugyancsak Papi egyházával kapcsolatban értesülünk arról is, hogy mint ahogyan ez országszerte szokás volt, itt is a templomban tartották az idevaló nemesek birtokjogi irataikat.⁶⁴⁴ Nem tudjuk, hogy Papi Szt. Péter apostol tiszteletére emelt temploma kőből, vagy fából épült-e. Mindenesetre tartósabb épületre, esetleg átépítésre vall, hogy 1608-ban még mint leányegyházat említik. Túzsa temploma 1341-ben fordul elő először és 1608-ban utoljára. Erről nem tudunk semmi közelebbit. Kemejen Szt. György tiszteletére emelt kőegyház állt, amelyet 1332-ben említenek először. Rádon Szt. András volt a templom védőszentje, Szt. Iván pedig templomáról nyerte elnevezését is. Száka és Gyanda templomairól semmi közelebbit nem tudunk. Dicháza templomát csak késői, 1519-es adat említi, ekkor a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt kápolna állt itt. Száka és Kemej egyházát kivéve, a templomokról késői adatok is szólnak, ami az általunk Szendrő közelében Gacsalon feltárt kis templom analógiája alapján arra utal, hogy ezeket a templomokat sokáig, gyakran a falvak elpusztulása után is, esetleg még romos állapotukban is használták. Ilyenre van példa az ország más részéről is.⁶⁴⁵ Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy az elpusztult templomos falvak közelében megmaradt vagy újraterlelt falvakban a XVIII–XIX. század során építettek templomokat, tehát ezekben vagy nem volt a középkorban, vagy romlandóbb anyagból lévén hamarabb elpusztult a templom, mint a mi falvainkban. Ugyanakkor a Gacsalon előkerült kis templom arra is figyelmeztet, hogy egészen kicsi, oklevélben soha nem említett „névtelen” falvakban is lehettek már a XII. században is kőegyházak.

642. Györffy Gy., 1963. 49.

643. Regéc: lásd Kőkenyes; Gönc: Tört. Közl. Abaúj III. (1912) 1. sz. 16., vö. Genthon I., II. 108.

644. Szabó I., 1969. 195–196.

645. Szabó I., 1969. 194.

Megyénk a mai Magyarországra eső területéről rendkívül kevés honfoglalás kori és kora Árpád-kori lelet került elő. A mindössze 6 lelőhelyről (Monaj, Hejce, Rásonysápberencs, Hernádkércs, Alsódobsza, Aszaló) régebben előkerült leletcsoportot a közelmúltban Szikszón talált két X. századi temetkezés egészíti ki. Nagyon kevés IX–X. századi leletanyagot találtunk a terepbejárásaink és a szondázó ásatások során. Mindössze 3 lelőhelyünkön került elő IX–X. századi kerámia anyag (Bodó, Dicháza, Kemej), de igazán figyelemre méltó csak a Kemejen talált kés-tokvédő és sarkantyúfelerősítő. IX–X. századi leletanyag is került elő a Garadna-Kastély szugon végzett leletmentő ásatás során. X. századi, gazdagon díszített, kétélű kard került elő 1971-ben a Hernád régi medréből Abaujszéplakon (Krásna nad Hornád) is.⁶⁴⁶ IX–XII. századi leleteket találtak a megye északi részén Buzafalván (Buzica), Buzitán (Buzinka), Szesztán (Cesice), Csécsen (Čečejuvce), Himen (Chym), Jánokon (Janik), Jászón (Jasov), Csontosfalván (Košťany), Alsó Mislyén (Nižna Myšlá), Péderen (Peder), és Szinán (Seňa).⁶⁴⁷ Mivel azonban a szerző a leleteket nem közli, nem áll módunkban a közelebbi időbehatárolást elvégezni és a lelőhelyek közül a IX–X. századiakat kiválasztani. Annyi azonban a fentebbi adatokból valószínűsíthető, hogy az Árpád-korban oklevélben nem említett, de a késő középkori adóösszeírásokban gyakran szereplő Csontosfalva és Búzafalva nem késő középkori eredetűek, hanem már az Árpád-korban is lakottak voltak.

A IX–X. századi leletek hiányát nem magyarázhatjuk a kutatás hiányosságaival, hiszen legalábbis tíz éve rendszeres régészeti kutatás, terepbejárás folyik a megyében. Kétségtelen tény, hogy terepbejárással nem lehet minden lelőhelyet felderíteni, de ha temetőket, sírokat nem is, a településeket, vagy azok egy részét bizonyára megtaláltuk volna. Azonban nemcsak IX–X. századi leleteket, hanem az oklevélben említett elpusztult középkori falvakon kívül csak nagyon kevés középkori lelőhelyet találtunk a ma is álló, vagy az elpusztult települések tágabb-szűkebb környezetében.

646. B. Polla, Archeologické nálezy 9–12. storočia z Kvasnej nad Hornádom. Historia Carpatica XI. (1980) 169–184., 172.

647. J. Pásztor: Pohrebisko vo Všechnvátých. Arch. Ros. 13/1961. 375–385.

A Hernádvecse-Majorság területén talált lelőhelyről fekvése, neve, és a helybeliek rávonatkozó elbeszélése alapján valószínű, hogy egy Vécsehez tartozó földesúri majorság nyomát fedeztük itt fel, nem pedig egy önálló, oklevélben nem említett falu helyét. Az Abaújkér és Boldogkőváralja között talált sírok és cseréptöredékek esetleg az Árpád-korban oklevélben nem említett, a késő középkori forrásokból azonban jól ismert Abatelke⁶⁴⁸ faluhoz kapcsolhatók.

Nem tudjuk oklevélben említett településhez kötni a Böcs-Sárgaföldes-part és a Garadna-Kastély szug lelőhelyeken talált Árpád- és késő középkori településnyomokat. Elképzelhető, hogy ilyen lelőhelyek a további kutatás során még előkerülhetnek, hiszen több olyan elpusztult település nyomát sem találtuk meg, amelynek pedig helynévben megmaradt a neve. Itt újra felmerül a már említett kérdés, hogy hol marad fent az elpusztult falu neve, meddig terjedt egy középkori falu határa (lásd: Gyanda, Sárvár). Bizonyára megkönnyítené a kérdés tisztázását a középkori határjárások adatainak térképre vitele és nem utolsósorban az is, ha a topográfiai kutatásokban a terepbejárásnál hatékonyabb és korszerűbb módszerek (például légifotók) is rendelkezésünkre állnának. A fentebbi két lelőhelytől eltekintve tehát valamennyit egy-egy oklevélben említett középkori faluval azonosíthatjuk. Ez felhívja a figyelmünket Abaúj megye jó forrásadottságaira, az országos átlagból kiemelkedő gazdag okleveles anyagára. Ugyanakkor azonban arra is rávilágít, hogy sem a ma is meglévő, sem az elpusztult falvak közelében nem találtunk olyan oklevélben nem említett településre utaló nyomot, amelyet az esetleges faluköltözésekkel kapcsolatba hozhatnánk. Feltehető tehát, hogy falvaink nagy része nem abban az időben keletkezett, amelyben a faluköltözésekkel számolhatunk.⁶⁴⁹

Természetesen lehetséges, hogy a későbbiek során még előkerül néhány honfoglalás, vagy kora Árpád-kori temető, település, egyelőre azonban semmi olyan régészeti adatunk nincs, amely a megye korai, a honfoglalás korában, vagy közvetlenül az után történt tömeges megszálására mutatna. A 7 lelőhelyről előkerült egy-egy sír és a Hernád-mederben talált kard, semmiképpen sem mutat nagy tömegű lakosságra. Külö-

648. Csánki D., 1890. 202.

649. Földes L., 1983. 342.

nösen akkor nem, ha összehasonlítjuk akárcsak a szomszédos Borsod, Zemplén,⁶⁵⁰ vagy Hajdú-Bihar⁶⁵¹ megye ilyen korú temetőinek számával, vagy a távolabbi vidékek kutatásában elért eredményekkel.

Hasonló eredményeket hozott az Abaújszárlati ispánsági központ kutatása is. A vár építési korát a X–XI. századra teszi az ásató, lehet, hogy valóban Aba Sámuel építette, ahogyan a krónikák említik. A templom körüli nagyobb létszámú temető azonban, amely nagyobb létszámú településre utal, csak a XII. századtól figyelhető meg.

Nagyjából ugyanilyen eredményre jut *Braciac Varsik*⁶⁵² is a kassai medence (ide számítja a történeti Abaúj megye É-i részén kívül az eperjesi medencét és a Bódva, Ida felsőbb folyását is) településtörténetének vizsgálata során, noha máshonnan közelíti meg a kérdést. A IX–XII. századból nagyon kevés magyarokra utaló leletanyag került elő arról a vidékről. Más kérdés, hogy ennek következtében a szerző úgy véli, hogy Abaúj megye területét Garadnáig és Göncruszáig szláv települések sora töltötte be legalábbis a XI. századig. Ekkor a magyarok fokozatos elönmúlásukkal egyre feljebb, a hegyek lábához szorították az addig termékeny folyóvölgyekben élő szlávokat.

Nem kívánunk itt most vitatkozni az olyan anakronisztikus nézetekkel, miszerint IV. Béla király a tatárjárás után olyan céllal adományozta volna az abaúji várbirtokokat D-ről jövő magyar híveinek, hogy azok itt a magyar elemeket erősítsék, csak annyit szeretnénk megjegyezni, hogy a szlávok tömeges ittlakására éppúgy nincs régészeti bizonyítékunk a IX–XII. században, mint ahogyan nincs a magyarokéra sem. Kétségtelen, hogy a megyében szép számmal vannak szláv eredetű helynevek és hogy szláv jelenlétre utal a Kemejen talált viseleti darab is. Azonban mint Györffy György megállapította, a XIII–XIV. századi határjárásokban a Hernád síkságán és dombvidékeken a helynevek túlnyomó többsége magyar.⁶⁵³ XI–XII. század fordulóján létesült 10 királynéi német település, neve nem valamely korábbi magyar, vagy szláv település nevét őríz meg, hanem német személynévből képződött, ami önmagában is bizo-

650. HOMÉvk. IX. (1970) 79–107.

651. DMÉK 1974. 211–267.

652. Varsik 1964. 1973.

653. Györffy Gy., 1964. 57.

nyítja, hogy itt korábban nem voltak települések.⁶⁵⁴ Ha itt nagy tömegű szláv, vagy magyar népesség élt volna, mi szükség lett volna a németek idetelepítésére és miért telepítették volna éppen ide őket?

A királynéi német falvak telepítése azonban másra is felhívja a figyelmünket. Nevezetesen arra, hogy a XI. század végén, illetve a XII. század elején, amikor ezek a falvak feltehetőleg keletkeztek, óriási lakatlan területek lehettek még a megyében, amelyet a megye lakossága, illetve annak természetes szaporulata nem tudott benépesíteni. A 10 faluból 4, a három Németi és Felsődobsza közvetlenül a Hernád mellett, annak széles és termékeny völgyében jött létre, tehát még itt is lehettek lakatlan területek ebben az időben, nemcsak a Cserehát, vagy Zempléni-hegység erdős, hegyes vidékein. Nem szorul magyarázatra, hogy a középkorban mekkora területet jelentett 10 falu a hozzá tartozó határokkal, tartozékokkal, sem az, hogy ezek lakosságának idetelepítése mekkora szervező munkát jelentett, még akkor is, ha feltételezzük, hogy a falvak némi időbeli eltolódással keletkeztek. Mindez összhangban áll a fentebb mondottakkal, vagyis hogy megyénk területe a honfoglalás és kora Árpád-korban nem volt túl sűrűn lakott, településrendszerének kialakításában lényeges szerepe volt a tervszerű telepítő munkának.

A régészeti adatokból levonható következtetésekhez hasonló eredményre jut *Györffy György* a megye történeti adatait vizsgálva. Megállapítja, hogy noha a megyét Abaúj megyének hívják, az Aba nemzetség nem tekinthető itt ősfoglaló nemzetségnek, itteni birtokaikat az államszervezés korában kaphatták. Ugyanakkor nem tud kimutatni a történeti források alapján egy másik itt ősfoglaló nemzetséget sem. A Bárca-Tekele nem, amelyről feltételezi, hogy ezek közé tartozik, oly csekély birtokokkal rendelkezik a megye D-i részében, hogy az alapvetően nem befolyásolja a kialakult képet.

A XIII. századi oklevelekből előtűnő birtokviszonyok is azt az elképzelést látszanak igazolni, miszerint ezt a területet egyetlen fogláló nemzetség sem szállta meg, tehát a megye nagy része az államszervezés korában a király kezébe került.

A királynak és a királynénak még a XIII. században is hatalmas birtokai voltak itt. Jelentős a várbirtokok száma is, ami szintén a király bir-

654. *Györffy Gy.*, 1964. 44. 50. jegyzet

toklásával függ össze, és királyi adományból szerzett területei voltak a megyében több egyházi birtokosnak is.⁶⁵⁵

Nem mutat korai megszállásra a megyénk területén lévő igen kevés törzsnévi helynév sem,⁶⁵⁶ és nem áll rendelkezésünkre olyan nyelvészeti adat sem, amely a terület XI. századi megszállására kétségtelen bizonyítékot nyújtana.⁶⁵⁷

Összefoglalva tehát a régészeti, történeti és nyelvészeti adatokból a következőket állapíthatjuk meg:

Anonymus adata, miszerint a honfoglaló magyarság a Hernád és a Tárca völgyét Sóvárig megszállta, valószínűleg katonai értelemben értendő, azaz a fennhatóságát kiterjesztette idáig, elhelyezte a megfelelő katonai egységeket, de egyelőre nem települt itt le tömegesen. A katonai központ Újvár lett, amely bizonyára fennállt már az államszervezés korában, a X. század végén. E köré telepíthették le a fegyveres kíséret tagjait, akiknek emlékéit a törzsnévi helyneveken kívül az a körülbelül 50 egyfalus kismanesi család őrzi, amelynek eredetét a harcos várjobbágyosságra vezeti vissza Györffy György, és amely a XIII. században jelenik meg a forrásokban. Ezek a falvak tekinthetők a telepítés legkorábbi hullámnak, amelyek már minden bizonnyal a X. században létrejöttek. Falvaink közül ezek közé tartozik Horváti, Karácsond, Erdőfalva (Dicháza), Papi, Száka, Nyavalyád, Pocsaj, és az ásatások tanúsága szerint ekkor már fennállt a besenyő nevű Kemej is. A fentebb elmondottakból azonban úgy látszik, hogy a katonai megszállást nem követte a honfoglaló magyarság tömeges ide települése. A megye területe az Árpád-kor folyamán fokozatosan népesedhetett be. Mint a királynéi német falvakkal kapcsolatban láttuk, a XII. században még a termékeny Hernád-völgyben is lehetek lakatlan területek. Az erdős, hegyes Cserehát és a Zempléni-hegység megyénk területére eső részein pedig valószínűleg később keletkez-

655. Györffy Gy., 1964. 42., vö. Szabó I., 1966. 92.

656. Nem feladatunk, hogy ezen a helyen állást foglaljunk a törzsnévi helynevek körül folyó vitában. Velük kapcsolatban annyiban azonban egyetért a kutatás, hogy az ilyen típusú nevet viselő települések általában a X. században keletkeztek. Vö. Kristó Gy., Törzsek és törzsnévi helynevek. Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. 422–443. vonatkozó irodalommal.

657. Kniezsa I., Magyarország népei a XI. században. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Bp. 1938. II. köt. 381.

tek a települések, mint a megtelepedésre alkalmasabb folyó és patak völgyekben.

A tatárjárás utáni telepítéshullámmal azonban lezárulhatott ez a folyamat, ugyanis rendkívül kevés, a késői középkorban létrejött településről számolnak be az írásos források, régészeti adatok pedig egyáltalán nincsenek ilyenekről.

A XIII. század végén, a forrásokban megjelenő 250 település nagy többségéről nem tudjuk pontosan, mikor jött létre. A megye D-i, azaz ma Magyarországra eső területén lévő elpusztult településekkel kapcsolatos régészeti eredményeinket fentebb ismertettük. A ma is álló falvak területén a régészeti kutatás nehézségekbe ütközik, hiszen valamennyi eredeti, középkori helyén áll és házaknál, kertekben rendszeres kutatómunkát végezni alig lehet. Az idáig véletlenszerűen előkerült leletek két faluról valószínűsítik, hogy korábban keletkezett, mint ahogyan az írásos források említik. A Léhen talált XIII. század eleji éremlelet, amely valószínűleg a tatárjárással hozható kapcsolatba, bizonyítja, hogy ekkor már laktak itt, noha az oklevelek csak 1281-ben említik.

Alsódobsza 1332-ben szerepel először a forrásokban, területén viszont két X–XI. századi hajkarikát találtak. Az Abaújszántón talált ritkaság számba menő aquamanile pedig valószínűvé teszi, hogy Szántó az Árpád-korban jelentős hely lehetett, bár ez az írásos adatokból nem tűnik ki. A többi faluból előkerült többnyire XVI–XVIII. századi éremlelet nem nyújt támpontot a falvak keletkezésével kapcsolatban. Elrejtésük bizonyára a török, illetve a kuruc harcokkal hozható kapcsolatba, csakúgy, mint a göncruszkai vaseszközlelet elrejtése.

A további történeti-régészeti kutatás feladata fényt deríteni arra, hogy melyik település mikor keletkezett, és milyen szerepe volt a tervszerű telepítésnek Abaúj megye az Árpád-kor végére kialakuló rendkívül sűrű településhálózatának kialakításában.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A.	– Anjou-kori okmánytár
Arch. Ért.	– Archaeológiai Értesítő
Archívum	– A Heves Megyei Levéltár Közleményei

Arch. Ros	– Archeologické Rozhledy
BML	– Borsod Megyi Levéltár
DMÉK	– Déri Múzeum Évkönyve
Doc. Art. P.	– Documenta Artis Paulinorum
F.	– Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.
H.	– Hazai okmánytár
HML	– Heves Megyei Levéltár
Hokl.	– Hazai oklevéltár
HOMÉvk.	– Herman Ottó Múzeum Évkönyve
MOL	– Magyar Országos Levéltár
Reg. Arp.	– Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke
Rég. Tan.	– Régészeti Tanulmányok
RF	– Régészeti Füzetek
SA	– Slovenská Archeológia
Tört. Közl. Abaúj-Torna	– Történeti Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából
Tört. Közl. Borsod	– Történelmi és régészeti közlemények Miskolc város és Borsod vármegye múltjából
W.	– Árpád-kori Új okmánytár
Zsigmond-kori	– Zsigmond kori oklevéltár

IRODALOM

- Anjou-kori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis.
(szerk.): Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula I–VII. Bp. 1878–1920.
(Mon. Hung. Hist. Dipl.)
- Borovszky Samu–Dr. Sziklay János, 1896. (szerk.): Magyarország vár-
megyéi és városai I. k. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Bp.
- Borsod Vármegye. Vármegyei Szociográfiák. Budapest, 1939.
- Documenta Artis Paulinorum. 1–3. köt. A Magyar Tudományos Akadé-
mia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai XII–
XIV. Bp. 1976.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp. 1890–1913. (Hunyadiak kora Magyarországon. Gr. Teleki József művének folytatása gyanánt a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának megbízásából szerkeszti Csánki Dezső VI–VIII., IX. c.

Csoma József, 1890.: Östörténeti nyomok Abaúj megyében. Kassa
Éri István–Bálint Alajos, 1959.: Muhi elpusztult középkori falu tárgyi emlékei. RF. Ser. II. 4. Bp.

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI. Budae 1829–1844.

Feld István–Juan Cabelló, 1980.: A füzéri vár. Borsodi Kismonográfiák 11. Miskolc

Fényes Elek, 1851.: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I–IV. Pest.

Földes László, 1983.: „Telkek” és költözködő falvak a honfoglaló és Árpád-kori magyarság gazdálkodásában. Tőkei Ferenc (szerk.): Nomád társadalmak és államalakulatok. Bp. 327–349.

Fügedi Erik, 1975.: Középkori várak – középkori társadalom. *Gerő László* (szerk.): Várepítészetünk. Bp. 63–83.

Gádor Judit–Nováki Gyula, 1980.: Az abaújvári földvár sánca. HOMÉvk. XIX. 43–81.

Genthon István, 1959–61.: Magyarország művészeti emlékei I–II. Bp.

Gerő László, 1975.: Várepítészetünk. Bp.

Györffy György, 1940.: Besenyők és magyarok. Kőrösi Csoma Archivum. Bp.

Györffy György, 1963.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp.

Hazai okmánytár. *Codex diplomaticus patrius*. Kiadják: *Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső*. I–V. Győrött 1865–1873., *Ipoly Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső*. VI–VIII. Bp. 1876–1891.

H. Gyürki Katalin, 1967.: Középkori építőáldozat Buda egykori külvárosában. Arch. Ért. 94. 80–83.

Hazai oklevéltár 1234–1536. Kiadja a M. Történelmi Társulat. (szerk.): *Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula* Bp. 1879.

- Kandra Kabos*, 1843.: Az egri főegyház Szent János könyve Liber s (anti) Joannis apostoli et evangelistae . . . continens seriem dignitatum, possessionum capituli ecclaeiae Agriensis, renovatus in anno Domini 1643.
- Kemény Lajos*, 1912.: Abaúj és Torna vármegye története a honfoglalástól az 1526-ik évig. Kassa.
- Kemény Lajos*, 1915.: Abaúj-Torna vármegye története 1527–1648. Kassa.
- Kiss Lajos*, 1978.: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp.
- Komáromi Antal*, 1899.: A Perényiek a mohácsi vész előtt. Családtörténeti Értesítő I. 3–8.
- Lipszky Joannes*, 1803.: Repertorium Locorum Objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae. Croatiae et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae. Budae.
- Lovag Zsuzsa*, 1979.: A középkori bronzművesség. Bp.
- Maksay Ferenc*, 1971.: A magyar falu középkori településrendje Bp.
- Méri István*, 1964.: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Oroszáza határában. R. F. Ser. II. 12. Bp.
- Molnár*, 1935.: Abaúj-Torna vármegye. Vármegyei Szociográfiák. Bp. 1935.
- Nagy Árpád*, 1969.: Eger környéki és Tiszavidéki besenyő települések a X–XI. században. Egri Múzeum Évkönyve VII. 129–153.
- N. Kiss István*, 1960.: 16. századi dézsmajegyzék. Bp.
- Puky Andor*, 1910.: Felső Vadász. Történeti Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából. I. évf. 4. sz. 261. Kassa.
- Reg. Arp.* Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II. 1. (Szerk.): *Szentpéteri Imre*. Bp. 1923–1943. II/2–3. (Szerk.): *Szentpéteri Imre–Borsa Iván*, Bp. 1961.
- Régészeti Tanulmányok. *Szöke Béla*: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei I. Bp. 1962. *Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán*: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. II. Bp. 1962.
- Sugár István*, 1980.: Borsodi oklevelek a Heves megyei levéltárban 1245–1521. Miskolc. Documentatio Borsodiensis I.

Szabó István, 1966.: A falurendszer kialakulása Magyarországon X–XV. század. Bp.

Szabó István, 1969.: A középkori magyar falu. Bp.

Szendrei József, 1888.: Csoma József régiséggyűjteménye. Arc. Ért. VIII. 350–351.

Thallóczy Lajos, 1879.: A kamara haszna (*Lucrum camarae*), Bp.

Történelmi és régészeti közlemények Miskolc város és Borsod vármegye múltjából. Miskolc, 1926–1928. Miskolc város Hivatalos Értesítőjének melléklete.

Váradi Regestrum – *J. Karácsonyi* et. *S. Borovszky* Bp. 1903.

Varsik Branislav, 1973.: Osidleine Kosiskej Kotliny I–II. Bratislava.

Zichy okm.t. – A zichi és vasonkeői gróf Zichy család idősb. ágának okmánytára. Codex Diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. (Szerk.): *Nagy Imre*, *Nagy István*, *Véghelyi Dezső*, *Kammerer Ernő*, *Lukács Pál*. I–XII. Pest. Bp. 1871–1931.

Zsigmond kori oklevéltár. Összeállította *Mályusz Elemér* I–II. Bp. 1951–1958.

SIEDLUNGEN AUS DER ÁRPÁD-ZEIT IM SÜDLICHEN TEIL DES BURGKOMITATES ABAÚJ

Zusammenfassung

Zum Thema unserer Arbeit haben wir die Untersuchung der Siedlungen aus der Árpád-Zeit im südlichen Teil des Burgkomitates Abaúj gewählt. Dieses Komitat wurde in der Árpád-Zeit außerordentlich dicht besiedelt, 250 in Urkunden erwähnte, bewohnte Orte sind aus dieser Zeit bekannt. Davon sind 70 Siedlungen im Laufe der Zeit zugrunde gegangen.

Basis dieser Forschungen bilden die zugrunde gegangen Dörfer, deren Name als solcher erhalten geblieben ist, das sind zahlenmäßig 28 Ortschaften. An deren angenommenen oder mehr oder weniger bestimmten Stellen haben wir eine Geländebegehung, in den zwei Fällen von Kemej und Kelecsény Ausgrabungen durchgeführt.

Aufgrund der schriftlichen Quellen waren wir bemüht, die Spuren der Geschichte der Dörfer zu verfolgen, deren Name als Ortsname nicht erhalten geblieben ist und auf deren Lage wir heute höchstens nur noch schlußfolgern können. Der Vollständigkeit halber stellten wir auch die heute noch bestehenden, aus der Árpád-Zeit stammenden Dörfer mit ihrer ersten urkundlichen Erwähnung und den in ihrer Feldmark zum Vorschein gekommenen mittelalterlichen Funden zusammen.

Das Burgkomitat Abaúj erstreckt sich auf etwa 70 km Länge im breiten fruchtbaren Tal des Flusses Hernád. Vom Hernád-Tal landschaftlich abgegrenzt ist das Zemplén-Gebirge, welches sich am linken Ufer des Hernád erstreckt und die natürliche Grenze des Komitates bildet. Im nordwestlichen Teil des Komitates verläuft das Gebirge von Szomolnok-Kassa, von dort dringt die Bódva und der in sie mündende Ida-Bach vor, welche eine sumpfige Ebene als dritte Landschaftseinheit bilden.

Außer den Ebenen von Hernád und Bódva bilden noch viele kleinere Bäche für Siedlungen geeignete Täler, welche aufgrund der Zeug-

nisse der archäologischen Ausgrabungen ab dem Neolithikum dicht besiedelt waren.

Das Gebiet des Komitates Újvár war bei Gründung des Staates wesentlich größer, als im späteren Mittelalter. Es umfaßte die Gebiete der am Ende des XII., zu Beginn des XIII. Jahrhunderts entstehenden Wald-Gespanschaften von Sáros, Torna und Patak, sowie das mit ihm geographisch nicht zusammenhängende Komitat Heves. Die gebietliche Abgrenzung des Burgkomitates Abaúj geschah in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts und seine damals entstandenen Grenzen blieben im großen und ganzen bis zum Ende des vorigen Jahrhunderts unverändert. Das Komitat war am Beginn Grenz-Burgkomitat, Zentrum war Abaújvár, welches an einer wichtigen, aus dem Lande führenden Straße errichtet wurde. In der Gespanschaftsburg wurden zehn Jahre lang Ausgrabungen durchgeführt, die bewiesen haben, daß die Holzfachwerk-Schanzen um die Jahrhundertwende des X–XI. Jahrhunderts erbaut wurden. Das widerspricht nicht den Traditionen der Chronik, nach welchen eine Kirche mit steinernem Fundament und halbkreisförmig abgeschlossenem Sanktuarium gefunden. Im um die Kirche befindlichen Friedhof wurden mehr als tausend Gräber aufgeschlossen, deren Funde aus dem XII–XV. Jahrhundert stammen. In nördlicher Richtung von der Kirche aus stieß man unter den untersten Gräbern auf die Spuren von früheren Siedlungen aus der Zeit vor der Begräbnisstätte. Die Burg hat bis zum Jahre 1556 als Feste gewirkt, aber schon im XIII. Jahrhundert ging ihre Bedeutung als Komitatszentrum verloren. Neben Újvár haben schon vor dem Tatarenfeldzug das von deutschen Siedlern bewohnte Gönc, weiterhin Forró, welches auch Zentrum des Unterbistums war, wichtige Rollen gespielt. Im XII. Jahrhundert wurden das Prämonstratenser-Kloster in Jászó und die Benediktiner-Abtei in Széplak gegründet. Über die Gründung des gemeinschaftlichen Hochstiftes von Mislye haben wir keine genauen Angaben. Nach dem Tatarenfeldzug entstanden überall im Komitat Hospes-Siedlungen, deren bedeutendste Kassa ist.

In der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts bildete sich parallel zum Zerfall des königlichen Burgkomitates das adlige Burgkomitat, dessen Versammlung außer in Abaújvár in Gönc, Vizsoly, Garadna, Szinva, Petri, Forró, Középnemeti, Bizitán und Enyicke gehalten wurde.

Das Geschlecht der Aba war vom Zeitalter der Staatsgründung an

der gewaltigste Grundbesitzer des Komitates. Allerdings bekommt die riesigen Güter der Aba nach der verlorenen Schlacht von Rozgony die Familie Drugeth, in der Anjou-Zeit stellt diese auch die Gespane des Komitates. Die Zeit der Anjou-Herrschaft ist die Zeit des friedlichen Aufbaus im Leben des Komitates. Die Reihe der mehr als zwei Jahrhunderte dauernden Kriege beginnt in den Jahren um 1440 mit den Streitigkeiten zwischen Ulászló I. und László V. und den Plünderungen bereitet erst Mátyás im Jahre 1462 ein Ende. Nach Mátyás' Tode wird unser Komitat und besonders die Gegend um Kassa zum wahren Aufzugsfeld der Thronbewerber. Ebenfalls ein wichtiges Gebiet war das Komitat bei den Kämpfen zwischen Ferdinand I. und János Szapolyai, es wechselte sogar mehrmals den Besitzer. In den Jahren um 1550 bedrohte aber neben den miteinander hadernden Herren eine neue Gefahr die Bewohner des Komitates. Die Türken brachen im Jahre 1558 erstmalig in unser Gebiet ein. Später haben sich die türkischen Angriffe häufig wiederholt (1566, 1567, 1575, 1588) und infolgedessen wurde ein Teil des Komitates zum unterworfenen Gebiet (Szikszó, das Tal des Vadász-Baches, Monaj, die Gegend bei Selyeb und die südlichste Ecke des Komitates, Kemej, Ongas). In unserem Komitat stand keine Grenzburg, das Gebiet wurde gegen die Türken von der Burg in Szendrő geschützt. Das XVIII. Jahrhundert verlief auch in ununterbrochenen Kämpfen, das Komitat und die Bevölkerung Oberungarns nahmen im Laufe des Jahrhunderts an immer wieder neuen Verschwörungen und Befreiungskämpfen teil.

Die Registrierung im Jahre 1715 nach den Rákóczi-Befreiungskämpfen zeigte ein trauriges Bild des Komitates. Von den im Jahre 1427 registrierten 5184 Gehöften sind im Verlaufe der zwei Jahrhunderte dauernden Kriege laut der Registrierung im Jahre 1715 insgesamt 922 übriggeblieben. Zur Ergänzung der gesunkenen Bevölkerung werden damals neuerlich deutsche Siedler in der nordwestlichen Ecke des Komitates angesiedelt. Damals läßt sich auch die bedeutende slowakische Bevölkerung nieder, die ein fast zusammenhängendes Gebiet im nördlichen und südöstlichen Teil des Komitates einnimmt.

Das Burgkomitat Abaúj erscheint in den schriftlichen Quellen am Ende der Árpád-Zeit als außerordentlich dicht besiedeltes Gebiet. Die Urkunden erwähnen in dieser Zeit 250 besiedelte Orte. Frühestes Zentrum des Gebietes ist Újvár, daneben gelangen aber schon sehr früh

Gönc, eine Ortschaft der deutschen Siedler der Königin, sowie Forró, welches Sitz des Unterbistums war, zu großer Bedeutung. Bedeutend war damals auch schon Kassa, Szepsi, Gagy, Szikszó, Korlátfalva und Aszaló. Später wird Kassa in den Rang einer freien königlichen Stadt erhoben, dann ab dem XVII. Jahrhundert wird es Zentrum des Komitates. Gönc, Forró, Szepsi und Szikszó entwickeln sich zu Marktflecken. Ebenfalls zu Marktflecken werden Vizsoly, das Zentrum der deutschen Siedlungsdörfer der Königin, Jászó, Nagyida, sowie auch die im Árpád-Zeitalter weniger bedeutend erscheinenden Szántó, Telkibánya, Szina und Szinye.

Im Komitat standen 5, im Árpád-Zeitalter erbaute, steinerne Burgen: Boldogkő, Füzér, Regéc, Gönc und Szalánc, die vier letzteren waren im Besitze des Aba-Geschlechtes. Als Standort eines Turmes wird von den Quellen auch Kelecsény erwähnt, allerdings ist es uns im Laufe dort durchgeführter beweisender Grabungen nicht gelungen dessen Spuren zu finden. Die Burg von Nagyida wurde am Beginn des XV. Jahrhunderts von der Perényi-Familie erbaut, aber befestigter Ort war in dieser Zeit auch schon das Kloster von Jászó und Mislye, sowie Kassa. Die einzige königliche Burg des Komitates, Sitz der Gespanschaft, Újvár, war eine Erdburg. Wie aus dem Namen zu vermuten ist, stand wahrscheinlich auch in Sárvár eine Erdburg, aber deren altertumswissenschaftliche Spuren konnten wir nicht finden.

Von den in den Urkunden der Árpád-Zeit erwähnten 250 besiedelten Orten sind zu verschiedenen Zeiten insgesamt 70 zugrunde gegangen, das Verhältnis der endgültig vernichteten Dörfer ist aber relativ klein. Am frühesten, in der Zeit der Tatarenfeldzüge, ist Gata zugrunde gegangen. Im Verlaufe der natürlichen Verödungen des XIV. Jahrhunderts sind Gálya, Tarcsa, Bodófölde, Simonlaka, Miglinc und Peceny ausgestorben. Am Ende des XV. Jahrhunderts, eventuell infolge der damals tobenden Herrschaftskämpfe sind Toka, Pocsaj, Nyavalyád und Kácsik zugrunde gegangen. Die größte Vernichtung haben aber ohne Zweifel in unserer Gegend die Türkenkriege des XVI. Jahrhunderts verursacht. Dicháza, Monajkeddi und Kelecsény sind schon bei den ersten türkischen Einbrüchen vernichtet worden. Bei dem Feldzug im Jahre 1567 sind Horváti, Gyanda und Lyuba endgültig zugrunde gegangen, sowie wahrscheinlich auch Szent Iván, Rád und Köbli. Auch diese Dörfer

konnten sich von diesem Angriff nicht vollständig erholen, die erst im Laufe des XVIII. Jahrhunderts endgültig ausstarben (Sárvár, Tuzsa, Kemej, Papi). Aus den Steuerregistrierungen geht eindeutig hervor, daß die Mehrzahl der im Zuge des XVI–XVII. Jahrhunderts vernichteten Ortschaften Dörfer des Kleinadels waren.

In 123 von den 250, in Urkunden aus der Árpád-Zeit erwähnten, bewohnten Orten, so berichten die Urkunden, gab es Kirchen. In 7 der vernichteten Dörfer stand eine Kirche. In dem Teil des Komitates, der heute zum Gebiet Ungarns gehört, sind ausserordentlich wenig Funde aus der Zeit der Landnahme und aus dem Árpád-Zeitalter zum Vorschein gekommen. Vorläufig haben wir keine derartigen archäologischen Daten, die auf eine Massenbesiedlung in der frühen Zeit unseres Komitates in der Zeit der Landnahme oder unmittelbar danach hindeuten.

Die um die Jahrhundertwende des XI–XII. Jahrhunderts geschaffenen 10 deutschen Siedlungen der Königin lenken unsere Aufmerksamkeit auch darauf, daß in dieser Zeit noch riesige unbewohnte Gebiete existierten, welche die Bevölkerung des Komitates, beziehungsweise deren natürlicher Zuwachs, nicht bevölkern konnte. Von den 10 Dörfern kamen 4 unmittelbar am Hernád, in dessen breiten und fruchtbaren Tale zustande, das heißt, auch hier waren noch unbewohnte Gebiete, nicht nur in den waldigen, bergigen Gegenden von Cserehát oder des Zemplén-Gebirges. Das alles weist darauf hin, daß das Gebiet unseres Komitates in der Zeit der Landnahme und im frühen Árpád-Zeitalter nicht sehr dicht bewohnt war, weiterhin darauf, daß der Ausbildung des Systems der Siedlungen die geplante Ansiedlungsarbeit eine bedeutende Rolle gespielt hat.

Bei den aus den Daten der Altertumsforschungen zu ziehenden Schlußfolgerungen ist auch György Györffy zu ähnlichen Ergebnissen gekommen. Er stellt fest, daß, obwohl man das Komitat Abaúj nennt, das Geschlecht der Aba nicht als Stamm der ursprünglichen Landnahme zu betrachten ist. Gleichzeitig kann er aber aufgrund der geschichtlichen Quellen keinen anderen, hier ursprünglich landnehmenden Stamm aufzeigen. Die im Gebiet unseres Komitates sehr gering vorhandenen, aus Stammesnamen gebildeten Ortsnamen weisen ebenfalls nicht auf eine frühe Inbesitznahme hin.

Zusammenfassend können wir feststellen, daß die Angabe Anony-

mus', daß die landnehmenden Ungarn das Tal des Hernád und der Tárca bis nach Sóvár besetzt haben, wahrscheinlich im militärischen Sinne zu verstehen ist. Das heißt, daß sie ihre Hoheit bis dahin ausgedehnt haben, daß sie entsprechende militärische Einheiten plazierte haben, aber vorläufig haben sie sich hier nicht massenweise niedergelassen. Militärisches Zentrum wurde Újvár, ringsum ließen sich die Mitglieder der bewaffneten Begleitung nieder, deren Erinnerung außer in den aus Stammesnamen entstandenen Ortsnamen auch die etwa fünfzig Familien des dörflichen niederen Adels bewahren, deren Ursprung György Györffy auf die Waffendienst leistenden Leibeigenen in den Burgen zurückführt. Diese Dörfer kamen mit großer Wahrscheinlichkeit schon im X. Jahrhundert zustande. Aus dem oben Angeführten scheint aber, daß der militärischen Besetzung nicht die massenhafte Niederlassung der landnehmenden Ungarn folgte. Das Gebiet wurde im Laufe der Árpád-Zeit kontinuierlich bevölkert. Mit der nach den Tatarenfeldzügen folgenden Besiedlungswelle wird dieser Vorgang aber wahrscheinlich beendet gewesen sein, da die schriftlichen Quellen über außerordentlich wenig, im späten Mittelalter entstandene Siedlungen berichten, archäologische Daten darüber gibt es überhaupt nicht.

Aufgabe der weiteren geschichtlich-archäologischen Forschungen ist aufzuklären, welche Ortschaft genau wann entstanden ist und welche Rolle die geplante Besiedlung bei der Bildung des am Ende des Árpád-Zeitalters entstandenen außerordentlich dichten Ortsnetzes hatte.

Mária Wolf

ПОСЕЛЕНИЯ ЭПОХИ КОРОЛЕЙ ИЗ ДИНАСТИИ АРПАДОВ НА ЮЖНОЙ ТЕРРИТОРИИ КОМИТАТА АБАУЙ

Подведение итогов

Темой для нашей книги выбрали исследование поселений эпохи королей из династии Арпадов комитата Абауй. Данный комитат в эпохе Арпадской династии являлся густонаселённым, из той эпохи известны 250 населённых пунктов, отмеченных в грамотах (хартиях). Из них 70 поселений в ходе истории были разрушены.

Наши исследования распорстранялись на те опустошенные поселения, название которых сохранилось в качестве названия местностей, определённых местах проводили обход местности, а в двух случаях, в Кемей и Келечень выполнялись заверительные раскопочные работы. На основе поселений, название которых не сохранилось в названиях местности, и место расположения которых в настоящее время можно только предполагать. Ради точности, по первым указаниям в грамотах составили список стоящих до сих пор поселений эпохи Арпадской династии, и средневековых находок, вскрытых в наших краях.

Комитат Абауй тянется в широкой, плодородной долине реки Хернад длиной около 70 км. От долины реки Хернад отделяются в региональном отношении горы Земплен, раскинутые по левому берегу реки, и образующие естественную границу комитата. На северозападной части комитата лежат горы Сомолнок – Каша, откуда текут река Бодва и притекающая в неё речка Ида, болотистая равнина которых составляет третье географическое единство.

Кроме равнины реки Хернад и Бодва бесчисленное количество речушек имеет долину, годную для поселения, которые по свидетельству археологических находок, были плотно населёнными с времён новокаменного (неолитического) века.

Территория комитата Уйвар в эпохе основания государства была значительно больше, чем позднее в средних веках. Он терри-

ториально объединил образующиеся в конце XII века, в начале XIII века лесные испанства местности Шарош, Торна и Патак, а также комитат Хевеш, являющийся отдельным регионом. Территориальное отделение комитата Абауй произошло во второй половине XIII века, и образованные в ту пору границы оставались до конца прошлого столетия почти неизменными.

Комитат по началу являлся окраинным (пограничным), его центр Абауйвар был построен по важной, выводящей за границу дороге. В крепости испанства проводились археологические исследовательские раскопки в течении 10 лет, в результате которых установили, что ячеечный деревянный шанец был построен на рубеже X–XI столетия. Это не противоречит тем летописным преданиям, по которым построение крепости присвоили Шамуелю Аба. Внутри земляной крепости находили палуциркульную апсидную церковь с каменным фундаментом. В церковном дворе раскопали более тысячи древних погребений, эти находки происходят с XII–XV веков. Севернее церкви, под самыми нижними погребениями нашли следы поселения, более древнего, чем погребения. Крепость как укрепление функционировала до 1556 г., но как центр комитата, потеряла своё значение уже в XIII веке. Кроме Уйбар, уже до нашествия татар имел важную роль основанный немецкими поселенцами Гёнц, а также деревня Форро, которое являлось и центром деканского подокруга. В XII столетии создали премонстранский монастырь в посёлке Ясо и бенедиктинское аббатство в поселение Сеплак. Об основании общественного капитула в леле Мишье точных данных у нас нет. После нашествия татар по комитату были основаны немало хоспесских поселений, среди них самым значительным является Кашша (Кошице).

Во второй половине XIII века, параллельно с разложением королевского комитата образовался дворянский комитат, который проводил собрания кроме Абауйвар в деревнях Гёнц, Вижой, Гарадна, Сина, Петри, Форро, Кёзепнемети, Бузита, Эницке.

Род Аба со времён основания государства являлся самым крупным владельцем комитата. Однако после порожения в битве под Розгонь огромные владения семейства Аба перешли на род Другет, которые во время царствования Анжуйской династии были и

ишпанами коматата. Эпоха царствования Анжуйской династии явилась эпохой мирного строительства в жизни комитата. Серия беспрерывных войн, длящихся более двухсот лет, началось в 1440-х годах партийными междоусобицами между Владиславом Первым и Ласло Пятым, и мародёрство прекратил только Матяш Корвин в 1462 г. После смерти Матяша наш комитет, а особенно окрестность Кашша стала настоящим плацдармом для претендентов на престол. Комитат являлся также важной территорией во время войн между королями Фердинандом Первым и Яношом Сапойай, и многократно был перехвачен ими друг у друга. В 1550-х годах кроме разжигающих раздор магнатов, появилась и другая опасность для жизни населения комитата. Турки напали на наши земли, первый раз в 1558-ом году, затем турецкие нападения стали повторяться всё чаще (1566, 1567, 1575, 1588), в результате чего некоторая часть комитата стала подвластной туркам территорией (Сиксо, долина речки Вадась, окрестность поселений Монай, Шейеб, и самый южный уголок комитата, Онга, Кемей). В комитате не были пограничных крепостей, его территорию от турков защищала крепость городка Сендрё. Весь XVII-ый век прошел также в непрерывных боях, население комитата и всей Северной Венгрии участвовало в постоянно обновляющихся заговорах, освободительных войнах.

Перепись 1715-ого года, проведённый после войны за независимость под руководством Ференца Ракоци, показал печальную картину о комитате. Из 5184 хозяйств, переписанных в 1427-ом году, после войн, длящихся двести лет, по свидетельству переписи 1715-ого года остались лишь 922. С целью дополнения поредевшего населения в это время поселили в северозападный уголок комитата новых немецких переселенцев. В это же время поселилось значительное по количеству словацкое население, образующее почти сплошную массу на северной и северо-восточной части комитата.

В конце царствования королей из династии Арпадов комитат Абауй упоминается в письменных источниках, как очень густонаселённая территория. Грамоты этого времени сообщают о 250 населённых пунктах. Самым ранним центром данной территории являлся Уйвар, но кроме этого очень рано приобрёл крупное значение Гёнц, деревня немецких переселенцев королевцы, а также Фор-

ро, ставший центром деаканского подокруга. В то же время имели также значение поселения Кашша, Сепши, Гадь, Сиксо, Корлат-фалва и Асало. В последующее время Кашша получила звание свободного королевского города, а к XVII-ому веку стала центром комитата. А Гёнц, Форро, Сепши и Сиксо стали сельскими городками. Также стал сельским городком Вижой, центр деревень немецких переселенцев королевы, и Ясо, Надьида, кроме этого Санто, Телкибана, Сина и Синье, которые в эпохе династии Арпадов казались менее значительными.

В комитате были пять каменных крепостей, построенных в эпохе Арпадов, а именно: Болдогкё, Фюзер, Регёц, Гёнц и Саланц, последние четыре были владением рода Аба. Источники упоминают ещё о башне, возведённой в Келечень, однако при проведённых здесь заверительных раскопочных работах никаких следов не находили.

Крепость Надъида была построена семьей Перени в XV веке, но в то же время были укрепленными настоятельства Ясо и Мишье, а также и Кашша. Единственная королевская крепость комитата, центр ишпанства, Уйвар была земляной. По своему названию предполагается, что в Шарвар (в переводе на русский: „крепость из грязи“) стояла также земляная крепость, но археологических следов этого не находили.

Из 250 населённых пунктов, упомянутых в грамотах эпохи Арпадской династии разрушились около 70, но процент окончательного опустошенных деревень относительно невелик. Первым на нашей территории, во время нашествия татар был разрушен Гата. Гайа, Тарча, Бодофёльде, Шимонлака, Миглиц, Пецень могли вымирать при естественном опустошении XIV века. Тока, Почай, Няваяд и Качик уничтожились в XV веке, возможно в ходе тогдашних войн за власть. Однако самое крупное разрушение приносили несомненно войны XVI века против турков. Дицхаза, Монайкедды, Келечень были уничтожены уже при первых турецких вторжениях. Хорваты, Дъянда, Йуба, а вероятно и Сентиван, Рад и Кёбли были окончательно разрушены в походе 1567 г. По настоящему не избежались от последствий этого нападения и те деревни, которые оконча-

тельно опустошились только в XVIII веке (Шарвар, Тужа, Кемей, Папи).

По налоговым переписям однозначно можно определить, что большинство разрушенных в XVI–XVII веках поселений были деревнями мелкого дворянства.

По источникам, из 250 населённых пунктов, упомянутых в грамотах эпохи Арпадской династии, 123 поселения имели церковь. Из разрушенных церковь стояла в 7-и деревнях.

На той территории комитата, которая в настоящее время принадлежит Венгрии, очень мало находок эпохи завоевания родины и эпохи Арпадской династии. До сих пор нет у нас таких археологических данных, которые подтвердили бы раннее массовое занятие комитата, в эпоху завоевания родины или непосредственно после этого.

Созданные на рубеже XI–XII столетия 10 немецких поселений королевцы также обращают наше внимание на то, что в эту пору вероятно имелись огромные незаселённые территории, которые не могли населиться жителями комитата и естественным приростом населения. Четыре из этих десяти деревень были созданы на берегу реки Хернад, в его широкой и плодородной долине, что свидетельствует о том, и здесь могли иметься просторные незаселённые территории, не только в лесных, горных районах гор Черехат или Землен. Всё это подтверждает предположение, что территория нашего комитата в эпоху завоевания родины и в эпоху Арпадской династии не являлась плотно населённой, а также то, что в образовании системы поселений играла значительную роль планомерная поселительная работа.

Подобные к этим, сделанным из археологических данных выводам результаты приводит и Дъёр Дъёрфи. Он указывает на то, что комитат хоть и носит название Абауй, но род Аба не является первозаселенцем. В то же время также не может по историческим источникам обнаружить какой-либо другой род первозаселенцев. Раннее заселение комитата не подтверждается и имеющимися малочисленными племенными названиями местностей.

Можно подвести итоги, что данные Анонима – Безымянного писаря короля Белы – о том, что поселения Шовар, нужно понимать

вероятно в смысле военном. То есть они распространили до этих мест свою военном. Свою власть, расставили соответствующие военные части, но массами сразу не заселились. Военным центром стал Уйвар, вокруг него поселились вооружённые сопровождающие лица, память которых кроме племенных названий местности сохранилась в названиях тех, около пятидесяти семейств мелкого по одной деревне дворянства, происхождение которых Дъёрдь Дъёрфи возводит к воинствующим крепостным. Эти деревни вероятно образовались уже в X веке. Но из вышеизложенного следует, что по видимому после военного захвата территории, массового поселения завоевавших венгров не следовало. Территория комитата скорей всего была заселена постепенно, в эпохе Арпадской династии. Но волной переселений после нашествия татар этот процесс вероятно закончился, так как письменные источники докладывают всего о нескольких поселениях, возникших в позднем средневековье, а археологических данных о таких у нас вообще нет.

Определение вопросов, какое поселение когда точно возникло, и какую роль играла планомерное заселение в возникновении такой густонаселённой системы поселений, является задачей дальнейших исторических-археологических исследований.

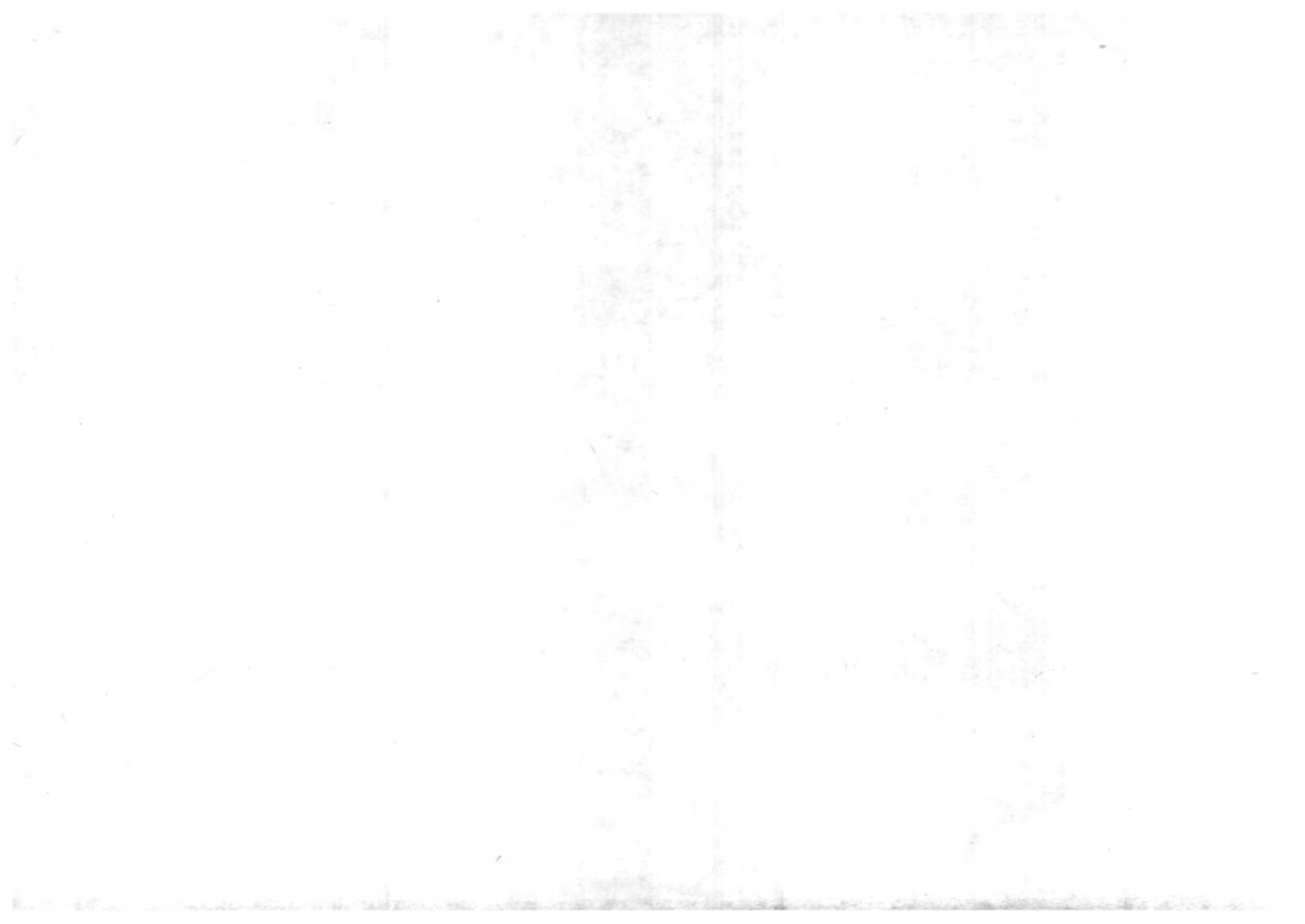
Мария Вольф

TARTALOM

I. Abaúj vármegye fekvése, főbb tájegységei, rövid története 1715-ig	7
II. Elpusztult Árpád-kori települések	15
A) Régészetileg azonosítható falvak	15
Bodó	15
Dicháza	18
Horváti	29
Kelecsény	41
Kemej	46
Monajkeddi	82
Pocsaj	87
Simonlaka	89
Szentiván	91
Tok	96
Túzsza	107
B) Régészetileg azonosíthatatlan falvak	113
Gálya	113
Gata	114
Gyanda	116
Kácsik	119
Köbli	121
Lyuba	123
Miglinc	124
Nyavalyád	125
Papi	127
Pecený	132
Rád	134
Sárvár	135
Száka (Nádasd)	138
C) Elpusztult falvak, amelyeknek nem maradt fent helynévben a neve	142
D) Ma is álló falvak	145
III. Összegzés	158

Készült a Borsodi Nyomdában, 1988-ban – Fejlesztő vezető: HORVÁTH FERENC

80,— Ft